

ભગવાન અરિષ્ટનેમિના ઉત્તર સાંભળીને, કૃષ્ણ વગેરેને એક
ગંભીર વિચારની સાથે જ થોડી નિરાશા પણ થઈ. સોડોના હૃદય
પર ભ૦ અરિષ્ટનેમિના ઉત્તરનો ઉચિત પ્રભાવ પડ્યો. ભ૦ અરિ-
ષ્ટનેમિના કથનની સત્યતાનો કોઈ ઈન્કાર ન કરી શક્યા. શ્રીકૃષ્ણ
પણ નિરુત્તર રહ્યા; છતાં તેઓ હવે બીજા ઉપાયથી કામ લેવા
લાગ્યા. તેઓ કહેવા લાગ્યા:—ભાઈ અરિષ્ટનેમિ! તમારા કથનની
યથાર્થતાનો હું ઈન્કાર નથી કરી શકતો. તમે અહિંસાનો જે ક્રિયા-
ત્મક ઉપદેશ આપ્યો છે તે પણ નિષ્ફળ નથી થતો; પરંતુ ઉમ્મસેન
—કુમારી રાજેમતી સાથે લગ્ન કર્યા વગર ચાલ્યા જવું તે ઠીક નથી.
એમ કરવાથી, પાશ્વોની પ્રતિજ્ઞાને ઘસો લાગે છે, અમારા બધાનું
અપમાન થાય છે અને એક નિર્દોષ આગાનો તિરસ્કાર થાય છે. એટલા
માટે તમે ઉમ્મસેનના મહેલે આવીને રાજેમતીનું પાણિપ્રહણ કરો.

શ્રી કૃષ્ણનું કથન સાંભળીને, ભગવાને ઉત્તર આપ્યો—ભાઈ! જ્યારે
આપ ત્યાજનાં મહેલનો સ્વીકાર કરી ચૂક્યા છો ત્યારે આપનો આ
જ્ઞાતનો આમહ ઠીક નથી. કાં તો આપ સાંસારિક માન-સન્માનને
જ મોટું માનો અથવા સાંસારિક માનસન્માનનું બલિદાન આપે.
મારી દૃષ્ટિએ તો સાંસારિક પદાર્થોના ત્યાગની સાથે જ સાંસારિક
માન-સન્માન પણ ઉપેક્ષનીય છે. આ ઉપરાંત રાજેમતી સાથે લગ્ન
ન કરવાથી, તમારા બધાનું અપમાન ત્યારે જ થાય કે જ્યારે હું રાજે-
મતી સાથે લગ્ન ન કરતાં બીજા કોઈ કન્યા સાથે લગ્ન કરું. પરંતુ
મારા માટે તો રાજેમતી પ્રમુખ સમસ્ત સ્ત્રીઓ માતા સમાન છે.
હું ઉમ્મસેન-કન્યા રાજેમતીનો તિરસ્કાર પણ નથી કરતો. એમ
પાત્ર છે, પરંતુ આત્મદૃષ્ટિએ, હું એક ન્હાનામાં ન્હાના પ્રણીતો
પણ નિરસ્કાર નથી કરી શકતો. સાંસારિક દૃષ્ટિએ પણ, હું રાજે-
મતીનો નિરસ્કાર નથી કરતો; અને તેમ કરવાનું કોઈ કાંઈ પણ

નથી. કારણકે મેં યાજ્ઞભક્તિને એક પગ નથી, તેન દોઢ ૧.૬ નજીક સાંચીયો પણ નથી. આથી દયામાં મારા તરફથી તે નિમ્ન ૩મ રહી ચકાવે !

બાંધુઓ ! હું કોઈપણ સાંસારિક જીવનમાં પડ્યા નથી હંમેશાં પણ સમસ્ત સાંસારિક જીવનોથી મુક્ત થવા હું-હું-હું, એ હું જીવનમાં પડેલાં પશુપક્ષીઓને પણ જીવનનુકૂળ કરીને, સ્વતંત્રતા આપવા હું-હું, તો હું પોતે, સ્વતંત્રતા ચૂમાળીને જીવનમાં હજી રીને પડી છું ! એ કે આપ સૌ મારા પ્રત્યે રનેદ રાખો છો, પરંતુ મારી દૃષ્ટિમાં તો, કુટુંબ-પરિવાર વગેરે સૌ જીવનરૂપ જ છે. હું હં-હું-હું કે, જે પ્રકારે તે પશુ-પક્ષીઓ જીવનથી મુક્ત થતાં જ, આનંદપૂર્વક તેમની દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં વિચરવા માટે આસ્વા મવા, તે જ પ્રકારે હું પણ, મુક્ત બનીને સ્વતંત્ર વાતાવરણમાં વિચરું. સંસારમાં પુનઃ પુનઃ જન્મ મરણ કરવા માટે, મારા આત્માને એવા જીવનમાં કદાપિ નાખવા નથી હું-હું-હું, કે જે જીવનમાં પડીને, સતત આરંભ-સમારંભ આદિ પાપ કરવાં પડે છે. હું હં-હું-હું કે, હું પોતે આરંભ-સમારંભાદિ પાપથી બચું અને જન્મતા માથાસોને પણ એ જ પાડી બચું. એટલા માટે આપ મને રોકવાની પ્રવૃત્તિ ન કરો. હું આપને મારો દૃઢ નિશ્ચય સંભાળાથી દૃઢ છું કે, હું સંસારના કોઈ જીવનમાં નહિં રહું, પણ મુંયમ સ્વીકારીને, અદિષ્ટા, સત્ય, અસ્તેય વગેરે મહા-વ્રતોનું પાલન કરીશ અને બીજા લોકોને પણ તે જ માર્ગ અપનાવવાનો ઉપદેશ આપીશ.

હે ભાઈ ! પ્રત્યેક પ્રાણીની સન્મુખ એ બાબતો રહે છે. એક પ્રિય, બીજી પ્રિય. જે હંદ્રિયો અને મનને પ્રિય છે, જે તરફ હંદ્રિયો અને મન સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રવૃત્ત બને છે, જે તરફ હંદ્રિયો અને મનનું આકર્ષણ થાય છે તે પ્રિય છે; અને જેનાથી હંદ્રિયો અને મનની પ્રવૃત્તિઓનું પોષણ નથી થતું, પણ નિષેધ થાય છે, તે

ત્રેય છે. પ્રાણી સમક્ષ આ બંને જાનતો હાજર રહે છે. તે બંને માંથી જેને જે ગમે તે પ્રહાર કરી શકે છે. જો કે ઈન્દ્રિયો અને મનનો એક પ્રેય તરફ જ વળે છે, પણ પ્રેયને લેવું એ સંસારના જન્મમરણના ફેરા વધારવા જેવું છે. ત્રેયને ન લેતાં પ્રેયને લેવાથી, આ સંસારમાં વારંવાર જન્મમરણ કરવાં પડે છે, અને અનેક પ્રકારનાં સંયોગ-વિયોગનાં કષ્ટો સહન કરવાં પડે છે. તેથી હૃદય, પ્રેયને ઊડી ત્રેયને અપનાવવાથી, ઈન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓનું ચોપણ તો નથી થતું. પણ તે સાથે જ, ઈન્દ્રિયો અને મનની વૃત્તિઓનાં ચોપણથી હૃદય તરફ ધ્રુવોથી પણ બચી જવાય છે, અને અક્ષય સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ત્રેયને અપનાવવાથી આત્મા, તે સાચત અને સુખપ્રદરથાન પ્રાપ્ત કરે છે કે જ્યાં પહોંચી જવાથી, જન્મમરણનો ભય રહેતો નથી, તેમજ સંયોગવિયોગનું દુઃખ પણ ભોગવવું પડતું નથી; પણ તે જીવનમુક્ત બની જાય છે.

હે ભાઈ ! પ્રેયને ત્યાગવાથી અને ત્રેયને અપનાવવાથી, આ જાનતો હાથ છે; છતાં પણ લોકો આ પ્રમાણે મોહમાં પડી રહ્યા છે કે, હાનિકર પ્રેયને માટે ત્રેયને ફાવી દે છે; બદ્ધ, પ્રેયના અભાવમાં પોતાનું જીવન જ નિરર્થક માને છે. પ્રેયની રક્ષાને માટે, ત્રેયનું ખૂન પણ કરે છે. હું, આનું કરનારા લોકો સન્મુખ, એ આદર્શ રાખવા હિંચુકું કે, ત્રેયને માટે પ્રેયને ત્યાગ દો અને ત્રેયને ન ભૂલો. પ્રેયમાં પડીને જન્મમરણનાં દુઃખો ન વધારો, પણ ત્રેયને અપનાવીને જીવનમુક્ત બનો.

તેરજીવારે જતાં પાછા ફરતી વખતે, બન્ને અરિ-દેવિનું આકર્ષણ એ તરફથી થઈ રહ્યું હતું. એક તરફ તો શ્રીકૃષ્ણ પ્રમુખ સમગ્ર પાદવો, રાજામની વગેરે અથવા જેમ કહે કે સામાજિક વિવેચનોનાં આદર્શો હતા. અને બીજી તરફ પના-પદ્મી અર્થે દુઃખી સેવોની દુરુણ અથવા વિષય જે મોનો ત્યાગ, જામવાનને પોતાના તરફ એકી

રહ્યો હતો. એક બાજુ, માથા એકા પાંચેનું જાત પ્રત્યક્ષ દર્શનું
હવું અને બીજી બાજુ, દીન-દુઃખી હોવાની કુખ્યા, મનદાનને જેવું
તરફ ખેંચવા માટે, વાહવાના જનને અસમર્થ જન્યવચની કેસા કી
રહી હતી. એક તરફ વાહવો ભરવાનને હસી રહ્યા હતા કે, બાકી
સિવાય પાછા ફરવાથી અમારા સૌનું અપમાન કરી; અને બીજી તરફ
દુઃખી હોયો, પોતાના અંતઃકર્તા વડે જનવાનને પ્રાર્થના કરી રહ્યા
હતા કે, જો આપ લગ્નની કચ્છમાં પડી જશો તો અમારું રક્ત
કરનાર મોઢી રહેશે નહિ; અમને આપના તરફથી જ રક્ષણની અર્થ
છે; જો આપ પણ અમને નિરાશ કરશો તો અમારા પર અહાર
સુધીની જોમ અન્યાય થતો જ રહેશે.

આ પ્રમાણે જને બાલુએથી પરસ્પર વિરોધી આકાંક્ષા હતી
પરંતુ એક પ્રત્યક્ષ હતું અને બીજું અપ્રત્યક્ષ હતું. તોપણ અંતર્મ
યાદવ, રાજેમતી અથવા વિષયભોમ અને અપમાનના ભયને પછાત
થવું પડ્યું. જા. અરિષ્ટનેમિ તેનાથી આકાંક્ષાવા નહિ; પણ દીન-દુઃખી
હોવાની કશ્ચાએ અથવા વિષયભોમની વિરક્તિએ જા. અરિષ્ટનેમિને
પોતાના તરફ ખેંચી લીધા.

જા. અરિષ્ટનેમિના ઉપદેશપૂર્ણ ઉત્તરે, સવળા યાદવેને ચક્રિ
કરી દીધા. યાદવો પર, ભગવાનના ઉત્તરનો અત્યધિક પ્રભાવ પડ્યો
અને લક્ષ્મણ એક હજાર યાદવો પર તો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે
તેઓ પણ સંસારને બંધન સમજીને, તેથી વિરક્ત બનીને, જા. અરિ-
ષ્ટનેમિને સાથ આપવા માટે તૈયાર થઈ ગયા. શ્રીકૃષ્ણ તથા દશેવ
દશાઈ વગેરે પણ, ભગવાનને રાક્ષી રાખવા આવતમાં હતોત્સાહ બની
1. તેઓ જા. અરિષ્ટનેમિને બીજું કંઈ પણ કહેવાનું સાદસ કરી
ચકયા નહિ.

શ્રીકૃષ્ણાદિ યાદવો તો, જા. અરિષ્ટનેમિને રાક્ષ્યા માટે પ્રયત્ન
શીલ હતા, અને બીજી બાલુએ, ઉચ્ચસેનના મહેલમાં રાજકુમારી

રાજેમતી મૂર્છિતાવસ્થામાં પડી હતી. અનેક પ્રયત્નોદ્વારા, મૂર્છા દૂર
થતાં રાજેમતી કહેવા લાગી:- ધિક્કાર છે મારા જીવનને કે પ્રાણનાથ
મને ઊડીને આપ્યા મયા ! હે પ્રાણનાથ ! હે હૃદયેશ્વર ! આપ આ
દાસીને ઊડીને ન જાઓ. જો આપ અમામિની રાજેમતીને ઊડીને
આપ્યા જશે તો તે કાઈ તરફની નહિં રહે

આ પ્રમાણે રાજેમતીને વિલાપ અને પ્રદાપ કરતી જોઈને, તેનાં
માતાપિતા તેને સમજાવવા લાગ્યાં. તેઓ રાજેમતીને કહેવા લાગ્યાં:-
પુત્રી રાજેમતી ! તું આ શું જો છે ! તને ઊડીને કાણ આપ્યું જાય
છે ! જરા વિચાર તો ખરી કે, જા. અરિષ્ટનેમિ ત્યારે જાન સંજીને,
(સહ્યગ્રીને-લગ્ન) તારી સાથે લગ્ન કરવા માટે આપ્યા છે, તો તેઓ
તારી સાથે લગ્ન કર્યા વગર કેમ પાછા જશે ! જો જાન જોડીને
આપ્યા છે તો તારી સાથે લગ્ન કરશે જ. જો લગ્ન કરવું ન હોત
તો તે જાન લઈને ત્યાં વરરાજા જનીને આવત જ કેમ ! હવે રહી
તેમના પાછા ફરવાની વાત. પણ તેનું તો કાંઈ ખીલું જ કારણ હશે.
અને હજી તેઓ પાછા વળ્યા જ કર્યા છે ? જો, તેઓ સામે જ ઉભા
છે. કદાચ, અરિષ્ટનેમિ લગ્ન કર્યા વગર પાછા જવાનું ઈચ્છે, તો
પણ કીટુંબી આદિ પાદવો તેમને પાછા જવા કેમ છે ? કદાચિત્ અરિ-
ષ્ટનેમિ, પોતાના કષ્ટના વડિલ પાદવોનો આગ્રહ કેવીને પાછા જાય,
તો તેમાં આપણને શું તુક્યાન છે ? તેમાં તો તેમનો જ ઉપદ્રવ છે. જ્યાં
પણ, અત્યારે આ જાતની આશંકા નિઃકારણ છે. જા. અરિષ્ટનેમિ
પોતાના પિતા, કાકા, ભાઈ વગેરેનું કહેવું ન માને તે સંભવિત નથી.
એટલા માટે તું, અત્યારથી વિના કારણે અધીની ન જાન.

માતાપિતાને, પોતાની સામે આ પ્રકારે સમજાવતાં જોઈને,
રાજેમતી કંઈક સંકોચ પામી. તે મુજે મોટે ઉભી થઈને, કંઈપણ
પાસે ચાલી મૂકી અને સખીઓની સાથે, ત્યાંથી જાન નધા. જા.
અરિષ્ટનેમિને જોવા લાગી. જ્યાં તેનાં હૃદયમાં ધોગજ ન હતો.

રહો હતો. એક બાજુ, મોઢા મોઢા પાલેનું ત્રણ પ્રજા દુઃખી હતું અને બીજી બાજુ, દીન-દુઃખી હોવાના કડુનાં ભરણાં રહેતા તરફ ખેંચા માટે, વાલોના બળને અસમર્થ બનાવવાની રીત હતી રહી હતી. એક તરફ વાલો ભરવાનને રહી રહ્યા હતા કે, કમળ સિવાય પાણી ફરવાથી અમારા કૌનું અપમાન થશે; બીજી તરફ દુઃખી હોયો, પોતાના અંતગાત્રના વડે જનતાને પ્રાર્થના કરી રહ્યા હતા કે, જો આપ ધનની કશકમાં પડી જશો તો અમારું રક્ત કનાર મોઢું રહેશે નહિ; અમને આપના તરફથી જ રમુજુની અણ છે; જો આપ પણ અમને નિરાશ કરશો તો અમારા પર અહીં સુધીની શ્રેષ્ઠ અન્યાય થતો જ રહેશે.

આ પ્રમાણે બને બાબુએથી પરસ્પર વિરોધી આકર્ષણ હતું પરંતુ એક પ્રજા હતું અને બીજું અપ્રજા હતું. તેમણે અંતરમાં યાદવ, રાજામતી અથવા વિષયભોગ અને અપમાનના બળને પરાજિત થવું પડ્યું. જાન અરિષ્ટનેમિ તેનાથી આકર્ષાયા નહિ; પણ દીન-દુઃખી હોવાની કષ્ટભાજી અથવા વિષયભોગની વિરક્તિએ જાન અરિષ્ટનેમિને પોતાના તરફ ખેંચી લીધા.

જાન અરિષ્ટનેમિના ઉપદેશપૂર્ણ ઉત્તરે, સત્રજા યાદવોને અક્રિય કરી દીધા. યાદવો પર, ભગવાનના ઉત્તરનો અત્યધિક પ્રભાવ પડ્યો અને લગભગ એક હજાર યાદવો પર તો એવો પ્રભાવ પડ્યો કે, તેઓ પણ સંસારને બંધન સમજીને, તેથી વિરક્ત બનીને, જાન અરિષ્ટનેમિને સાથ આપવા માટે નૈવાર થઈ ગયા. શ્રીકૃષ્ણ તથા દેવ દયાઈ વગેરે પણ, ભગવાનને રાક્ષા રાખવા બાબતમાં હતોત્સાહ બની ગયા. તેઓ જાન અરિષ્ટનેમિને બીજું કંઈ પણ કહેવાનું સાદસ કરી શક્યા નહિ.

શ્રીકૃષ્ણાદિ વાદતા તો, જાન અરિષ્ટનેમિને રાક્ષા માટે પ્રવર્તન શીલ હતા, અને બીજી બાબુએ, ઉચ્ચસેનના મહેલમાં રાજકુમાર

રાજેમતી મૂર્છિતાવસ્થામાં પડી હતી. અનેક પ્રયત્નોદ્વારા, મૂર્છા દૂર
થતાં રાજેમતી કહેવા લાગી:- ધિક્કાર છે મારા જીવનને કે પ્રાણનાથ
મને છોડીને ચાલ્યા ગયા ! હે પ્રાણનાથ ! હે હૃદયેશ્વર ! આપ આ
દાસીને છોડીને ન જાઓ. જો આપ અમામિની રાજેમતીને છોડીને
ચાલ્યા જશો તો તે કોઈ તરફની નહિં રહે

આ પ્રમાણે રાજેમતીને વિધાપ અને પ્રધાપ કરતો જોઈને, તેનાં
માતાપિતા તેને સમજાવવા લાગ્યાં. તેઓ રાજેમતીને કહેવા લાગ્યાં:-
પુત્રી રાજેમતી ! તું આ શું બોલે છે ? તને છોડીને કોણ ચાલ્યું જાય
છે ? જરા વિચાર તો ખરી કે, ભૃ. અરિષ્ટનેમિ જ્યારે જન સજીને,
(યજ્ઞમૂરીને-કષ્ટને) તારી સાથે લગ્ન કરવા માટે આવ્યા છે, તો તેઓ
તારી સાથે લગ્ન કર્યા વગર કેમ પાછા જશે ? જો જન જોડીને
આવ્યા છે તો તારી સાથે લગ્ન કરશે જ. જો લગ્ન કરવું ન હોત
તો તે જન લઈને તથા વરરાજા બનીને આવત જ કેમ ? હવે રહી
તેમના પાછા ફરવાની વાત. પણ તેનું તો કાષ્ટ બીજું જ કારણ હશે
અને હજી તેઓ પાછા વળ્યા જ ક્યાં છે ? જો, તેઓ સામે જ ઉભા
છે. કદાચ, અરિષ્ટનેમિ લગ્ન કર્યા વગર પાછા જવાનું ઇચ્છે, તો
પણ શ્રીકૃષ્ણ આદિ યાદવો તેમને પાછા જવા કેમ છે ? કદાચિત્ અરિ-
ષ્ટનેમિ, પોતાના સહજા વડિલ યાદવોનો આમહ કેલીને પાછા જાય,
તો તેમાં આપણને શું નુકસાન છે ? તેમાં તો તેમનો જ ઉપદેશ છે. જ્યાં
પણ, અત્યારે આ જાતની આશંકા નિષ્કારણ છે ભૃ. અરિષ્ટનેમિ
પોતાના પિતા, કાકા, બાઈ વગેરેનું કહેવું ન માને તે સંભવિત નથી.
એટલા માટે તું, અત્યારથી વિના કારણે અધીની ન બન.

માતાપિતાને, પોતાની સામે આ પ્રકારે સમજાવતાં જોઈને,
રાજેમતી કાંઈક સંકેત પામી. તે મુજે મોટે ઉભી થઈને. ગરબા
મે ચાલી ચઢી, અને સખીઓની સાથે, ત્યાંથી જન નયા ભૃ.
રિષ્ટનેમિને જોવા લાગી. જ્યાં તેના હૃદયમાં ધોગજ ન હતો.

અનિષ્ટનો આઘાત તેનું હૃદયમાં કેવલપણે મલકી રહી હતો. સખીઓ તેને પોતાના આપણ માટે બરોડ પ્રાર્થના કરી રહી હતી. પરંતુ તેનું હૃદય પશ્ચિમ ન આપ્યું. સખીઓની રહેણી, મનીની મિત્રા અને આઘાત ન મળી, પણ હૃદયને રહેણી ન

શ્રીકૃષ્ણ પ્રમુખ પાદો પડે ભગવાનને પેરાપેરા રહેણી, મની વાળે વારને માટે એવી આપણ રહ જતી કે, ભગવાન દેવદાસે આપણે; પરંતુ બીજાનું હૃદય આપણથી ઉત્પન્ન નિરાશા, તેઓ નહીં હરી દેતી હતી. આપણ અને નિરાશાનું, આ પ્રકારે શ્રીકૃષ્ણ મુખી મુખ આપણું રહ્યું રાજેમતીના હૃદય પર ક્યારેક જોઈું મની પસ થઈું, તો ક્યારેક બીજાનું, પરંતુ અંતમાં આપણે પસ થઈું અને નિરાશાનો વિજય થયો. રાજેમતીએ જોઈું કે, પસ ભગવાનની પાસેથી દૂર ખસવા લાગ્યા છે. તેઓ ભગવાનને રાજદંડ અથવા તોરણદાર તરફ લાવવામાં સમર્થ થઈ શક્યા નથી, એ ભગવાન જાનને સાચો હોડીને પાછા જઈ રહ્યા છે. એ જોઈને રાજેમતી ફરીથી એમ કહેતી થઈ મનિંત બનીને દગી પડી કે હાથ! હું ભાગ્યમાં આવું જ લખાયું હતું? રાજેમતીની સખીઓ રાજેમતી ફરીથી મનિંત બનીને પડી જતી જોઈ બહુ જ મનરાઈ અને ફરી તેની મૂર્છા દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરના લાગી.

અસ્વીકૃતા રાજેમતી

પ્રેમીને, ચોતાના પ્રેમપાત્રના વિયોગથી, અથવા પ્રેમપાત્ર મળવાની આશા ન રહેવાથી, જે મહાંન દુઃખ થાય છે, તે તેને મૃત્યુથી પણ બચાવે દુઃખ લાગે છે. તે મૃત્યુનું દુઃખ પ્રસન્નતાપૂર્વક સહન કરી શકે છે, તે દુઃખમાં પણ સુખ માની શકે છે, પરંતુ પ્રેમારપદના વિયોગનું દુઃખ, પ્રેમીને અસહ્ય થઈ પડે છે. આ દુઃખથી દુઃખિત થઈને જ, અનેક પ્રેમી પામલ બની જાય છે અને આત્મ-હત્યા પણ કરી નાખે છે. પછી બાકે તે પ્રેમ ધનથી હો, જનથી હો કે બીજા કશાથી હો. આ નિયમ લગભગ બધી જગ્યાએ લાગુ પડે છે. બન્ને, જે જોના પ્રત્યે જેટલો વધારે પ્રેમ કરે છે તેને તેના વિયોગ અથવા પ્રાપ્તિની નિરાશાથી, એટલું જ વધારે દુઃખ થાય છે.

રાજેમતી, ભ૦ અરિષ્ટનેમિ પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવતી હતી. તે મનરાજ અરિષ્ટનેમિની અનન્ય ઉપાસિકા બની ચૂકી હતી, છતાં તેની આશાલતા પર પાણી ફરી વળ્યું હતું. ભ૦ અરિષ્ટનેમિ જાનની સાથે મોઠા બાંધીને આવ્યા, પરંતુ તેઓ તોરણદારથી થોડાક છેટા બીને જ, પાછા વળી ગયા. આ ઘટનાથી રાજેમતીના હૃદયને ફેરું થયું હતું તે આજને તો ફેરવે ને જ અક્તિ જાણી શકે કે તે સાથે અન્યથિક પ્રેમ કરના હોય, તો પણ તે પ્રેમપાત્રથી વિયોગ થઈ ગયે હોય અથવા તેના મેળાપની આશા ન હોય.

માણીને ત્યાંથી દોષ, પરંતુ હું છું તો અજ્ઞાની જ ને! સિદ્ધ મારા માટે ખીણ થઈ નહોતી અને આપ મને આરતી કરો સખો, મારું સન્માન કરો, કે અવમાન કરો. અને મને અજ્ઞાની કહે ન માનો; પરંતુ હું તો પદ્મેથી જ આપની યજ્ઞ ચૂરી છું. મારી અજ્ઞાનીતા, અને આપ પાર પદ્મચાડી કે ઉપાસી દૂષાડો, તે આપને અધિકાર છે.

રાજેમતી, આ પ્રકારની વાતો કહી કહીને દુઃખ કરવા કહે તેની સખીઓ, તેને સમજાવવા માટે અનેક પ્રકારની વાતો કહે સાગી. તેને ધીરજ આપવા માટે, અનેક ઉપાય કરવા લાગી; પણ રાજેમતીને કોઈ પ્રકારનું પેશ ન થયું.

સખીઓના સમજાવવાથી, તે પોતાની એક સખીને સાગી:-સખી! હું એક તરફ વિચારું છું તો મને પ્રસન્નતા અને પશુ ખીણ તરફ નેહિં છું ત્યારે દુઃખ થાય છે. પ્રાણનાથે મને બદ્યું-મને સધળી ઓઝોમાં શ્રેષ્ઠ માની-આ વિચાર કરતાં તે પ્રસન્નતા છિપજે છે. જન્મતમાં અનેક કન્યાઓ છે, છતાં ભગવાન, તે કોઈ માટે પણ આ રીતે જન નેહીને ન ગયા. માત્ર મારા માટે પધાર્યા. વાસુદેવ, સમુદ્રવિજય પ્રમુખ શ્રેષ્ઠ પાદવો અને ભગવાને, મને જ તે માટે યોગ્ય માની. તે સાથે જ ભગવાન, કુંજીવોની કુણ્ડાથી પ્રેરિત બનીને, જન્મતમાં દયાનો-અર્હિસાનો પ્રદાન કરવા માટે, કુંજી શ્રવેને શરણ આપવા માટે, તથા જન્મતછવે આદમકલાલને પથે વાળવા માટે અને પોતે પણ મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે માટે ગયા છે, તે પણ મારા માટે ગૌરવની વાત છે.

ત્યારે હું એમ કહું કે, ભગવાન તે કુંજીવોની કુણ્ડા માટે જ મને આપે છે. તે સમયે હું નથી

મનની લાવના મનમાં જ રહી ગઈ. આ બધું કેમ થયું ? બ્રજવાને
 મને કેમ ન અપનાવી ? મેં શો અપરાધ કર્યો હતો ? દે નાથ ! દે
 પ્રભો ! હે કુરુક્ષાસાગર ! આપે બધનમાં પડેલાં તે પશુપક્ષીયો ઉપર
 તો કુરુક્ષા કરી, અને હું-અભાગિનીને કુરુક્ષાથી કેમ વંચિત રાખી ?
 હે શ્યામ ! મારો નેત્રો પૂરતી રીતે આપનું દર્શન પણ ન પામ્યાં.
 ॥પે, આ દાસી પર દયા કરીને, દર્શન તો આપી જવા દેના. હે
 ધારે ! આપે મારો અપરાધ તો જનાવવો હતો ! શું હું આપના દર્શન
 રવા યોગ્ય ન હતી ? શું પાપિની રાજેમનીને આપ દર્શન દેવાનું
 સ્થ ઉચિત નહોતા સમજતા ? ને આપે જ મને અપનાવી નહિ,
 તો હવે સંસારમાં મારું કોણ રહ્યું ? જ્યારે મારી આશા પર જ વળ
 પડ્યું ત્યારે હવે મારું જીવન શા કામનું ? અત્યારસુધી હું જે આશા
 -અંકુરને સીંચતી હતી તે, ફળ વખતે વૃક્ષ પર જ સંકટદૃષ્ટિ થઈ
 ગઈ. ને આપ મને અપનાવી લેવા ઇચ્છતા ન હતા તો, અને હાલ
 આપની દૃષ્ટિમાં હું તેને યોગ્ય ન હતી તો, આપે મારી આશાએ
 વધવા જ કેમ દીધી ! ને મારી આશાઓ પહેરેથી જ વધવા પામ
 ન હોત તો આજે મારે આ સંતાપનું લક્ષ્ય બનવું જ ન પાત.
 નાથ ! હે હૃદય સર્વરવ ! મને આશા હતી કે, હું, મહારાગ્ન સમુ
 વિજય તથા મહારાણી શિવાદેવીની પૂત્ર-વધૂ, શ્રીકૃષ્ણ વાસુદેવ ત
 રામ બલદેવની બધુ-વધૂ અને યદુકુળમૂલ્ય જાં અરિષ્ટનેમિની ધર
 પત્ની બનીશ; પણ મારી એ બધી આશાઓ પાણીના પરપોટા
 જેમ નબૂં થઈ ગઈ. આપ મને દુરથો જ દર્શન આપીને આ
 મયા. જેમના સુંદર રીતિએ દર્શન કરવા હું ઉત્સુક હતી, હું
 જેમના ચરણ-કમળની દાસી બનાવી ચૂકી હતી, અને જેમની
 કરવા, હું ઉત્કંઠિત હતી, હે પ્રાણેશ ' તેઓ-આપ મને ઉપેક્ષા
 ત્યાગી મયા ' મારી સાથે વાત પણ ન કરી ! મારા આ ઘર
 પણ ન અ.બા ' મરા માટે કોઈ સદેશ પણ ન આપ્યો ! મને
 મામં પણ ન જાનારો ' હે જીવનાધાર ' આપે ભલે મને અપરાધ

હું કે, હું પોતે જોને સમર્પિત થઈ હું તેની ખંડોખરી કરનાર આજ
 સુધી સંસારમાં કોઈ થયું જ નથી. પરંપરાઓની કડુણ વાર્તા,
 સુવાવરણમાં, અને તે પણ ખંડોખરી લગ્નને સમયે જ, લગ્ન ન કરતા,
 આજ સુધીમાં કોણ સંસારથી વિરક્ત થયેલ છે ? માત્ર જાન આરિષ્ટ-
 નેમિ જ એવા નીલજવા છે. સખી ! મને જ્યારે આ જાતનાં વિચારો થાય
 ત્યારે તો પ્રસન્નતા થાય છે, પરંતુ જ્યારે એ જાગૃતનું ધ્યાન
 થાય કે, જગવાન મને વર્ષા વિના તોરણદાર પરથી જ કેમ આશ્વા
 ગયા, તે વખતે મને ધણું જ દુઃખ થાય છે. જગવાન મને વર્ષા વિના જ
 આશ્વા ગયા, તે ધ્યાન ચર્તા, મારા હૃદયમાં ધણું દુઃખ થાય છે.
 તે વખતે મને એવો વિચાર થાય છે કે, જો જગવાન મને પરણ્યા
 હોત-મારું પાણિપ્રદણ કહું હોત અને પછી ગયા હોત તો શી
 હરકત હતી ? હું સાંસારિક વિકાસની પૂર્તિ માટે તો જગવાનની અર્ધા-
 મિત્રી બનતી ન હતી; એટલા માટે જગવાન મને પરણીને ક્ષી શકતા
 હતા કે, હું સાંસારિક વિષયમોજો છોડીને, જગતનાં કડુણાનો પ્રચાર
 કરવા, અગ્નિ જીવોને 'હસ્વાણનો' માર્ગ બતાવવા અને મુક્તિ રૂપી
 લક્ષ્મીને મેળવવા માટે- જાહેર હું; જો જગવાન મારી સાથે લગ્ન
 કરીને પછી જાત, તો શું-હું તેમને શક્ત ? શું હું તેમના માટે
 મોક્ષમાં વિધિ આપનાર નીવડત ? જો નહિ, તો પછી જગવાન મને
 પરણીને કેમ ન ગયા, એ જાગૃતનું મને અતિશય દુઃખ છે. હું સમજું
 છું કે, જગવાને મને જાણી તો ખરી, અને એટલે જ તેમણે મને
 મોગ્યાનિવૃત્ત કરી, પરંતુ પૂરી રીતે ન જાણી; એટલેજ તેઓ એવા
 વિચારથી મને ન પરણ્યા કે, લગ્ન પછી તે મારા મોક્ષપથમાં વિધિરૂપ
 બના જશે. જો આ જ વિચારથી જગવાન મને પરણ્યા વિના ગયા હોય,
 તો હું એ જ ક્ષીય કે, તેમણે મને સંપૂર્ણ રીતે જાણખી નહિ. હું
 ક્ષતિપ કન્યા છું ક્ષત્રિય કન્યા, પોતાના-પતિને-જો તે પુરુષી અથવા પામતો
 હોય તે નસનાપૂર્વક જાત. મમંભયાં વચને વડે પુદ્ગ-સન્મુખ કરે છે
 અને પુદ્ગને માટે પતિને પોતાના કાથે મુક્તિજીવ કરીને, રજુસંભામમાં

હું કે, હું પોતે જને સમર્પિત થઈ હું તેની જરોજરી કરનાર આજ
 સુધી સસારમાં કોઈ થયું જ નથી. પરંપરાઓની કડુણ વાસ્તે,
 પુત્રાવરયામાં, અને તે પણ જરોજરી લગ્નને સમયે જ, લગ્ન ન કરતાં,
 આજ સુધીમાં કોણ સંસારથી વિરક્ત થયેલ છે ? માત્ર બંધ આરિષ્ટ-
 નેમિ જ એવા નીલગ્ના છે. સખી ! મને જ્યારે આ જાતનાં વિચારો થાય
 છે ત્યારે તો પ્રસન્નતા થાય છે. પરંતુ જ્યારે એ જાજતનું ધ્યાન
 થાય કે, જગવાન મને વર્ષા વિના તોરણદાર પરથી જ કેમ આસ્થા
 ગયા, તે વખતે મને ધણું જ દુઃખ થાય છે. જગવાન મને વર્ષા વિના જ
 આસ્થા ગયા, તે ધ્યાન ચતાં, મારા હૃદયમાં ધણું દુઃખ થાય છે.
 તે વખતે મને એવો વિચાર થાય છે કે, જો જગવાન મને પરણ્યા
 હોત-મારું પાણિમદ્ય કયું હોત અને પછી ગયા હોત તો શી
 દરકત હતી ! હું સાંસારિક વિદારોની પૂર્તિ માટે તો જગવાનની અર્ધા-
 મિત્રી બનતી ન હતી; એટલા માટે જગવાન મને પરણીને કહી શકતા
 હતા કે, હું સાંસારિક વિષયભોજો છોડીને, જગતમાં કડુણનો પ્રચાર
 કરવા, અગ્નિ જીવોને સંસ્થાપનો મારું જતાવવા અને મુક્તિ રૂપી
 લક્ષ્મીને મેળવવા માટે, જઈ હું જો જગવાન મારી સાથે લગ્ન
 કરીને પછી જાત, તો શું-હું તેમને શકત ? શું હું તેમના માટે
 મોક્ષમાં વિધિ આપનાર નીવડા ? જો નહિ, તો પછી જગવાન મને
 પરણીને કેમ ન ગયા, એ જાજતનું મને અતિશય દુઃખ છે. હું સમજું
 છું કે, જગવાને મને જાણી તો ખરી, અને એટલે જ તેમણે મને
 મૌરવાન્વિત કરી, પરંતુ પૂરી રીતે ન જાણી; એટલે જ તેઓ એવા
 વિચારથી મને ન પરણ્યા કે, લગ્ન પછી તે મારા મોક્ષપથમાં વિધ્નરૂપ
 બના જશે જો આ જ વિચારથી જગવાન મને પરણ્યા વિના ગયા હોય,
 તો હું એ જ કહીશ કે, તેમણે મને સંપૂર્ણ રીતે જાણખી નહિ. હું
 દાનિય કન્ય. હું ક્ષત્રિય કન્ય, પોતાના-પતિને-જો તે પુદ્ગલી જાય પામતો
 હોય તે નમ્રતાપૂર્વક છત. મમંમવાં વચ્ચેના વડે પુદ્-સન્મુખ કરે છે
 અને પુદને માટે પતિને પોતાના હાથે મુક્તિજન કરીને, રક્ષાસંભામમાં

પરિવર્તન

સુગમન મનુષ્યોનો એ સહજ સ્વભાવ હોય છે કે, તેઓ ખીમના લાભમાં પોતાનો લાભ, અને ખીમની હાનિમાં પોતાની હાનિ માને છે. તેઓ ખીમઓનું હિન ગણીને પ્રસન્ન થાય છે અને ખીમઓનું અહિત ગણીને દુઃખી થાય છે. ખીમના હિતાહિતને તેઓ પોતાનું જ હિતાહિત માને છે. બદલે, પોતાના હિતાહિતથી તેઓ પ્રસન્ન કે દુઃખી નથી થતા, પરંતુ ખીમઓનું અહિત જોઈ-સાંભળીને દુઃખી અને ખીમઓનું હિન અથવા ખીમઓને સુખી જોઈને, પ્રસન્ન થવાનો, તેમનો સ્વભાવ જ હોય છે. ખીમ કોઈને દુઃખી બચવા તેનું અહિત યત્ન જોઈને, તેઓ એવી ભાવના પશુ નથી ભાવતા કે હવે આ રખતે મારે મારો અમુક સ્વાર્થ સાધી લેવો જોઈએ. તેઓ, ખીમના હેતુને બદલે પોતાનો સ્વાર્થ સુધાં છોડી દે છે; તો પછી ખીમના અહિતથી પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાની વાત તો અલભ જ રહી. તેથી હિંદુ, દુર્જનોનો સ્વભાવ સદાજનોના સ્વભાવથી સર્વથા વિપરીત હોય છે. તેઓ ખીમઓના લાભમાં પોતાની હાનિ અને ખીમઓની હાનિમાં પોતાનો લાભ માને છે. ખીમઓને સુખમાં જોઈને દુઃખી થાય છે અને ખીમઓને દુઃખી દેખીને પ્રસન્ન થાય છે. કોઈને વિપત્તિમાં આવેલા જોઈને, સદાજન માણસો તો તેઓને સદાય કરે છે, તેની વિપત્તિ દાળવાનો પ્રયત્ન કરે, પરંતુ દુર્જન માણસો ખીમઓનો વિપત્તિને પોતાનો સ્વાર્થ પૂર્તિનું એક સાધન માને છે અને સમજે છે કે, અમારું ક.વ. સિદ્ધ થવા મટે જ તેના પર એવી વિપત્તિ આવી

તેથી ખીજાં બધાં માટેને તો એક થયો પરંતુ રચનેમિતે આનંદ થયો. તેમને ઉત્પન્ન થયેલી અસ્થિતિનો અનુચિત લાભ લેવાની લાલચ થઈ. તે વિચારવા લાગ્યા કે, રાજેમતી જેવી ઉત્કૃષ્ટ રમણીને છોડીને મારા બાકી ચાલ્યા ગયા, તેથી એમ લાગે છે કે તેઓ સ્ત્રીઓના પરીક્ષક નથી અને મુંગારરસના રસીક પણ નથી. નહિંતો રાજેમતી સાથે લગ્ન કર્યા વગર જ કેમ પાછા ફરે ! જો તેમને દીક્ષા લેવી હતી તો રાજેમતી સાથે લગ્ન કરીને, સુખ ભોગવ્યા પછી જ દીક્ષા લેવી હતી ! સંસારના આ આનંદને તરછોડીને તથા રાજેમતીને નહિં પરણીને, બાકીએ બહુજ મોટી બૂલ કરી છે. ઉપસેનપુત્રો રાજેમતીને 'મેં' જોઈ છે. તે સોજે કળાએ સંપૂર્ણ સૌંદર્યવાન સ્ત્રી છે. મેં તો રાજેમતીના રૂપની ખરાબરી કગાર ખોજી કોઈ સુંદર સ્ત્રી આજ સુધીમાં જોઈ નથી. એરી સુકુમારી અને નવપૌવના રાજેમતીને ત્યાગી દેવાની બૂલ, જો કોઈ કરી શકે તો માત્ર તે જ કરી શકે, કે જો સ્ત્રીરત્નનો પરીક્ષક ન હોય. હું તો તેને જોઈને આશ્ચર્યચકિત જ બની ગયો છું. માફ મન મારા કાણુમાં રહ્યું ન હતું, પરંતુ બાકીની સાથે તેનો વિવાહ થઈ રહ્યો હતો એટલા માટે હું વિવશ હતો. પરંતુ બાકી તો રાજેમતીને છોડી ચાલ્યા ગયા. હવે રાજેમતી શું કરશે ! બાકીની સાથે તેનો વિવાહ તો થયો નથી, તે તો હજી કુમારો જ છે; એટલે અવશ્ય તેનો વિવાહ કોઈ ખીજા સાથે થશે જ. હવે જો તેનો વિવાહ કોઈ ખીજા સાથે થવાનો જ છે, તો પછી હું જ તેની સાથે વિવાહ કેમ ન કરું ? એવું ઉત્કૃષ્ટ કન્યારત્ન કોઈ ખીજાના હાથમાં જવા દેવાને જાહેર, અને જો કન્યા ચંદ્રકાન્તની વધુ જનનારી હતી તેને કોઈ ખીજાની વધુ જનવા દેવાને જાહેર, તેની સાથે મારે મારો વિવાહ કરી લેવો એ કોઈ રીતે અનુચિત ગણાશે નહિં. હું માનું છું ત્યાંનુધી રાજેમતી પ્રસન્નતાપૂર્વક મને તેનો પતિ અનવય તો સ્વીકાર કરશે. એટલા માટે મારે આ રીતે પ્રવર્તનરીત અનન્ય જોઈએ. આ પ્રમાણે વિચાર કરી રચનેમિએ રાજેમતી પાસે પંચાના

. બ્રહ્મચર્યપૂર્ણ જીવન જીવિત કરવાની ઇચ્છા ન હોય તો તે સ્થિતિમાં લગ્ન કરવું એ જુદી વાત છે, પરંતુ આ ઇચ્છા હોવા જતાં પણ, કેવળ તે કારણથી લગ્ન કરવું એ કદી ઉચિત થતું નથી. હું મારામાં પૂર્ણ બ્રહ્મચર્ય-પાલનની ઇચ્છા સમજી પું. એટલે લગ્ન કરવું એ જરૂરી માનતો નથી. જ્યારે હું મારામાં એવી ઇચ્છા નથી એમ માનીશ ત્યારે મારા માટે લગ્ન કરવા સિવાય કોઈ માર્ગ રહેશે નહિ; પરંતુ આ વખતે હું મારા માટે લગ્ન કરવાનો અવસર માનતો નથી. એટલા માટે હું આપને વિનંતી કરું પું કે, આપ મને બ્રહ્મચર્ય પાળવા માટે પ્રોત્સાહિત કરતા રહેશો, લગ્ન કરવાનો આમલ આપ ન કરો.

ભગવાનનો ઉત્તર સાંભળીને, તેમના માતા પિતા ફરીથી કહેવા લાગ્યા કે, પ્રિય પુત્ર! જ્યારે તમે મર્મમાં હતા, તે સમયે ચૌદ મહા-સ્વપ્ન અને તમારો જન્મ કન્યાશુક મહોત્સવ દેખીને, અમે એ જાણી ચૂક્યા છીએ કે, તમે ચરમ કરીરી તીર્થંકર છો. તમારા આધારે, જગતના અસંખ્ય જીવો, જન્મ-મરણથી મુક્તિ અપાવનાર એવા ધર્મના માર્ગે ચાલો, એટલા માટે તમારામાં બ્રહ્મચર્ય પાલવાની દિમન હોય તેમાં કોઈ પ્રકારનો સંદેહ નથી, તેમ અમે બ્રહ્મચર્ય-પૂર્ણ જીવનને અનુચિત પણ સમજતા નથી, પરંતુ તમારા પહેલાં જેટલા તીર્થંકરો થયા છે, તેઓએ પણ તમારી માફક બ્રહ્મચર્ય-પાલનની દિમન હોવા જતાં, લગ્ન કર્યું હતું અને સાંસારિક ભોગોપભોગો ભોગવ્યા હતા, તો પછી તમે લગ્ન કરો તેમાં શું કોઈ ખરાબ થાય છે? કદાચ તમારી દષ્ટિએ લગ્ન કરવું જરૂરી ન હોય, તો પણ તમારે તે કાયં કરવું ઉચિત છે, જેમાં અમને આનંદ થાય.

સ્વાભાવિક આનંદ સાથે ભગવાન અરિષ્ટનેમિ, માન-પિતાની વાત સાંભળી રહ્યા હતા અને વિચારી રહ્યા હતા કે, મારા ઉત્તર-પ્રત્યુત્તરથી માતા-પિતાને કદી સંગેષ થશે નહિ. તેમની દષ્ટિએ,

સંકડો પુરુષો તમને મેળવવા માટે ઇતેમર છે. બીજાઓ તો
 રહ્યા, પણ અરિષ્ટનેમિના નાના બાઈ રથનેમિ જ તમારી સાથે
 કરવા ઇચ્છા રાખે છે. તેઓ અરિષ્ટનેમિની અપેક્ષાએ મુંઝ
 છે અને મુવક પણ છે. અરિષ્ટનેમિ સ્વામ વર્ણના છે પરન્તુ
 નેમિ ગૌરવર્ણના છે. રથનેમિની ઉંમર પણ અરિષ્ટનેમિની ઉંમર,
 તાં બોલી છે. આ પ્રમાણે અરિષ્ટનેમિના મુકાબલે, રથનેમિ સર્વ
 કાંઈ યોગ્ય વર છે. તેમણે મારી મારફત તમારી પાસે વિવાહનો
 પ્રસ્તાવ પણ મોકલ્યો છે. હું તમને સલાહ આપું છું કે, તમે
 રથનેમિના વિવાહપ્રસ્તાવનો સ્વીકાર કરી લ્યો અને આ રીતે શરીરને
 ક્ષીણ ન કરો.

હુતોની વાત સાંભળીને, રાજેમતીના શરીરમાં સનસનાંટી આપી
 ગઈ. તે વિચારવા લાગી કે શું રથનેમિ, પોતાના બાઈએ ત્યજેલી
 બી સાથે લગ્ન કરવા તૈયાર છે? શું તેમનું આટલું બધું અધઃપતન
 છે? તેમને એ વિચાર પણ ન થયો કે, તે સ્ત્રી હોવા છતાં પણ
 મારા બાઈના સંબંધનો આટલો વિચાર કે છે અને હું પુરુષ છતાં,
 પોતાના બાઈના સંબંધનો વિચાર નથી કરતો! રથનેમિ કુલીન છે,
 બં અરિષ્ટનેમિના નાના બાઈ છે, એટલે માંદે ને કાંઈ જવાબ
 આપવો છે તે તેમને પોતાને જ કેમ ન આપું? આ દુનીને કાઈ
 બાતનો જવાબ આપવાથી શો લાભ? તેઓ પોતે જ્યારે મારા સન્મુખ
 હશે અને હું, પ્રક્રિયાપૂર્વક તેમના પ્રસ્તાવનો અસ્વીકાર કરીશ ત્યારે
 સભર છે કે તેમનું હૃદય કંમેચને માટે શુદ્ધ બની જશે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, રાજેમતીએ તે દુનીને કહ્યું:-રથને-
 મિ, તમે તાલત દશે પન્નુ હું તેમને ન ક્ષેત્ર. તિવડ પ્રસ્તાવનો
 કેમ ન કરો? તે જાણુ, પણ રથનેમિને જ જાણીયો એટલે તમે
 તમારે કહેવું કે તેઓ પોતે જ આતમે તેમના પ્રસ્તાવનો જવાબ કાઢ
 ત્યારે તેઓ પોતાની સાથે કેમ જાય તે જાણીશો. પન્નુ અપરવ

પાસે દ્વિતી મારફત તમારો વિવાહ-પ્રસ્તાવ આવ્યો, ત્યારથી હું
 તો રાહ નેતી હતો. આનંદની ખીના છે કે, આપે મારા માટે
 પધારવાનું કંઈ વિધાનું.

રાજેમતીની વાત સાંભળીને, રથનેમિના હૃદયમાં આનંદની
 કહેરા ઉછળી રહી હતી. તેઓ ચોતાના મનમાં ખૂબજ કૂલાતા હતા;
 અને વિચારતા હતા કે, સારું થયું જે રાજેમતી સાથે બાઈનો વિવાહ
 થયો અને તેઓ તોરણદારથી જ પાછા વળી ગયા, જણાય છે
 કે, આ સૌંદર્યની પ્રતિમા મારા જ બાગ્યમાં હતો, આથી જ બાઈએ
 તેની સાથે લગ્ન ન કર્યું; નહિ તો આ ત્રિલોકસુંદરી અને કેમ પ્રાપ્ત
 થાત!

રાજેમતીની વાત પૂરી થતાં, રથનેમિ કહેવા લાગ્યા—રાજકુમારી!
 મેં તમારા સૌંદર્યની અને તમારો ચાતુરીની જે પ્રશંસા સાંભળી
 હતી તે ખીસ્કુલ સાચી જ નીકળી, જે જણીને મને ખૂબજ આનંદ
 થાય છે. સાચે જ તમે સંસારમાં અદિતીય સુંદરી છો. મેં ત્યારથી
 તમારા સૌંદર્યની પ્રશંસા સાંભળી અને તમને જોયાં ત્યારથી જ મારા
 હૃદયમાં તમારી સાથે લગ્ન કરવાની ઈચ્છા થઈ ગઈ હતી, પરંતુ
 વ્યયમાં મારા બાઈનો સંબંધ તમારી સાથે જોડાય ગયો હતો, એથી
 મારે મારી ઈચ્છા દબાવી દેવી પડી હતી પરંતુ જેની જેના સાથે
 સાચી લગ્નની હોય છે તે તેને મળી જ રહે છે. કદાચ આ બાગ્યત
 લાચી ઠરાવવા માટે જ, મારાબાઈ, તમારી સાથે લગ્ન કર્યા વગર જ પાછા
 ફર્યા હોય, અને મને આ સૌભાગ્યનો સુખવસર પ્રાપ્ત થયો હોય, જો કે
 મને વિશ્વાસ છે કે, તમે મારો પ્રસ્તાવ સ્વીકારશો જ, જ્યાં હું તમારા
 સુખથી તેની સ્વૈરૂપિ સાંગમ્યવા ઉત્સુક છું.

રથનેમિની વાત સંભળીને, રાજેમતી ચોતાના હૃદયમાં વિચાર
 કરતી હતી કે 'હા', સસરમાં પુરુષોનું અનુકૂળ પતન છે માન. ૩૫-

પાય તો પ્રજો જ સારો પ્રભાવ પડશે. નેઓ એક તરફ નેટલે
ચેપી પડે છે તેઓ ખીજ તરફ તેટલા જ છૂંચે ચડે છે, એ નિયમ જ છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી, રાજેમતી રચનેમિનો લાવેલો પદાર્થ પી
મઈ, અને તે ઉપર પોતાની પાસે રાખેલી એરી ઔષધિ ખાઈ મઈ, કે
જેમાં તત્કાળ વમન કરાવવાનો શુભ દતો. રાજેમતીને, પોતાના લાવેલા
પેય પદાર્થને પી જતી નોંધને રચનેમિનો આનંદ વિશેષ શક્તિ પામ્યો.
તેઓ વિચારતા હતા કે, મારો પ્રસ્તાવ રાજેમતીએ માની લીધો છે.
મારી લાવેલી બેટને સ્વીકારવી, બધે તરત જ પી જવી, તે
મારો પ્રસ્તાવ માનવાનું પ્રમાણ છે. પરંતુ રાજેમતીએ, આ પેય
પદાર્થ ક્યા બાવો બ્યક્ત કરવા માટે મંગાવીને પીધો છે ? કદાચ
તે એમ ખતાવતી હોય કે, જેવી રીતે હું આપના આ પદાર્થને
મારામાં સ્થાન આપું છું તેવી જ રીતે આપને પણ મારા હૃદયમાં
સ્થાન આપું છું.

રચનેમિ, આવી જાતની કલ્પનાઓ કરતાં, પોતાના હૃદયમાં
હવે પામતા હતા. તેમનું અનુમાન હતું કે, હવે રાજેમતીના મોઢે
એ જ સબ્દો નીકળનાર છે, કે-‘મેં આપનો પ્રસ્તાવ એ રીતે મંજૂર
કર્યો છે કે, જે રીતે મેં આપના લાવેલા પેય પદાર્થનો સ્વીકાર કરી
લીધો છે.’ પરંતુ સંજ્ઞાવાર પછી જ, તેમની આ આશા માટીમાં મળી
મઈ. તેમણે જોયું કે, રાજેમતીના મુખથી, સ્વીકૃતિ સબ્દ નીકળવાને
જાહેર, રચનેમિનો લાવેલો તે જ પેય પદાર્થ બહાર નીકળી રહ્યો છે, જે
રાજેમતીએ સંજ્ઞા પહેલાં પીધો હતો; અને તે વમનને રાજેમતી, તે જ
પાણીમાં નેતી હતી કે જે પ્યાઝામાં રચનેમિ તે પેય પદાર્થ લાગ્યા
હતા. આ જોતાં જ રચનેમિ કંપવા લાગ્યા તેઓ આ દશ્યની આજ-
તમા કાર્મ પણ નિશ્ચય ન કરી શક્યા. તેમને એરી આશંકાઓ એક થઈ
રહી હતી કે, કદાચ માન લાવેલા આ પેય પદાર્થમાં કોઈ દૂષણ તો
ન હતું કે જેથી રાજકુમારીને વમન થયું ! તેઓ આ પ્રમાણે વિચારી

મે લાખ્યા મો, અને જે આપને વિશેષ પ્રિય છે. તેના રંજ,
સ્વાદમાં પણ કંઈ તફાવત પડ્યો નથી; કારણ કે એ તો
મારા પેટ મુધી જ ગયો હતો. અને એ જ રીતે બહાર નીકળી
છે.

રથનેમિ—તો પછી શું થયું ? છે તો વખત કરેલો જ ને ?

રાજેમતી—હત્તા જે મારી સાથે વિવાહ કરી રહે છે તેના માટે
વખત કરેલો પદાર્થ પીવો એ કોઈ મુશ્કેલ કામ તો નથી.

રથનેમિ—કેમ ?

રાજેમતી—એટલા માટે કે, જે રીતે આ પદાર્થ મારા વડે
વખત કરાવેલો છે—ત્યજ્યેલો છે—તે જ રીતે હું પણ, આપના મોઢા
બાઈદારા ત્યજ્યેલી છું. તમે, મારા સાથે ખૂબ પ્રેમ કરો છો, એટલા
માટે મને ખીજાં ત્યાજ્યેલી છતાં પણ તમે અપનાવો લેવા તૈયાર
હો, તો પછી આ પદાર્થ શો અપરાધ કર્યો છે કે જેને તમે નથી
અપનાવતા ! આ પણ તમને તો ખૂબ જ પ્રિય છે ને ! આ સિવાય
આ પદાર્થ કોઈ ખીજા દારા ત્યજ્યેલો પણ નથી, પરંતુ એવી
બક્ષિત દારા ત્યજ્યેલો છે, કે જેના પર તમે મુગ્ધ બન્યા
હો. તે પીવામાં તો તમે તમારું અપમાન માનો છો, અને
મને અપનાવવામાં—મારી સાથે વિવાહ કરવામાં તમારું અપમાન નથી
તા, તેનું કારણ શું ? જેવી રીતે ત્યજ્યેલી હોવા છતાં પણ
તે ફપ-લાવણ્યમાં કોઈ ખરાબી નથી આવી, તેવી જ રીતે ત્યજ્ય-
તાં છતાં આ પદાર્થના રંજ, ફપમાં પણ કોઈ ખરાબી આવી નથી.
તો તે પીનારને તો કૌંસા વા કુતરા સમાન માનો છો અને મને
અપનાવવામાં આ વિચાર કેમ નથી યતો ?

રાજેમતીની મુક્તિપૂર્ણ વાત સાંભળીને, રથનેમિ ખૂબ લલિત
બન્યા. લલનના આગથી તેમની ચરદન નખી પડો રથનેમિને આ પ્રમાણે
લલિત દેખીને, રાજેમતીએ વિચાર કર્યો કે રથનેમિ આખરે, છે

તો પ્રીતિ. પ્રીતિ-પ્રીતિ નવાનો લગ્ન-લગ્ન નવો ૧૦
 તેને પાતાળ કુપુર ૨૦૦ લગ્ન-લગ્ન ૧૦ ૨૦ ૩૦

રાજેશ્વરી રમણિને ૧૦ ૧૦૦ લગ્ન-લગ્ન ૧૦
 સાથે વિવાહ કરવાનો પ્રયત્ન કરવામાં તમારે કોઈક કોઈ
 કરવો જોઈતો હતો. હું આજના વર્ષિકામાંની વિવિધ કોઈ
 છતાં ૧૦ તમે મેંકરસ મારી સાથે વિવાહ કરવા તમારે કોઈ
 તમને તમારા મોટા જાણના સખધનો મારા ૧૦ ૧૦ ૧૦
 બધે, તમારા મોટાજાઈ અને તમારે આજના મારા તેમાં તમે
 સોબામ્ આજના! વિવાહ વિચાર તો કરો. તમારા આ વિવાહ
 ઉન્નતિના મારે વર્ષ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦
 તો કરો.

રાજેશ્વરી રમણના મારા મારે પૃથ્વીતજમાં મારે રહ્યા છે-
 જણાવું હતું. તેઓ વિચારતા હતા કે, મેં આ ૧૦ ૧૦ ૧૦ ૧૦
 રાજેશ્વરીનું કથન જરાજર છે. એક સીને મારે હું મારા કોઈ
 સંબંધ પણ બૂલી ગયો! વિચાર છે મને!

શ્રીઓ તો, આવી ભતના કાવદાઓની ચામણીની ભાવનાને, હક
સ્થાન આપવામાં પાપ સમજે છે; અને જે શ્રીઓ તરફથી આ પ્ર
કારની માગણી થઈ છે તેમાંની પણ ઘણી શ્રીઓ હવે એમ ...
લાગી છે કે આ પ્રકારના કાવદાઓનું પરિણામ કેવું ખરાબ થાય
તથા ભારતીય સંસ્કૃતિનો નાશ કરવાથી કેવું નુકસાન થાય છે!
દેશમાં વિવાહ-વિચ્છેદ (છૂટા હેઠા)નો કાયદો પ્રચલિત છે તે દેશ
પતિ-પત્ની આને હાંપત્ય-જીવન વિષયમાં કેવાં દુઃખી થઈ રહ્યાં છે
ત્યાં દુરાચારનું કેવું તાંડળ થાય છે તે હવે સકાય તેમ નથી જા
ણ્યોડમાં અને તે પણ ધરનાં અપાઓને કારણે દર વર્ષે ૧૫ લાખ
પત્નીઓ, પોતાના પતિઓને છોડી દે છે અને ૩૫૦૦ પતિ, પત્ની
મુકરર કસ્ટ એલાઉન્સ (ભથ્થું) ન આપી સકવાને કારણે નેરમ
જાય છે.

ભારતની સભ્યતાને ન સમજનારા પાશ્ચાત્ય ભોળા, ભારતની
સભ્યતાની બધે મરકોરી કરતા હોય, પરંતુ તેમની આ મરકોરી આ
નમાં લેવા જેવી નથી. વૃદ્ધસીદ્ધસજીએ કહ્યું છે—

હારે ટાટ ન દે સર્પદં, વૃદ્ધસો જે નર નીચ;
નિર્મલિં બલિ, દરિય-નદ હરે, કદુ દા કરજી હધીય (૧)
કસો કદાદિં બનેજિના, છી અથરા અપરાધ;
વૃદ્ધસો મારર ભનિ નિય, કરમ ન હર્ વિવાદ (૨)

માન વાત તે પાશ્ચાત્ય લોકો માટે પણ સમજવો નેહ્યો,
ત્યાં બ્યલિયાર તો કોઈ અપરાધ કે પાપ જ નથી; છતાં
તેઓ સીતા-દમયંતી, દ્રૌપદી આદિ સતીઓની નિંદા કરે છે.
ભારતીય જનો, શંપત્ય જીવનની જાગતમાં ઈંગ્લેન્ડ આદિ
ની માફક કુઃખી નથી; તેનું એક માત્ર કારણ ભારતની સ્ત્રીઓનાં
ધર્મ, ભારતની પ્રાચીન સ્ત્રીઓનો ઉચ્ચ આદર્શ રહેતો છે. ભાર-
માં ભાગ્યે જ એવી કોઈ સ્ત્રી હશે કે જે સીતા, દમયંતી આદિ
સતીયોનું નામ ન જણતી હોય; તેમનાં ચરિત્રધો. યત્કિંમિત પણ
પરિચિત ન હોય અથવા તેમનાં ચરિત્રને જાદરની દ્રષ્ટિએ
ન જોતી હોય. સીતા અને દમયંતી જેવી સન્નારીઓ ભારતમાં જ
યઈ છે તેઓ અનેક કષ્ટો પાતા અને પતિદ્વારા ત્યાગઈ હોવા છતાં
પણ, પતિપરાયણ જ રહી છે.

સીતા, મમણુરેદા, દમયંતી વગેરે જેટલી જેટલી પતિવ્રતા
ને પતિપરાયણ સ્ત્રીઓ પ્રાચીનકાળમાં યઈ છે, તે બધીયે કરતાં
રાજેમતી વધારે એક છે. સીતા વગેરે અન્ય સતીઓનું, પોતાના પતિ-
દ્વારા પશ્ચિમદલ યઈ ચૂક્યું હતું, તેઓ થોડું ધણું પતિમુખ્ય ભાગવી
ચૂકી હતી, અને એ કારણે જ તેઓ પતિભક્તા ન રહે, તો તેમને
માટે અવશ્ય લોકઅપવાદનો ભય રહેતો હતો. પરંતુ રાજેમતીને માટે
આમાંની કોઈ જાગત ન હતી. રાજેમતીનું તો જાણ અરિષ્ટનેમિ
સાથે સજ્ન પણ થયું ન હતું, અને જાણ અરિષ્ટનેમિ પરવશ વિના
પાછા ફર્યા પછી, જો તે કામની સાથે પોતાનું સજ્ન કરત, તો કોઈ
તેની નિંદા પણ કરી શકત નહિ. લૌકિક નીતિ પ્રમાણે તેનું સજ્ન
થયું ન હતું, એટલા માટે રાજેમતી જાણ અરિષ્ટનેમિની પત્ની બની
ન હતી, તો પણ, રાજેમતીએ જાણ અરિષ્ટનેમિને પોતાના પતિ
માનીને, ઉત્કૃષ્ટ પતિપ્રેમને જે પરિચય આપ્યો, તે કાગલે રાજેમતી
ભારતની સમગ્ર સ્ત્રી સ્ત્રીઓમાં એક ગણાય છે રાજેમતીના સર્વ

પુત્રો ! તું અરિષ્ટનેમિને માટે આટલો શોક કેમ કરે છે ! હવે
 અરિષ્ટનેમિને અને તારે સંબંધ જ શો છે ! લગ્ન તો થયું જ ન
 કે જેથી તારે કોઈ જાતની ચિંતા કરવી પડે ! તું હજી કુમારી
 તારું લગ્ન બીજી જગ્યાએ કરવામાં નીતિ, ધર્મ કે સમાજ-
 ધર્મનો પણ અપવાદ નથી. જો કે અમે તારું લગ્ન અરિષ્ટનેમિ
 સાથે જ કરવા ઇચ્છતા હતા, પરંતુ અમે સંમતિ આપી કે, અરિષ્ટનેમિ
 રાજ્યવા જ ઇચ્છતા નથી, તેથી અમે આ બાબતમાં કોઈ વિચાર
 કર્યો ન હતો; છતાં જ્યારે કૃષ્ણ પોતે જ આગ્રહ અને તેમણે મારી
 પાસે અરિષ્ટનેમિ માટે તારી માગણી કરી, ત્યારે જ મેં આ વિવાદ-
 સંબંધ સ્વીકાર્યો હતો. આટલું થવા છતાં પણ અરિષ્ટનેમિ આપ્યા
 હતા તો તેથી આપણને શું ગુસ્સાન થયું ! એ તો તેમના પિતા,
 જે આપણા વગેરેનું જ અપમાન થયું. કે જેમણે મારી પાસે તારી માગણી
 કરી હતી અને જેઓ જાન જોડીને આપ્યા હતા. એક રીતે તો તે
 જોઈ સાઈ જ થયું કે અરિષ્ટનેમિ તારી સાથે લગ્ન કર્યા વગર જ પાછા
 ગયા અને લગ્ન થઈ જતા અને પછી તેઓ તારો ત્યાગ કરત અથવા
 ક્ષા લેત, તો તો જન્મભર્યાં દુઃખ રહેત. હવે તું અરિષ્ટનેમિ
 માટે જરા પણ દુઃખ કે ચિંતા ન કર. અમે તારું લગ્ન કોઈ બીજા
 રાજા કે રાજકુમાર સાથે કરી નાખશું

માતાપિતાના અંતિમ વાક્યો સાંભળીને, રાજેમનીને ભારે દુઃખ
 થયું. તે પોતાના માતા-પિતાને હૃદય લાગી કે. આર્ષપુત્રીનો વિવાદ
 એક જ વાર થાય છે. જે વાર થતો નથી. પછી જો તે પતિદારા
 ત્યાગી હોય અથવા વિધવા થઈ હોય. આર્ષપુત્રી નામમાં પણ
 બીજા પુરુષને ઇચ્છતી નથી મારો વિવાદ એક જ વાર થઈ ચૂક્યો છે.
 એટલે હવે હું કે. વિવાદ બીજા કોઈ સંજોગ અને આપણી
 બીજી વિવાદ કરવાની કદાચ પણ કેમ ઉચિત રહેત. હવે
 કોઈ બીજા પુરુષ સાથે વિવાદ કરે તો તે બીજી વિવાદ ગણાય

માતા—તો પછી લગ્નનો અર્થ શો ?

રાજેમતી—હૃદયથી કોઈને પતિ રૂપે કે પત્ની રૂપે સ્વીકારવો એ જ લગ્ન છે. લગ્નના આ અર્થનો, જન્મતની કાષ્ઠપથુ પક્ષિ ઇન્કાર નથી કરી શકતી, અને એ જ અર્થને લઈને હું કહું છું કે, માતું લગ્ન બં અરિષ્ટનેમિ સાથે થઈ જ ચૂક્યું છે. હું બં અરિષ્ટનેમિને હૃદયથી પતિ તરીકે સ્વીકારી ચૂકી છું, એટલે હવે હું કાષ્ઠ બીજા પુરુષ સાથે લગ્ન કરીને, આર્થકન્યાના કર્તવ્યને દ્વિધુ નહિં લગાડું.

માતા—રાજેમતી ! તું લગ્નનો જે અર્થ ઘટાવો રહી છું તેનો હું ઇન્કાર નથી કરતો, પરંતુ હૃદયમત ભાવો જન્મતના બધા મનુષ્યો જાણી શકતા નથી. એટલા માટે લગ્ન સંબંધી સ્થૂલક્રિયા થવી જરૂરી છે, અને ત્યાં સુધી તે ન થાય ત્યાંસુધી કાષ્ઠ પુરુષ કે સ્ત્રી લગ્ન-મંથનથી બંધાયલાં ગણાય નહિ.

રાજેમતી—કાષ્ઠ બીજા, લગ્નસંબંધમાં બંધાયલા માને કે ન માને, પણ હું તો મને લગ્નમંથનથી બંધાયેલી માતું છું. લગ્ન-સંબંધી સ્થૂલક્રિયા જોવાની આવશ્યકતા ત્યારે જ છે કે જો હું મારા હૃદયના ભાવોને છુપાવું. લગ્નસંબંધી સ્થૂલક્રિયા પણ, હૃદય આશ્રિત છે. માત્ર લગ્ન જ નહિ પરંતુ સમસ્ત કાર્યોનું મૂળ હૃદય છે. જે વાતને હૃદય એકવાર સ્વીકારી ચૂક્યું છે તે વાત, કેવળ સાંસારિક વિષયમુખને માટે છોડી દેવી અને લગ્નસંબંધી સ્થૂલક્રિયા ન થવાનો આશ્રય લેવો તે જીલકુલ હું માન માટે ઉચિત સમજતી નથી.

માતા—તું બંને લગ્નક્રિયાને ન માને, પરંતુ જન્મત તો માને છે તે ? જો તું હમણા કોઈને એમ કહે કે હું અરિષ્ટનેમિની પત્ની છું, તો શું જન્મતના માણસો આ વાત માનશે ? જોગ તો કીધ. પણ ખુદ અરિષ્ટનેમિ એમ કશું કરશે કે. રાજેમતી મારી પત્ની છે !

એમ કહીને ત્યાંથી ચાલવા મવા ?), તું જાણે નથી કે, તારા પાસેથી તારા
 કદ તેજોએ ગળેમળીને સખીયોને પહોંચી રહ્યું છે, તમે ગળેમળીને
 નથી જાણતે-તું સદા ગાંધીને મમજાવે, જાણે કે તેને તારા પાસેથી
 પરિજ્ઞાન તેને મારે સાં નહિં જાય

ગળેમળીના આગાધિન: માલવા મવા પછી, ગળેમળીને સખીયો
 ગળેમળીને સમજાવવા લાગી. તેઓ કહેતા: સાચી-સખી ! જનતામાં
 તાર્કિક પદ્ધતિ સુખને દુઃખમાં નાકાવવા કહેવો નથી, તેમ તાર્કિક
 પદ્ધતિ માણસ પોતાને જાણનારે દુઃખમાં નાખતો નથી. એ વાત જુદી
 છે, પરાધીન જાતીને દુઃખ કરે તું પડે; પરંતુ જનતા તો દુઃખ-
 શાપિનો જ કરે છે. દુઃખશાપિનો પ્રયત્ન તાર્કિક કરતું નથી, જનાં
 તમે તમારે મારે દુઃખ કેમ જરીતી રવા તો ! તમે તમારું જન
 દમજી યર્ષ કરો તેમ છે તો આ સુખસંયોજને કેમ નિરસારો તો !
 મદારાજ તથા મદારાજીએ તમને જે કંઈ કહ્યું છે તે પર સારી
 રીતે વિચાર કરો, અને જાણો સુખસંયોજન જવા ન થો. નહિતો પછી
 કોણે પશાતાપ કરવો પડે. સખીયોની વાત સાંભળીને, ગળેમળી
 જોતી—સખીયો ! હું-મંદબુદ્ધિનીના શમજામાં, તમારી વાતો
 જરાપણ આવશે નહિ હું વિચાર કરવા બેસું છું ત્યારે પણ મારા
 વિચારમાં જાન અરિષ્ટનેમિ સિવાય બીજા કંઈનું ધ્યાન સુધાં નથી
 આવતું. ખરી વાત તો એ છે કે, હવે મારામાં હાં તો બુદ્ધિ જ
 નથી અથવા મારી બુદ્ધિ પરતગ જની મંદ છે. બુદ્ધિ ઉપર પણ જાન
 અરિષ્ટનેમિનું આધિપત્ય થઈ ગયું છે. હું તો બીજાકેસ માંડી જ છું
 કે જેને કેવળ જાન અરિષ્ટનેમિની જ કૃતિ છે. હવે કહે છે કે, આ
 જનમને મારે તો તું, જાન અરિષ્ટનેમિને તારો પતિ જનાવી ચૂકો છું;
 હવે તને બીજો પતિ કરવાનો અધિકાર નથી. હા, બીજો પતિ કરવા
 બાબતમાં, મરતક વિચાર કરી સકતુ હવું, પરંતુ હવે તેને પણ
 પોતાના પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરી દીધું આવી ન્હા તમારી
 મારા સમજામાં આવે શી રીતે !

કરીને, હું-કુન્નિનીના હૃદયને વધારે દુઃખી ન કરો. મારા માટે પતિને
 વિરહ જ અસહ્ય થઈ રહ્યો છે. મારા માટે, એક એક દિવસ વર્ષ
 સમાન વીતે છે, અને એક એક રાત, યુગ સમાન વીતે છે. મારું
 હૃદય પ્રાણનાથના વિયોગથી બળી રહ્યું છે. તે બળતા હૃદય પર, તમે
 આવી મતની વાતો કરીને મીઠું ન બમરાવો. ક્યાં હું વિચારતી હતી
 કે, લગ્ન થતાં જ, હું પતિ સાથે આનંદપૂર્વક સુખ ભોગવીશ;
 આવતી યરફઝરની સ્વચ્છ-નિર્મળ રાત્રીઓ પતિ સાથે સુખપૂર્વક
 વ્યતીત કરીશ, અને ચોકરીની જેમ પતિના મુખચંદ્રને દેખી આનં-
 દિત બનીશ; પરંતુ ક્યાં આજે આ વિરહવેદના સહેલી પડે છે !
 સખીયોનું કર્તવ્ય તો આવા સમયમાં મને વિરહવેદનાથી મુક્ત કરવાનો
 પ્રયત્ન કરવાનું તથા ધીરજ આપવાનું છે, છતાં તમે તો એવી વાતો
 કહો છો, કે જેથી મારું દુઃખ વધી પામે છે. સખીયો ! આમાં તમારો
 જરા પણ વાંક નથી. આ તો મારા પૂર્વપાપોનું જ કારણ છે. જે
 એવું ન હોત તો, પ્રાણનાથ મને વિરહ-વ્યાધિમાં બળી મરવા
 માટે છોડીને કેમ ચાલ્યા જાત ! અને તમે પણ સખીયોને યોગ્ય કર્ત-
 વ્ય કેમ શૂંઘલ ! છતાં પણ હું તમને એવો આમહ કહું છું કે, આવા
 પ્રકારની વાતો કરીને મને દુઃખ ન આપે. હું બમવાન સિવાય
 જમતાના બીજા બધા પુરુષોને પિતા અને ભાઈ તુલ્ય માનું છું. મારા
 પતિ તો બમવાન છે, હું તેમના જ નામ પર મારું જીવન વીતાવીશ.

સખીયો ! તમે મને એવો જાણ બતાવ્યા કરો છો કે, કોઈ
 બીજા સાથે લગ્ન નહિ કરો તો, તમારે કામનો પ્રકોષ યજે ત્યારે
 દુઃખ પામશો પરંતુ યું કામ (વિષય) મને અજાને જ દુઃખ
 દેશે. પતિને દુઃખ નહિ ને. પતિએ મને ત્યાગીને કોઈ બીજા
 સ્ત્રીનું પાશ્વિયદબ્ધ ને. ક્યું જ નથી. કે જેને કરે પતિને કમ-
 પોડ ન રાખ અને જ સ.વ. જે વિચિત્ર પતિ છે, તે જ
 વિચિત્ર : હું જાણું તેઓ ક.મ.વિ.ગ.ના કષ્ટે સદન કંડે. તો

શું હું સદન ન કરું ! હું તે કષ્ટોથી ભય પામીને મારા વિચારોથી
 શા માટે પતિત થઈ ! ઓનું કર્તવ્ય પતિનું અનુમન કરવાનું છે,
 જોડેને જે રીતે પતિ કષ્ટ સદન કરે તે જ રીતે મારે પણ કષ્ટ
 સહેવું જોઈએ, અને જો પતિ, કામ (વિચલસન) પર વિશ્વ
 મેળવે, તો મારે પણ તેમ જ કરવું જોઈએ. માટે તમે મને આ
 રીતે ભય ન બતાવો, પરંતુ પતિનું અનુસરણ કરવાની જ યીજા-
 મણુ આપો.

રાજેમતીની વાતોથી સખીઓ ચૂપ થઈ ગઈ તેઓએ ફરીથી
 પણ રાજેમતીને સમજાવવા અને લગ્ન કરવાનો સ્વીકાર કરાવવા માટે
 ઘણા પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તેમનો સબોટ પ્રયત્ન નિષ્ફળ ગયો. રાજે-
 મતી, ભગવાન અરિષ્ટનેમિના પ્રેમમાં એવી રંગાર્ધ ગઈ હતી કે,
 હવે તેના પર કોઈની પણ વાતોથી કોઈ બીજો રંગ ચડતો જ
 ન હતો.

રાજેમતીને દિવસ-રાત જાન અરિષ્ટનેમિનું જ ધ્યાન રહેતું
 હતું. તે ક્યારેક તો ભગવાનના સૌંદર્યની પ્રશંસા કરતી હતી,
 ક્યારેક તેમના બલ-પરાક્રમની, અને ક્યારેક તેમણે કરેલી પશુપક્ષીયો
 પરની કરુણાની એવી જ રીતે ક્યારેક તે પોતાનાં પૂર્વકર્મોની
 નિંદા કરતી હતી, ક્યારેક આ જન્મનાં પાપોની આલોચના કરતી
 હતી, અને ક્યારેક પોતાનાં દુર્ભાગ્યને ધિક્કારતી હતી. તેણે સઘળી
 શૃંગાર-સામગ્રીઓ છોડી દીધી, તે રાગરગથી વિમુખ બની ગઈ અને
 પતિ-વિરહનું કષ્ટ જોગવતી વૈરાગિનીની જેમ સમય વિતાવવા લાગી.

દીક્ષા

ભારતની સતી મહિલાઓ, પતિના જીવનમાં જ પોતાનું જીવન માને છે. તેઓ પતિવિહિન પોતાનું અસ્તિત્વ જ માનતી નથી, પણ પતિના અસ્તિત્વમાં જ પોતાનું પણ અસ્તિત્વ માને છે. પતિની સેવા, પતિ-આજ્ઞાનું પાલન, પતિનું અનુમનન અને પતિના સત્કાર્યોનું અનુકરણ કરવું તેને તેઓ પોતાનું સાંસારજી કર્તવ્ય માને છે. તેઓ પતિના સુખમાં પોતાને સુખી, અને પતિના દુઃખમાં પોતાને પણ દુઃખી જ માને છે. ઠાઠપણ સમયે અને ઠાઠપણ સ્થિતિમાં તે પતિ સાથે અસહકાર નથી કરતી, તેમ પતિથી વિમુખ પણ નથી થતી, એટલું જ નહિ પણ આ નિયમનું પાલન તેઓ તે વખતે વિશેષ રૂપે કરે છે કે જ્યારે પતિ સાંસારિક સુખ રહિત બની ગયા હોય અથવા પતિએ સાંસારિક સુખોનો પરિત્યાગ કર્યો હોય. આ રીતે તેઓ દાંપત્યજીવનને વિષય-જન્ય સુખોને માટે જ નથી સમજતી, પણ આત્માને ઉન્નત બનાવવા માટે તેઓ આ જીવનનો આશ્રય લે છે, અને પછી આ જીવનમાંથી નીકળીને પોતાના આત્માને ઉચ્ચ રિશ્તિએ લઈ આવે છે.

રાજેમતીને, જમવાન અરિષ્ટનેમિ તરફથી ન તો રિવચન-ય સુખ મળ્યું હતું, કે ન તો મજવાની આજ્ઞા હતી, છતાં પણ તે જા. અરિષ્ટનેમિ પર અનુરક્ત હતી. યાને માટે 'માન એ માટે કે તે, પતિ પ્રેમ દ્વારા જન્મતા સમગ્ર પ્રાણીએ ન થે પ્રેમ કરવું નુ

શીખી ચક્રો. જો તે વિવચન્ય મુખોની જ ઇચ્છા દોષ, તો
 જા. અરિષ્ટનેમિના ચાત્યા ગયા બાદ, અવસ્થ તે ખીજ કાષ્ટ પુરુષ
 સાથે લગ્ન કરવાનું સ્વીકારત, અને જો તે એમ કરત તો, તેને કાષ્ટ
 લૌકિક મર્યાદાથી પ્રાપ્ત ન થવી શકત, પરંતુ તે, વિવચન્ય મુખોને
 માટે જ જા. અરિષ્ટનેમિ પ્રત્યે પ્રેમ ન્દોષો ધરાવતી, પરંતુ તેમની
 સેવા દ્વારા, તેમનાં પદાનુગમન દ્વારા પોતાના આત્માને ઉન્નત ગતિવાદ
 પ્રાપ્તી હતી. એથી જ, જ્યારે પણ તેને વિવચન્ય મુખોનું પ્રયો-
 જન આપવામાં આવ્યું અને કે.ઈ ખીજ પુરુષ સાથે લગ્ન કરવાનું
 કહેવામાં આવ્યું ત્યારે તેણે તે વાતને તિરસ્કારી કાઢી. તે વિચારતી
 હતી કે, મારું કામ પતિનું અનુકરણ કરવાનું છે. જ્યારે મારા પતિ
 બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે છે ત્યારે મારું કર્તવ્ય પણ બ્રહ્મચર્યનું પાલન
 કરવાનું છે. તે સમયની લૌકિક પ્રયાનુસાર પુરુષ અનેક ઓઓ સાથે
 લગ્ન કરી શકેતા, છતાં પણ ભગવાને કાષ્ટ ખીજ ઓ સાથે લગ્ન
 ન કર્યું; તો હું, મારું લગ્ન કાષ્ટ અન્ય પુરુષ સાથે કેમ કરી શકું?
 હું રસનામાં પણ મારું લગ્ન ખીજ કાષ્ટ પુરુષ સાથે નહિ કરું, કિંતુ
 જો પ્રમાણે જા. અરિષ્ટનેમિ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરશે તે જ પ્રમાણે
 હું પણ મારું જીવન વ્યતીત કરીશ. હું મારું કલ્યાણ પતિભક્તિ વડે
 જ સરળ રીતિથી કરી શકીશ. હવે રહી પતિ દૂર હોવાની બાબત;
 પરંતુ વિયોગમાં પ્રેમની જેટલી અધિકતા હોય ■ તેટલી અધિકતા
 સમીપમાં હોવાથી રહેતી નથી. એટલા માટે પતિ-વિયોગનો આ વિષમ
 સ્થિતિને પણ હું મારા કલ્યાણમાં સહાયકતા જ માનીશ.

રાજેમની, જા. અરિષ્ટનેમિના પ્રેમમાં મગ્ન બનીને, આ પ્રકાર-
 ના જ વિચારો કરતી હતી. આ જ દશામાં લગ્નસમય એક વર્ષ
 જેટલો સમય ચીતી ગયો, છતાં પણ તેના હૃદયમાં, જા. અરિષ્ટનેમિ
 પ્રત્યે કાષ્ટ ખીજે આવ પેદા ન થયો. તેણે કેમ ખીજ બાવો પોતાના
 હૃદયમાં આવવા જ ન દીધા. જ્યારે જ્યારે જા. અરિષ્ટનેમિ નરકથી

તેને કાંઈક જીભ વિચારે ચતા લારે લારે તે, તે વિચારોને તત્કાલ દગાવી દેતો, અને ચિંતવતો કે, જ્યારે હું પતિના અસ્તિત્વમાં જ મારું અસ્તિત્વ માનું છું ત્યારે તેમણે જે કાંઈ કયું છે તે તેમની જ સાથે કયું છે, મારી સાથે હું કયું છે ! મારું કર્તવ્ય તો તેમની પ્રસન્નતામાં પ્રસન્ન રહેવાનું છે. -

જોજી તરફ, જાન અરિષ્ટનેમિનું વાર્ષિક દાન પૂરું થયું. જાન અરિષ્ટનેમિનો દીક્રા મહોત્સવ ઉજવવા માટે, ઇદ્રાદિક દેવો હાજર થયા. અતે, શ્રાવણ શુદ્ધ ૬ ના દિવસે, જાન અરિષ્ટનેમિએ સમસ્ત સંસારબંધનો ત્યાગીને, સંયમ સ્વીકાર્યો. જાન અરિષ્ટનેમિની સાથે જ, રથનેમિ આદિ એક હજાર વાહવકુમારો પણ સંયમમાં દીક્ષિત થયા.

‘જાન અરિષ્ટનેમિએ સંસાર પ્રત્યેનો મમત્વ છોડીને, સંયમ લઈ લીધો છે’ એ સમાચાર રાજેમતીએ પણ સાંભળ્યા. આ સમાચાર સાંભળવાથી, તેને આ વિચારથી બહુ દુઃખ થયું કે, હું જાગવાનના દર્શન પણ ન કરી શકી. જો હું એક વાર પણ જાગવાનનાં દર્શન કરી શકત તો તો મને કાંઈક ધીરજ રહેત. મને આજ સુધી એ આશા હતી કે, જાગવાન મને ક્યારેક તો દર્શન આપવાની કૃપા કરશે, પરન્તુ હવે તો તે આશા પણ ભાંગી પડી. હવે હું કઈ આશાના આધારે જીવન વ્યતીત કરું ! મારા આ દુઃખમય જીવન કરતાં મૃત્યુ જ શ્રેષ્ઠ છે. ધિક્કાર છે આ જીવનને, કે જેમાં પતિ-વિયોગનું દુઃખ સહેવું પડે ! મેં એવું શું પાપ કયું કર્યું કે જેને પરિણામે મારે આવી રીતે દુઃખ ભોગવવું પડે છે !

રાજેમતી, આ પ્રમાણે વ્યાકુલ જનીને, પોતાનાં પાપની આલોચના અને તે જાતનમાં પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગી. જાન અરિષ્ટનેમિ પ્રત્યેના અનન્ય પ્રેમે તેમજ પાપોની નિશ કરવાથી, નરત રાજેમતીને અતિરમરણ જાન ઉત્પન્ન થયું. અતિ રમરણ જ્ઞાન થતાં, તેને જણાયું કે, મારો અને જાગવાન અરિષ્ટનેમિનો પૂર્વે આ હજાર સુધી પ્રેમ-સંયમ વહો પ્રે. અને એ જ સંયમનો આ નવમે. મર પ્રે. આ નવમા

અરો શ્રીમ, જમવાન યાંકાદિ મુનેનઝ જાંતરે નાચનાં નિઘ
 ધમ્મતા દના મેલકા જ મરે જમવાને સંવમ રહીયોં છે.
 સંવમદારા જમવાન, જે અહુર મુખ મામ કરકા હોંડે છે, તેની
 કું વમિન ન મુકું પરન્તુ કું પુન તે મુખ મામ કરકા કરવ. મેલકા મુકું
 એ મુમના મને જાણા મરે જ જમવાન અદિં સુધી પહોં પહોં
 દો માડું પજુ કરાવ છે કે, કું એક સાચો પત્નીની માફ તેજ
 એક માન મદખ કું કે જે માન પતિએ મદખ કર્યો છે. દને કું પજુ
 સંસારની કંટોળી મને અડમ કરીને, સંવમ યદ્ય અને પત્ની તે
 રયાન પર પતિને મગીસ કે ન્યાં વિયોમનું કું દોષ યાજું જ નથી

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજેમતી, સંવમ લેવા માટે તૈયાર
 થઈ. તેના મુખ પર પ્રસન્નતા દેખાવા લાગી તેની આંખોની સજ્જ
 ળતા પણ અપૂર્વ તેજમાં પરિપૂર્ણ થઈ ગઈ અને તેના હાથનો
 સપળો ખેદ દૂર થઈ ગયો.

રાજેમતીની માતાએ ન્યારે જમવાનતી દીકાના સમાચાર જ
 જાળ્યા સારે તે રાજેમતીને ફરીથી સમજાવવા આવી; પરન્તુ તે
 જોયું કે રાજેમતી પ્રસન્નચિત્ત છે. તેને કિંચિત્ત પણ ખેદ નહ
 અને તે પોતે પણ દીકા લેવાની તૈયારીમાં લાગી ગઈ છે. રાજેમતીને
 સંવમ લેવા માટે તત્પર થયેલી જાણીને, રાજેમતીની માતા તેને
 કહેવા લાગી-પ્યારી પુત્રો! શું તું સંવમ લેવાની તૈયાર કરી રહી છે!
 શું સંવમ એ કોઈ ખાળકનો ખેલ છે, કે જે સંવમને મમે તે સ્ત્રીકારી
 લ્યે! સંવમનું પાલન કરવું એ શું કોઈ કારણ કાવું છે! સંવમનું પાલન
 કરવું એ લોકના ચણા ચાવવાની જેમ મદા મુશ્કેલ કાવું છે. મોટા
 મોટા મોઢાઓ પણ સંવમનું પાલન કરવા સમર્થ નથી, તે
 પછી તારા જેવી સુંકમારી, સંવમનું પાલન થો રીતે કરી શકશે
 તું મહેલોમાં ઉછરી છે, કોમળ રાવા પર સતી છે, સારા સારા
 પદાર્થોનું ભોજન કરતી રહી છે, અને અનેક દારીઓથી સેવા

રહી છે. એવી દશામાં સંયમ લઈને, ઉપાડે પગે ચાલવું, કોઈ
 ચપ્પા પર ચડવું અને ભિક્ષા માગીને, હુમ્મખું અને તુરુત્ત બોળ
 કરવું, વગેરે કષ્ટો તું કેમ સહન કરી ચકોસ ? શું તું ભિક્ષા માગી
 ચકોસ ? તે વખતે માન-અપમાનનો વિચાર શું ત્હને નહિં થાય ? આ બધી
 ભિક્ષા માગતાં, તે ન મળવાથી ત્હને ખેદ નહિં થાય ? આ બધી
 બાબતો પર વિચાર કર અને અંયમને સરળ ન સમજ. સંયમમાં
 મહાનમાં મહાન કષ્ટો સહન કરવાં પડે છે; જેને સહન કરવા યોગ્ય
 આ તારું સુકુમાર શરીર નથી. બીજાં કષ્ટો તો દૂર રહ્યાં, પરંતુ
 તારા માથાનો એક વાળ તો ઉખાડી નો, કે જેવું કષ્ટ થાય છે !
 એક વાળ ખેંચવામાં પણ ત્યારે આટલી વેદના થાય છે ત્યારે મા-
 થાના સમગ્રાં કેસો ખેંચવામાં કેટલી વેદના થતી હશે ! આ ઉપરાંત,
 હમણાં થોડીવાર પહેલાં તો તને, કુમાર અરિષ્ટનેમિનું તારી સાથે
 લગ્ન ન થયાનું તેમજ તેઓ તને પરણ્યા વિના આશ્વા ગયા
 તેનું દુઃખ હતું અને હવે ક્ષણજર પછી જ, તારામાં સંસારથી વિરક્ત
 થવાની બાવના થી રીતે પેદા થઈ ? સંયમ લેવાની ધૂન કેવી રીતે
 જગી ? સાંસારિક ભોગવિલાસ ભોગવતાં ભોગવતાં અમારી આટલી
 ઉંમર વીતી ગઈ, છતાં પણ અમને સંસાર પર વૈરાગ્ય ન થયો, અને
 ત્હને કેવી રીતે થયો ? આ પ્રમથ્ણે ક્ષણિક આવેશમાં આવી જઈને,
 કોઈ કાચ કરી નાખવું તે પોતાને માટે આપત્તિ વહોરી લેવા
 જેવું જ; એટલા માટે તું સંયમ લેવાના વિચારને તો તદ્દન છોડી જ
 દે. અમે તારા દિર્ઘજીવીએ, શત્રુ નથી. જો તું અમારા પર વિશ્વાસ
 મૂકતી હો તો અમે કહીએ તે જ કર; અમારી ઇચ્છા વિરુદ્ધ કામ
 કરવાનો વિચાર પણ ન કર.

માતાના કથનના જવાબમાં રાજેમતી કહેવા લાગી:-માતાજી !
 હું તમને જ પૂછું છું કે, પત્નીને માટે, પતિની આજ્ઞા માનવી જરૂરી
 છે કે માનવીની આજ્ઞા માનવી જરૂરી છે ? તેના જવાબમાં તમે
 એમ જ કહી ચકોસ કે પત્નીએ ખાસ કરીને પતિની જ આજ્ઞા

પવિત્ર પ્રેમસંબંધ સ્થાપિત કર કે જેમાં વિશેષનું દુઃખ નથી તેમજ જન્મ, જરા, મૃત્યુ આદિનાં દુઃખો પણ નથી. આ ધીપામણુ આપીને ભગવાન, એવો જ પ્રેમસંબંધ સ્થાપિત કરવાની તૈયારી કરવા માટે, પાછા ફર્યા હતા; પરંતુ મારા અગાને, અત્યારમુધો ભગવાનની આ ધીપામણુ, મારી સમજણમાં ન આવવા દીધો, અને એ જ કારણે હું આટલા દિવસ સુધી, સાંસારિક પ્રેમસંબંધને માટે દુઃખ પામતો રહ્યો. હવે મારા હૃદયનું અગાન દૂર થયું છે, તેથી હું, ભગવાનના આદિ પધારવાનું અને પછી લગ્ન કર્યા વગર જ પાછા જવાનું રહસ્ય સમજી ચકી છું. એટલા માટે હવે, હું પણ ભગવાનની જ માફક સકળ જીવો સાથે તે પવિત્ર પ્રેમસંબંધ જોડીશ કે જેમાં સંકુચિતતાને સ્થાન જ નથી.

માતા ! સંવત્સરમાં કષ્ટ હોય છે કે નહિ, તે વિવાદમાં હું પડવાનું પડતી નથી. હું તો એમ જાણું છું કે, જન અરિષ્ટનેમિ પણ મારી માફક સુખમાં જ ઉછર્યા છે ને! અને તેઓ રાજકુમાર છે. તેઓ સંવત્સર પાલન કરી ચકે છે તો પછી મને તે કેમ મુશ્કેલ રી ! હું પણ સંવત્સર પાલન કરી ચકું છું. માટે હું સંવત્સર લઈને તેની અનુયામિની બનીશ; અને જે સુખને તેઓ મેળવવા ક્ષિત્તે તે સુખ હું પણ મેળવોશ. હું તમને પણ એ જ પ્રાર્થના કરું કે, તમે મારા આ વિચારોને પ્રોત્સાહન આપો, મારા વિચારો બની કાંઈ પરિસ્થિતિ ઉભી ન કરો. હું સંસાર-વ્યવહારમાં હવે કશું પણ મુશ્કેલીથી વીતાવી રહી છું. ગજેમનીની માતા સમજી ગઈ કે, હવે પુત્રીને વધારે કાંઈ તે તેના હૃદયને દુઃખાવવા સમાન છે. તેણે ઉત્તરેન પ્રત્યે તત્કાલ કદો સંભળાવ્યું. અનમાં તેઓ જને એવા નિર્ણય પર આવ્યાં કે, જે એક રાજમાની સચળ ગદી છે તેમાં વિદ્ય ન નાખતું જોઈએ તે જન. સુખ માને તે કાર્ય તેને કરવા દેતું જોઈએ.

પુનઃ પતનને પંથે

શાસ્ત્રમાં બ્રહ્મચારી માટે સ્ત્રીને જોવાનો નિષેધ છે, એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રી સાથે વાર્તાલાપ કરવો, સ્ત્રીનું સ્પર્શ કરવું, સ્ત્રીઓની કથા કરવી તથા સ્ત્રીનું ચિત્ર દેખવું પણ નિષિદ્ધ છે. આ જ બાબત બ્રહ્મચારીઓ માટે, પુરુષોની બાબતમાં પણ સમગ્રની જોઈએ. શાસ્ત્રનો આ નિષેધ નિષ્કારણ નથી, પરંતુ સકારણ છે. જનતામાં એવા સ્ત્રી-પુરુષો બહુ જ થોડાં નીકળી કે જેઓ આવા કારણો વિષમાન હોવા છતાં પણ બ્રહ્મચર્યને સુરક્ષિત રાખી શકે. શાસ્ત્રકારોએ બ્રહ્મચર્યના રક્ષણની દૃષ્ટિએ જ આ બાબતોનો નિષેધ કર્યો છે.

બ્રહ્મચારીએ એકાંતમાં સ્ત્રીને મળવાથી (એ જ રીતે બ્રહ્મચારીની માટે એકાંતમાં પુરુષને મળવાથી), તેનું મન વિકૃત બનવા સંભવ છે. બ્રહ્મચારી તો દૂરની બાબત છે, પરંતુ કાષ્ઠપણ પુરુષ કે સ્ત્રીને માટે એકાંતમાં સ્ત્રી કે પુરુષને મળવું એ ખરાબ છે. એકાંતમાં સ્ત્રી કે પુરુષને મળવાથી, જે પુરુષ કે સ્ત્રીનું મન સ્થિર રહી શકે તે ધન્યવંધને પાત્ર છે. કેમકે, આવા સમયમાં મન સ્થિર રહેવું બહુ જ દુષ્કર છે, અને મન અસ્થિર થતાં જ, મનની ચમત્ક્રાંતિને કારણે પતન અવસ્થા છે. એ વાત ભુલી જ કે, કાષ્ઠ શરીરથી પતિન થતો બધો, પરંતુ તે વખતે માનસિક પતન તો થઈ જાય છે. સંસાર-બંધન દારને નિરંકરપૂર્વક ત્યાગનાર મોટા મોટા ત્યાગીઓ પણ આવા સમયમાં વિચલિત થઈ જાય છે તો માનવ-જાતી તો પાત્ર જ શી રાજેમનીના ઉપેક્ષથી ન્યૂનમિત્તે ખૂબ જ ઓછી દૃષ્ટિએ સંસાર

•

•

રાજેમતી, પોતાની સખીયો (શિષ્યાઓ) સાથે મિરનાર પર્વત પર ચઢવા લાગી. રાજેમતી અને તેની શિષ્યાઓ પર્વત પર ચઢી રહી હતી એટલામાં જ પવનની એક જબ્બર આંધી ઝાપી અને પાણીનું ભયંકર તોફાન શરૂ થયું. એ સમયે એવા તો પ્રચંડ વાદળો ચઢી આવ્યાં કે એકદમ આખી પૃથ્વી પર અંધકાર છવાઈ ગયો. અંધકાર અને ધૂળને કારણે પોતાનો હાથ દેખવો પણ કઠણ હતો. શિષ્યાઓ સહિત રાજેમતી તે પ્રચંડ આંધીના વેગમાં ઘેરાઈ ગઈ. પરિણામે સૌનો સાથ છૂટી ગયો. કોઈ ક્યાંય રહી ગઈ. અને કોઈ ક્યાંય નીકળી ગઈ.

આંધીના પ્રકોપની સાથે વરસાદ પણ વરસવા લાગ્યો. રાજેમતી અને તેની શિષ્યાઓ વિખુટી પડી ગઈ હતી. વરસાદને કારણે રાજેમતીનાં વસ્ત્રો પણ ભીંજાઈ ગયાં. તે સમયે રાજેમતી સાથે તેની કોઈ પણ શિષ્યા ન હતી, તે એકલી જ પડી ગઈ હતી. કેટલાક સમય પછી, આંધીનો પ્રકોપ પણ શમ્યો અને વરસાદ પણ અંધ પડ્યો. વરોળ અને વરસાદ બંધ થયા પછી, રાજેમતીએ પાસે એક પર્વતની ગુફા ભેઠ. તેણે વિચાર્યું કે, આ ગુફામાં જઈને મારા ભીંજાયેલાં વસ્ત્રો ધુવડી નાખવા ઠીક છે. આ પ્રભાણે વિચાર કરી રાજેમતી, તે ગુફામાં ગઈ. તેણે ભેંયું કે ગુફામાં કોઈ પુરુષ નથી. ગુફાને નિર્જન સમજી રાજેમતીએ પોતાનાં સરીરનાં વસ્ત્રો ઉતારીને તેને અહિં તહિં પ્રસવી દીધાં. (સંકવવા મૂક્યાં)

જે ગુફામાં રાજેમતીએ નગ્ન થઈને, પોતાનાં વસ્ત્રો પ્રસવી માટે પાવવાં હતાં, તે જ ગુફામાં રથનેમિ ધર્મચિંતન કરતા તેઓ ગુફાની અંદરની બાજુમાં અધકારમાં હતા, તે કારણે રાજેમતીને દેખી શક્યા નહિ. રાજેમતી ગુફાના તે ભાગમાં હતી પ્રકાશ હતો, અને રથનેમિ ગુફાના તે ભાગમાં હતા કે જ્યાં પ્રકાશ નહોતો. આ કારણે રાજેમતી તો રથનેમિને ન જોઈ શકી. પરંતુ રથનેમિએ રાજેમતીને જોઈ લીધી. રથનેમિ એકા હતા તે

લાખા. રથનેમિની ચોષ્ટાઓથી, રાજેમતીનું ખ્યાન તે તરફ ખેંચાયું. પહેલાં તો તેણે ધાર્યું કે અંદરના ભાગમાં કોઈ પશુ-પક્ષી હશે; પરંતુ જ્યારે તેણે દષ્ટિ ફેંકીને જોયું ત્યારે તેને માલૂમ પડ્યું કે, અહિં તો કોઈ પુરુષ છે. ગુફામાં કોઈ પુરુષ છે એ જાણીને રાજેમતી લજ્જા અને બપથી કંપી ઉઠી. તે વિચારવા લાગી કે, મેં કેવો અનર્થ કર્યો કે આ ગુફાને નિર્જન ધારીને હું નગ્ન બની! મને એટલી તથા નગ્ન જોઈને, ક્યાંય આ પુરુષ મારું શિયળ લાંબ કરવા માટે બળા-ત્કાર તો નહિં કરે! જો કદાચ તે તેમ કરે તો હું શું કરીશ? હું એટલી તો છું જ, સાથે નગ્ન પણ છું. હવે વસ્ત્ર પહેરવામાં પણ વિલંબ થશે. આ વખતે મારે શું કરવું જોઈએ!

આ પ્રમાણે રાજેમતીને, ક્ષણ બરને માટે બારે મુંઝવણ થઈ, પરંતુ તે મુંઝવણ વધુ સમય માટે રહી નહિં. તેણે તે જ ક્ષણે સાદસ ધારણ કરીને વિચાર્યું કે, હું વીરબાળા છું. મારે આ રીતે બપબીત બનવું હીક નથી. બપબીત બનવાથી તો હું કાંઈપણ નહિં કરી શકું. આ સમયે મારે ધૈર્ય તથા સાદસથી કામ લેવું જોઈએ. જગતમાં કોઈપણ પુરુષની એવી તાકાત નથી કે જે બળાત્કારે કોઈનું શીલ ભૂટે, તો પછી હું-વીરબાળાના શિયળનો લાંબ તો કોઈ કેવી રીતે કરી શકે! હું બની શકશે ત્યાં સુધી શરીરમાં રહેલા શિયળની રક્ષા કરીશ, અને જ્યારે હું એમ જાણીશ કે, શરીરમાં રહેલા શિયળની રક્ષા હું નહિં કરી શકું ત્યારે આ શરીરનો હું અંત લાવીશ; પરંતુ શરીર જે ત્યાંસુધી શિયળ નષ્ટ થવા નહિં જ દઈ. આ સમયે વિલંબ થશે માટે દમબુદ્ધા વસ્ત્ર પહેરવામાં પડવું એ હીક નથી. સંભાર છે કે, તે પુરુષ મારા પર જાતી આક્રમણ કરે. એટલા માટે પ્રથમ મારે, શીલ નષ્ટ ન થાય એવો પ્રયત્ન કરી લેવો જોઈએ.

આ પ્રમાણે વિચાર કરી રાજેમતી, મકંડાસન ઝગાવી બેસી રહી તે જ પેતાના પાને પાન તરે પેતાનું ગુપ્ત અંગ દાકી દીધું.

અને પદ દારૂની જાણી લીધાં. આ ગીતે તે, ઠાક-મુઠા મિત્રાણી
દારૂની પડી મુજબ નથી.

રાજેમતી, રથનેમિતે પૂરી રીતે જોઈ કહી પણ ન હતી.
તેમજ તેમને જોગખી કહી પણ ન હતી; પરંતુ રાજેમતીને રથ-
નેમિએ જોગખા લીધી હતી. રાજેમતીના એકાદ. ઝડ-ઝડ અને
તેને મહાંટાણ લગાડીને બેઠી. જોગ, રથનેમિ સમજ્યા કે રાજેમતી
ભવબીન બની મર્ધ છે, તેઓ પાતાની જગ્યાએથી ઘડીને, રાજેમતી
પાસે આવ્યા અને રાજેમતીને હૃદય લાગ્યા: દે રાજેમતી! તમે કવ
ન પામો. હું બીજો શાંઈ નથી, પણ તમારો પૂર્વ પ્રેમી રથનેમિ જ
હું. મારા તરફથી તમને શાંઈ મહારતુ કષ્ટ નહિં થાય, પરંતુ મુજ
જ મગશે. હે સુંદરી! હે મધુરભાષિણી! તમે કવ અને સત્ત્વ
છાડી ઘો અને આવો, આપણે બંને મનુષ્યોચિત્ત બોગ બોમરદે
આ જગ્યા એકાંત છે. અહિં શાંઈ ભુએ તેમ નથી. આ માનવરૂપ
ધણે દુર્લભ છે. આ બવ પામીને પણ, મનુષ્યજન્મ સંબંધી
મુખોથી વચિત મહેતું એ કીક નથી.

રથનેમિની વાત સાંભળીને, તથા તેને જોગખીને, રાજેમતીને
આ વિચારે થોડીક ધીરજ વગી કે, મને તેમ પણ રથનેમિ કુદીન
છે. તેઓ બજાતકારે મારું શિવજ નષ્ટ કરવાનું દુરસાદસ નહિં જ
કરે. જો કે આ વખતે તેઓ કામવિકાગ્રથી અરિય-ચિત્ત બન્યા છે,
જતાં પણ તેઓને સન્માર્ગે લાવવા એ કઠિન નથી પહેલાં પણ,
ન્યારે તેમણે મારી સાથે લગ્ન કરવા ઇચ્છા કરી હતી ત્યારે તેમને
સમજાવવામાં વધુ સમય લાગ્યો ન હતો અને તે સમયે મારા ઉપ-
દેશને તેમના પર એવો પ્રભાવ પડ્યો હતો કે, તેઓ સસારસંબંધ
છાડીને મુનિ બની નવા. હમણા પણ તેમને સમજાવવાથી, તેઓ
પોતાના દર્શન્યમાર્ગમાં તિયર થઈ રહશે.

રાજેમતીનો ભય કાંઈક ઝોઝો થયો. તે મકંટ-આસન છોડીને, પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરવા લાગી. રાજેમતી પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરતી હતી અને રથનેમિ ત્યાં જ ઉભા ઉભા કહેતા હતા કે, હે મુલોચની ! મારા હૃદયમાં પહેલાં તમને પત્ની જનાવવાની જે ઇચ્છા થઈ હતી, તે તમારા ઉપદેશથી અવશ્ય ઉપસાંત તો થઈ હતી અને તમારા તે ઉપદેશથી પ્રભાવિત થઈને જ, મેં સંયમ પણ સ્વીકાર્યો, પરંતુ તે ઇચ્છાનો વિનાશ થયો ન હતો. આજ તમને જોઈને, મારી તે ઉપસાંત ચોક્કસ ઇચ્છા ફરી જાગૃત થઈ છે. મારા હૃદયમાં તમારા પ્રેમનો જે અંકુર ઉત્પન્ન થયો હતો, અને તમારા ઉપદેશને કારણે જે દબાઈ ગયો હતો, તે આજે ફરીથી વિકસિત થઈ ઉઠ્યો છે. ખરેખર, તમે અપ્રતિમ સુંદર છો. તમારા જેવી સુંદરી પ્રત્યે, હૃદયમાં એક વાર જે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે તે સ્વાભાવિક રીતે નષ્ટ થતો નથી. માટે તમે મારી યાચના પૂરી કરો; અને તમારા ચરીર-સ્પર્શથી મુખ્યો ખનાવો અને તમે પોતે પણ આનંદનો અનુભવ કરો.

રથનેમિ આવા પ્રકારની વાતો કરતા હતા, પરંતુ રાજેમતી ન્યાં સુધી પોતાનાં વસ્ત્રો પહેરી ન રહી ત્યાંસુધી તેણે રથનેમિના સંજાપણનો કરો. પણ જવાબ વાળ્યો નહિ. કપડાં પહેરી લીધા પછી, રાજેમતી, રથનેમિને કહેવા લાગી—અરે રથનેમિ ! ત્હમે તો સાધુ થયા છો ને ! સાધુ થઈને પણ જાન-ધ્યાનની વાતો છોડી આવી વાતો કરો છો !

રથનેમિ—હા, હું સાધુ અવન્ય છું, પરંતુ આ સમયે તમારા વિના મને જીવ કંઈ મમતુ નથી. આ સમયે હું જાન-ધ્યાન જૂલી ગયો છું.

રાજેમતી—તમે, સંયમ સ્વીકારતી નાખને શી પ્રતિજ્ઞા કરી હતી. તે કંઈ નહિ છે.

રથનેમિ—૧૩ ૦૧૬ છે.

રાજેમતી--હું આ તા. તા.ની તમરી પ્રેમપ્રતિજ્ઞાને કાળી નથી
જામતું !

રથનેમિ--કાળી જામતું દે.૫ તો જ મેં જ મેં, હું તેનું પ્રાપ્તિ
સાધ્ય અને હમણા હું જે દ.૫ કરીશ તેનું તો પ્રાપ્તિ જ નહિ
કરુ પડે.

રાજેમતી--એમ !

રથનેમિ--એટલા માટે કે આ સ્થાન એમાં જ; હું અને તમે
જે કંઈ કરીશું તેને ત્રીસું કાઈ નહિં જાણી શકો.

રાજેમતી--તો શું જે પાપને બીજું કંઈ ન જાણે તેનું પ્રતિ
કરુ નહિં બોગવતુ પાતુ દે.૫, કેમ ! શું તમારાં કામોને કો
તમારો જ્ઞાતા સાક્ષીનૂત નથી ? શું આ રીતે હું પાપ કરવા
હું જા રાખનાર, સાધુપણમાં દીક્ષિત ગતીને, સાધુપણને કૃતિ
નથી કરતા ? આ પ્રકારે હુપામને પાપ કરવાની ભાવના સેવરી મે
તો મહાત્મ્ય અપરાધ છે. આ ઉપરાંત, કદાચ તમે તો આ રીતે હું
પાપ કરવા તૈયાર પણ થાવ, પરંતુ હું એવું કરીને મારી સાધુને
શા માટે કલંકિત કરું ?

રથનેમિ--સારું, ત્યારે તો આંતર, આપણે અને સંયમ હોયો,
સંસારના બોગો બોગવાયે, અને પછી ત્યારે જુસ્સાનાની ગતિ ત્યારે
સંયમનું આચરણ કરીશું.

રાજેમતી--હીક જે, પરંતુ જે રખાને મેં તમારો લાવેલો પેર
પદાર્થ, જે મેં તમને આપ્યો હતો તે તમને કેમ નહિં તો પીધો !

રથનેમિ--એટલા માટે કે, તે તમને વમન કરે હતો.

રાજેમતી--પરંતુ હું તને જ તે વમન કર્યું હોત, તો શું
મેં તે પી જાત ને ?

રથનેમિ—વર્મન કરાયેલા પદાર્થ હું પણ પાડો કેવી રીતે પી શકું ?

રાજેન્દ્રા—એવી જ રીતે, કે જે રીતે ત્હમે અત્યારે તમારા ત્યાગેલા કાર્યનું આચરણ ફરીથી કરવા તત્પર થયા છો ! જ્યારે તમે પોતે છોડેલા કામભોગ ફરીથી ભોગવવા ઇચ્છો છો, તો પછી તમને, વર્મન કરેલો એ પદાર્થ પીવામાં શી ફરકત હતી ? અરે રથનેમિ ! સંવત્ર ધ્રુવે અને સાંસારિક ભોગો છોડીને, ફરી અત્યારે તે ભોગો ભોગવવા તૈયાર થયા છો ! તમને શરમ પણ નથી આવતી ! તમે, યશસ્વી મહારાજ અધકવૃષ્ણના પૌત્ર, મહારાજ સમુદ્રવિજયના પુત્ર અને યદુકુળ કમળ દિવાકર ભગવાન અરિષ્ટનેમિના નાના ભાઈ થઈને, કુતરાંચોની જેમ ત્હમે ત્યાગેલા ભોગોને અપનાવવા ઇચ્છો છો ! તમે તમારા કુળને દુષિત કેમ કરી રહ્યા છો ! ત્હમે, કુલવાન મનુષ્ય થઈને પણ, તે મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કરો છો કે, જે મર્યાદાને વચ થઈને, સર્પ પણ પોતાનો પ્રાણ ખોઈ નાખે છે. મંત્રવાદીની ગ્રેરણાથી, પ્રાણના લોભમાં પડીને, ગંધન જાતિનો સર્પ તો, પોતે વમેલું વિષ કદાચ ચૂસી શ્યે છે, પરંતુ અમંધન જાતિના સર્પ, પોતે વમેલું વિષ કદાપિ ચૂસી લેતા નથી. હા, અગ્નિમાં પડીને જરૂર પ્રાણની આહુતિ આપી દે છે. જ્યારે એક સર્પ પણ પોતાનું વમેલું વિષ ચૂસી લેવાને જાહે પ્રાણ છોડી દેવાનું વધારે સાફ માને છે, ત્યારે તમે તો મનુષ્ય છો. તમારે તમારી પ્રતિજ્ઞાના રક્ષણ મારે શું કરવું જોઈએ તે વિચારો ! કદાચ તમે વમેલી વસ્તુ ચૂસી લેતા પણ તૈયાર થાઓ, ત્યાગી દીધેલ. વિષ-ભોગો ફરી ભોગવવા માંડો. પરંતુ હું તો પ્રાણ છે ત્યાં સુધી એવું કદાપિ કરી શકું તેમ નથી. હું મદનરાજ ભોગ વિભૂનો પૌત્રો છું હું મારી પ્રતિજ્ઞા પર અત સુધી હા નહોતો અને અમંધન જાતિના સર્પની જેમ, પ્રાણોનું મમત્ર અવન્ય જોડો દર્શાવું, પણ હું જે ભોગોને ત્યાગી ચૂકી છું, તેમ કદી પણ પ્રવ્રત નહિ બનું

ચોતાના આવા દુર્બલવાદ જાણ સુખા માગવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે—હે સતી ! તમે મારા પર ખૂબ જ ઉપકાર કર્યો છે. હું તમારો ઉપકાર કદી પણ નહિં બ્રૂણી શકું. મારા તરફથી તો હું પતિત થઈ જ ચૂક્યો હતો, પરંતુ તમે મારા જેવા પતિતને પણ પાવન કરી દીધો. જો કે હું મારી પૂર્વ પ્રતિજ્ઞાઓને હવેથી લગાદી ચૂક્યો છું; તથાપિ આજે ફરી પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે, હવેથી હું કદાપિ કાઈ ઓ પર મન નહિ કરું પરંતુ સંયમમાં રહે રહીશ.

રથનેમિની પ્રતિજ્ઞા સાંભળીને, રાજેમતીએ તેમને ધન્યવાદ આપ્યો અને કહ્યું—રથનેમિ મગરરાઓ નહિં. મગરરાવાથી કાઈ વગરો નહિં. જે થયું તે થયું; હવેથી પણ જો તમે તમારી કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓમાં દંડ રહેશે તો પણ સમસ્ત પૂર્વ પાપોથી મુક્ત થઈ શકશો, તથા આત્મકલ્યાણ પણ કરી શકશો. હવે હું તમને એટલું જ કહું છું કે, આજની આ પ્રતિજ્ઞા કદી પણ ભૂલશો નહિ, હમેશાં યાદ રાખજો, અને પ્રતિજ્ઞામાં ક્યારેક કાઈ હવેથી લાગી જાય તો તેને હિંમતથી નહિ, પણ નિંદા-ગદા વડે પ્રકટ કરીને શૂંઠ જની જજો.

રથનેમિએ રાજેમતીની આ વાત સ્વીકારી. રાજેમતી, ગુફામાંથી નીકળીને, પર્વતના શિખર પર જવાને માર્ગે આવી. ત્યાં તેની શિષ્યાઓ બેસી રહીને, રાજેમતીની સાથે જોતી હતી. શિષ્યાઓને મળીને, રાજેમતીએ તેઓને કુશળ પ્રશ્ન પૂછ્યો, અને પછી તે, સૌની સાથે શિખર પર ચઢવા લાગી.

વિયોગાન્ત

અનન્ય પ્રેમનો નદિમા અદ્ભુત છે. આ પ્રકારના મહાન સક્તિ હોય છે. એવા પ્રેમી પોતાના પ્રેમપાત્રને પ્રાપ્ત છે. કોઈને કલે કઠોર બંધનમાં નાખવામાં આવે, વિનોક્તિ થાય છે. કોઈને કલે કઠોર બંધનમાં આવે અથવા મૃત્યુદંડ આપવામાં આવે, તેને તેઓ અનન્ય પ્રેમી હોય નો પોતાના પ્રેમપાત્રને જૂલો નથી; તેમના પ્રત્યેનો પ્રેમ હોડી સકતા નથી; અને તેના બદલે બીજાને પ્રેમપાત્ર બનાવતા નથી. અનન્ય પ્રેમી પોતાના પ્રેમપાત્ર માટે, જગતની કંઠમાં કંઠ પાતનાઓ પણ હર્ષપૂર્વક સહન કરે છે, અને મહાનમાં મહાન પ્રલોભનને પણ ધૂણાપૂર્વક લાત મારે છે. કલે મને તેવો અને મને તેટલો પ્રવત્ન કરવામાં આવે તો પણ તે પોતાના પ્રેમપાત્રની વૃક્ષમાં, જગતની કોઈ પણ ચીજ કે કોઈ પણ વ્યક્તિને માનતો નથી. તે પ્રેમી, પોતાના પ્રેમપાત્ર સામે જોઈ ગુસ્સા સમજે છે. ભ્રમરનો પુષ્પ પ્રતિ જે અનન્ય પ્રેમ છે તેને મટાડવા માટે, કલે કોઈ તેને પુષ્પથી પણ વધારે સુગંધિત તથા કામળ પદાર્થ આવે, છતાં તે પદાર્થને ગુસ્સા સમજીને તેની અવહેલના જ કરે, તે પર મુગ્ધ બનીને પુષ્પ પ્રત્યે જે અનન્ય પ્રેમ છે તેને કદાપિ નહિ ત્યાજે. એ જ પ્રમાણે કલે કોઈ તેને કઠોરમાં કઠોર બંધનમાં જકડે અથવા તેને મારી પણ નાખે, તો પણ તેના પુષ્પ પ્રત્યેના પ્રેમમાં કિચિત્ પણ ન્યૂનતા નહિ આવે. અનન્ય પ્રેમી, પોતાના પ્રેમપાત્રનો દોષ પણ નથી દેખતો. પ્રેમપાત્ર બહે તેને તિરસ્કાર કરે, તેને જૂલો પણ જાય. તેનાથી પ્રેમ ન પણ કરે; તેમ છતાં અનન્ય પ્રેમીના હૃદયમાં તેના પ્રત્યે એવો ને એવો જ પ્રેમ રહે છે.

અનન્ય પ્રેમની બાળતમાં અનેક કથાઓ પ્રસિદ્ધ છે. રાવણે સીતાને ખૂંચ લઈ બતાવ્યો અને ખૂબ પ્રલોભન પણ આપ્યું, છતાં સીતાના હૃદયમાં રામ પ્રત્યેનો પ્રેમ ઓછો ન થયો. રૂકિમણીને અનેક પ્રકારનાં કપોરો આપવામાં આવ્યાં, અને અત્યાધિક પ્રલોભન પણ આપવામાં આવ્યું, છતાં રૂકિમણીનો દૃષ્ટ્યપ્રેમ અડગ જ રહ્યો; એ અનન્ય પ્રેમનો જ મહિમા હતો. અનન્ય પ્રેમ ન હોય તો, થોડોક જાણ કે થોડુંક પ્રલોભન પ્રેમીને પ્રેમપાત્ર તરફથી વિમુખ કરી શકે છે; પરંતુ અનન્ય પ્રેમને કોઈ ક્યારેય પણ મટાડી શકતું નથી.

તે પ્રેમ, કે જેમાં કેવળ વિષય-ભોમની જ લાલસા છે, તે અનન્ય પ્રેમ નથી કહેવાતો. વિષય-અન્ય પ્રેમ વિષયસુખતા અભાવે નાશ પામે છે અથવા ખીજા બાલુ પધઠાઈ જાય છે. અનન્ય પ્રેમ નથી રહેતો. અનન્ય પ્રેમ તો, જલે પ્રેમપાત્ર તરફથી સુખ મળે કે દુઃખ મળે, કોઈ ખીજા તરફથી, પ્રેમપાત્ર તરફથી મજાતાં સુખ કરતાં હજાર બધે લાખ મળું સુખ મગતું હોય, અથવા ઘોર આપત્તિમાં પણ ઉતરતું પડતું હોય, કોઈ પણ દશામાં, નહિ કેન્દ્રીત નથી થતો. વિષયસુખને મારે કરવામાં આવેલા પ્રેમમાં આ બાળત નથી હોતી. તે પ્રેમ તો ઘટે પણ છે અને નષ્ટ પણ થાય છે.

એવો પ્રેમ વેશ્યાના પ્રેમ જેવો હોય છે, જે પ્રેમ હોવો તે ન હોવા બરાબર છે.

રાજેમતીના હૃદયમાં જાગ અરિહતેમિ પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમ હતો. તેનો આ અનન્ય પ્રેમ માત્ર આ જ ભવથા નહોતો પણ આઠ ભવ પહેલાનો હતો. જો રાજેમતી વિષયસુખની લાલસાથી જ ભ્રમવાન પ્રત્યે પ્રેમ ધરાવતી હોત, તો તો ભ્રમવાન પાછા ફરતા, તેનો પ્રેમ પણ તૂટી જાત અને તે કોઈ ખીજાને પોતાનું પ્રેમપાત્ર બનાવી લેત, પરંતુ તેણે માતા-પિતા તથા અન્યેમિ દ્વારા કરવામાં આવેલ સ્વઅની વાત નહિ વૃણાની દૃષ્ટિએ જ જોયું. આથી સ્પષ્ટ છે કે, રાજેમતી, જાગ અરિહતેમિ પ્રત્યે કેવળ વિષયસુખની લાલસાથી જ પ્રેમ નહોતી

કરતી, પરંતુ તેનો સ્વાભાવિક અનન્ય પ્રેમ હતો. પતિ પ્રત્યે અનન્ય પ્રેમ ધરનારી કુલંજનાઓ વિચરંતુખને અર્ધ જ પતિ સાથે પ્રેમ નથી કરતી, પણ તેમનામાં પતિ પ્રત્યે સદગ પ્રેમ હોય છે અને એ જ કારણે તે પ્રેમ અનન્ય પ્રેમની સીમા સુધી પહોંચે છે.

રાજેમતી, પોતાના પ્રેમપાત્ર જાન અગિયેમિનું જ અનુકરણ કરતી. જ્યાં સુધી જગવાન કુમાર રહ્યા ત્યાં સુધી તે પણ કુમારી રહી. જગવાન રાજેમતીના કારણે પાછા ફરી, જ્યાં સુધી ઘેર રહ્યા, ત્યાં સુધી તે પણ ઘેર રહી, અને જ્યારે જગવાને સંપત્તિ લીધી, તથા જે પદની આરાધના જગવાન કરતા હતા, તે જ પદની આરાધના તે પણ કરવા લાગી. જે મોક્ષપદને પ્રાપ્ત કરવા માટે જગવાન પ્રયત્નશીલ હતા, તેને જ માટે રાજેમતી પણ પ્રયત્નશીલ હતો. આ પ્રમાણે જગવાનનું પદાનુગમન કરતી રાજેમતી, જગવાનના દર્શન કરવા માટે જગવાનની સેવામાં હાજર થઈ. તેને એવા વિચારો આનંદ હતો કે, આજે જગવાન મારા પ્રેમના વિષયમાં મને તાર્કિક પ્રકારનો ઉપાધાન આપશે નહિ. જો મેં તેમનું પદાનુકરણ ન કરું હોત, તો મને આજે જગવાનને મ્હોં દેખાડતા પણ સંકેત થાત, તથા જગવાન પણ મને એમ કહી શકત કે, જો તારામાં મારા પ્રત્યે પ્રેમ હોત તો તું મારું અનુગમન કરત; પરંતુ મેં મારા કર્તવ્યનું પાલન કર્યું છે, તેથી મને કોઈ જાતનો ભય કે સંકેત થતો નથી.

આ પ્રકારના વિચારોથી પ્રસન્ન રાજેમતી જે ધણી વખતથી દર્શનની ઝંખના કરતી, તે જાન અગિયેમિનું દર્શન કરીને ધણી જ હર્ષિત બની. તેનાં રામેશમ વિકાસમાન થયા. તેણે પોતાની સિધ્ધાઓ સાથે, જગવાનને વિધિપૂર્વક વદન-નમસ્કાર કર્યા, અને પછી પ્રાર્થના કરવા લાગી કે-હું પ્રભો! મારા પગ પૂર્વના આઠ જગમા આત્મી જે કૃપા રહી છે તેનાથી વિશેષ દુષ્ટા આપે આ નવમા જગમા કરી છે. તે આઠ જગમા. તેમ વચ્ચે તો, વિચારોના અનેક કટો સાંકડાં પડ્યાં છે, એવું પ્રેમના નિવેશથી તો જન્મ-મરણનાં કુખો ભાવવામાં જ

હે છે, એટલા માટે આપે આ ભવ, આપનો પૂર્વપ્રેમ સુદઃ અને શાશ્વત જનાવવામાં લગાડી દીધો છે. આપનું આ કાર્ય જ્યાં સુધી મારા સમજવામાં નહોતું આવ્યું ત્યાં સુધી તો હું દુઃખી રહી, પરંતુ જ્યારે મને આપનાં કાર્યનું મહત્ત્વ માલુમ પડ્યું ત્યારે મને ખૂબ જ આનંદ થયો અને મેં પણ મારા પ્રેમને અવિચળ જનાવવા માટે એ જ માર્ગ અપનાવ્યો કે જે માર્ગને આપે અપનાવ્યો છે; તથા જેને અપનાવવા વાસ્તે આપે મને, દ્વાર સુધી પધારીને સૂચના આપી હતી. પ્રભો! હવે કૃપા કરીને મને એવો ઉપદેશ આપો કે જેથી મારો માર્ગ સુમમ બને, અને હું તે સ્થાનને શીઘ્રાતિશીઘ્ર પ્રાપ્ત કરી શકું કે જ્યાં પહોંચવાથી મારો પ્રેમ હંમેશાં માટે સ્થાયી બની જાય.

રાજેમતીની પ્રાર્થના સાંભળીને, ભગવાને કહ્યું:—સતી રાજેમતી! તમે જે સંયમમાર્ગ અપનાવ્યો છે તે પર દઢ રહેવું, તેમાં પ્રમાદ ન કરવો, એ જ તે સ્થાન-મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાનો ઉપાય છે.

હું જાણું છું કે, તમે સંયમની આરાધના ફરી રીતે કરી રહ્યા છો, તથા આગળ પણ કરશો તે પણ હું જાણું છું, છતાં પણ તમારા પૂછવાથી, મેં તમને સંયમમાર્ગ પર દઢ રહેવાની જે સાવધાની આપી છે તે બીજા લોકોને માટે દિતકર થશે, એ દૃષ્ટિથી આપી છે.

ભગવાનની વાણી સાંભળીને, રાજેમતી મદમદ બની મર્ષા. તેનાં નેત્રો ભગવાનના દર્શન બાળ્યતમાં અતૃપ્ત જ રહ્યાં. રાજેમતી, માત્ર ભગવાનની વાણી સાંભળીને અથવા તેમનાં દર્શન કરીને જ ખેસી ન રહી, પરંતુ તેણે સંયમ તથા તપની સુંદર રીતે આરાધના કરી. તપ, સંયમની આરાધનાથી, રાજેમતીને કૈવલતાન પ્રાપ્ત થયું. અંતમાં રાજેમતી, ભગવાન શ્રી અરિષ્ટનેમિથી ૫૪ દિવસ પહેલાં મેલ પ્રાપ્ત કરીને સિદ્ધ, જુદ અને મુક્ત ચર્મ મર્ષ.

ઉપસંહાર

અહીં કયા ખાસ કરીને, દિંસા અને વિષય-ભોગના ત્યાગનો આદર્શ સન્મુખ રાખે છે. તેમાં જતાબું છે કે, જાન અરિષ્ટનેમિએ, દિંસા અને વિષયભોગના ત્યાગની ફરી ઉત્તમ શિખામણ આપી છે અને તેમ કરવા માટે તેમણે શું શું કર્યું હતું. જો તેમને માત્ર પોતાનું જ કલ્યાણ કરવાની અસિદ્ધિ હતી તો તેઓ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનના સ્વામી હતા, એટલે ધ્યાન, મૌન અને તપાદિ વડે સદ્ગત રીતિએ જ, આત્મકલ્યાણ કરી શકતા હતા; પરંતુ તીર્થંકરનો જન્મ લેવાનો હેતુ, જગત્ સન્મુખ દોષ ખાસ આદર્શ રજુ કરવાનો હોય છે. જાન અરિષ્ટનેમિએ, જગત્ સન્મુખ અદિંસા-દશનો ઉત્કૃષ્ટ આદર્શ રજુ કર્યો અને આ આદર્શ રજુ કરવા માટે તેમણે અનુપમ ત્યાગ પણ કર્યો. જાન અરિષ્ટનેમિએ, સંસાર સમક્ષ જે આદર્શ મૂક્યો તે આદર્શ મૂકવા માટે તેમણે જ્ઞાનાદિ વિશેષતાની સદાયતા ન લીધી. જો તેઓ પોતાની ખાસ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરત, તો અદિંસા અને વિષય-સુખના ત્યાગનું મહત્ત્વ ઘટી જત. લોકો ખોલત કે, જાન અરિષ્ટનેમિ અસાધારણ પુરુષ છે. અમે સાધારણ લોકો તેમનું અનુકરણ ન કરી શકીએ, માટે અદિંસા અને સસાન્દરી વૈરાગ્ય થવા એ અસાધારણ પુરુષનું જ કાર્ય છે. જનતામાં, આ જનતા વિચારે ફેલાવાથી, જનવાને રજુ કરેલા અદિંસા અને વગાડવાના આદર્શનો, જનતા પૂરેપૂરી રીતે લાભ ન લઈ શકત, એટલા માટે જ જનવાને એ જ માર્ગ બતાવ્યું કર્યો કે જે અ રજુ પુરુષ માટે પણ અસાધ્ય નથી,

અને જે વડે એક કુણ ઉપદેશક, લોકો પર પોતાના ઉપદેશનો પ્રભાવ પાડી શકે છે.

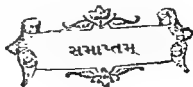
આ કથા સતી રાજેમતીની તો છે જ, એટલા માટે તેના ચરિત્રમાં વિશેષતા હોવી સ્વાભાવિક જ છે. રાજેમતીએ, પોતાના ચરિત્ર વડે જન્મતની સ્ત્રીઓને એ શિખામણ આપી છે કે, તમે જેની સાથે પ્રેમ કરો તેની સાથે અનન્ય પ્રેમ કરો, માત્ર કૃત્રિમ-દેખાવટી પ્રેમ ન કરો. પોતાના પ્રેમપાત્ર સામે, જન્મતના અન્ય પુરુષોને પુરુષ જ ન માનો, અને પોતાના પ્રેમીને માટે બધું ત્યાગી. ઘો. તે સાથે જ એ પણ શિખામણ આપી છે કે, સંકુચિત અને અપવિત્ર પ્રેમને બદલે, વિદ્યાળ અને પરિત્ર પ્રેમને વિશેષતા આપો. પતિ સાથે કેવળ સાંસારિક ભોગો ભોગવવા માટે જ પ્રેમ ન કરો, પણ પતિના ઉચિત કાર્યનું અનુકરણ કરવા માટે પ્રેમ કરો. પછી બસે તેમ કરવામાં, તમારે સાંસારિક ભોગ-વિદ્યાસને તિલાંજલી પણ કેમ ન દેવી પડે! કોઈ બીજો પુરુષ, કોઈ સ્ત્રીનું સતીત્વ હરણ કરવા ઇચ્છે, તો તે વખતે તે સ્ત્રીનું ચું કર્તવ્ય છે, તે માટે પણ રાજેમતીનું ચરિત્ર માર્ગદર્શક છે. તેણે રચનેમિને એ વાર ઉપદેશ આપીને, પોતાના શિષ્યગતી રક્ષા કરી હતી, અને હેઠલી વખતે તો એકાન્તનો એવો વિષમ પ્રસંગ હતો કે, જ્યાં પુરુષથી, સ્ત્રીને માટે પોતાના શિષ્યનું રક્ષણ કરવું અતિ મુશ્કેલ હતું, છતાં તે વખતે પણ રાજેમતીએ, શીશ્વરક્ષા સંબંધમાં પોતાનું સાદસ ન હોયું. પહેલાં તો તેણે એ આસનનો ઉપયોગ કર્યો હતો કે જે પુરુષથી રક્ષા કરવામાં સમર્થ હતું. પરંતુ તેની આશ્રય તેણે, અગ્રધન જાનિના સર્પનું ઉદાહરણ પેઠ કરીને, એ પણ અપહ કહી દીધું કે. હું અગ્રધન સાપની જેમ મરી જવાનું એવું માનું છું, પરંતુ વધી દીધેલાં અથવા ત્યાગેલાં વિષયભોગો દ્વારા સ્વીકારીશ નહિ.

રાજેમતીનું ચરિત્ર, પતિપ્રેમ, પિય, દત્ત, ત્યાગ, સ્વલ્પચર્ચ અને નિપના અપ્રતિમ આદર્શ કે જે બા-ચરિત્રનેમિ અને સતી

રાજેમતીનું ચરિત્ર, જેના આકાંક્ષીઓએ તેણે આકાંક્ષીઓને
ખીમું ચરિત્ર જમાવ્યું હતું અને મુશીબ જે. તેઓ અને તેઓ
કર્મ આકાંક્ષીઓ તેઓને નહીં આપી તે પ્રતિ, જે આત્મ જાણ
અંગે જાણી નહીં, તે જોઈને તેઓ ચરિત્રને કહી શકે નહીં.

જનમાન અરિષ્ટનેમિનું ચરિત્ર, કોઈકોએ કહે જાણ મદન
કિષ્કિન્દ્ર જે. પદ્મા જોઈને જાણે કોઈક આપણા કહે કહા થય
જે, તે ઉપરથી પાંચ કિષ્કિન્દ્ર આકાંક્ષી નથી જાણતા; અને
ઉપરોક્તને તેજા જોતાએને માટે જ આચર્યું અને જે, જેને
માટે નહિ. એવા લોકોને, જાણ અરિષ્ટનેમિએ જેવા અરિષ્ટી રાજ
જાતાની રીતે જે, ઉપરોક્ત સદા જાણવા કહે, કોઈકો, જનમા
અનુપમ ઉપરોક્તથી પણ ઉચ્ચ આકાંક્ષી રાખવાં જોઈએ, અને ઉપરોક્ત
તો ત્યારે જ ઉપરોક્ત આપણો જોઈએ કે જ્યારે તે જેને ઉપરોક્ત
અથવા તો તેનાથી ઉચ્ચ જાણતોનું અનુચિત કરના જેવા ઉપરોક્ત
સાથે જ્યાં સુધી જાણતું જગ નહિ તેવા જ્યાં સુધી ઉપરોક્તો પ્રમાણ
નથી પડી શકે.

સતી રાજેમતી અને જાણ અરિષ્ટનેમિનું ચરિત્ર, પોતાનાં જનમા
ઉત્તરનાર સ્ત્રી-પુરુષ, સાંસારિક જન પથે જેમ પૂરું જતીત કરશે
અને પરતોઠામાં પણ સુખ પ્રાપ્ત કરશે. જાણે, કોઈક વખતે જનમા-
મરજુના ફેરાથી છડી, સિદ્ધ, શુદ્ધ અને મુક્ત થકે, અનુપમ પામશે.

પ્રત્યે કશું—આપ ધીરજ રાખો. દમજી લગ્ન કરવા માટે
 ખો આમલ ન રાખો. દમજી મારા માટે લગ્ન કરવાનો સમય
 ચો નથી. સમય આવતાં બધું થઈ જશે.

ભગવાનનો આ જવાબ સંભળીને, તેમના માતા પિતા વિશેષ દાંઈ
 ન શક્યા નહિ. તેમના હૃદયમાં ચત્કિચિત્ આસાનો સંચાર થયો,
 તેઓ, જે દિવસે ભગવાનનું લગ્ન થતું જોઈ શકે તે દિવસની
 તૈયારી શરૂ કરી લાગ્યા.

૨

કૃષ્ણને ભય

સાંસારિક મનુષ્ય, પોતાના સ્વાર્થ પર આધાર ધાપ તે
 કદાપિ સાંખ્યો શકતો નથી. તેની પાસે, બીજા બધા અપરાધો તો
 ક્ષમ્ય થઈ શકે છે, પરંતુ તેના સ્વાર્થ આડે આવનારું વિધ તેને અસહ્ય
 થઈ પડે છે. અમુક માણસથી મારા સ્વાર્થનો નાશ થશે, મારું રાજ-
 પાટ, યશ-વૈભવ, કીર્તિ-વશાહ, માન-સન્માન વગેરેમાં કાનિ
 મહોંચશે, એવી આશંકા થતા જ, સાંસારિક મનુષ્ય, તે યંકારપદ

તેમના પ્રત્યે કહ્યું—આપ ધીરજ રાખો, હમણા લગ્ન કરવા માટે આટલો આગ્રહ ન રાખો. હમણા મારા માટે લગ્ન કરવાનો સમય આવ્યો નથી. સમય આવતાં જાણું થઈ જશે.

લગવાનનો આ જવાબ સાંભળીને, તેમના માતા પિતા ત્રિશેષ દાઈ કહી ચક્રા નહિ. તેમના હૃદયમાં ચત્કિચિત્ આસાનો સંચાર થયો, અને તેઓ, જે દિવસે લગવાનનું લગ્ન થતું જોઈ શકે તે દિવસની ઉત્કંઠાપૂર્વક રાહ જોવા લાગ્યા.

૨

કૃષ્ણને ભય

સાંસારિક મનુષ્ય, પોતાના સ્વાર્થ પર આધારિત થાય તે કદાપિ સાંખ્યો શકતો નથી. તેની પાસે, બીજા બધા અપરાધો તો સમ્યક થઈ શકે છે, પરંતુ તેના સ્વાર્થ આડે આવનારું વિધન તેને અસહ્ય થઈ પડે છે. અમુક માણસથી મારા સ્વાર્થનો નાશ થશે, મારું રાજ-પાટ, વધ-વૈભવ, કીર્તિ-વગાઈ, માન-સન્માન વગેરેમાં હાનિ પહોંચશે, એવી આશંકા થતા જ, સાંસારિક મનુષ્ય, તે શકારપદ

સ્વાર્થ રક્ષણની ભાવનાનો વેગ હોવાથી તેણે, પોતાના પ્રિય અને બાળક
ક્રાંતપુત્રની હત્યા કરવાનો નિશ્ચય કરી જ નાખ્યો હતો. આવા જ પ્રકારના
અન્ય બીજા અનેક ઉદાહરણો છે. વર્તમાન સમયમાં પણ એવા અનેક
ઉદાહરણો છે. વર્તમાન સમયમાં પણ એવા અનેક રાજકેદીઓ હશે
કે જેમને સરકારે કેવળ આ બ્રમપૂર્ણ શંકાથી કેદ કરી રાખ્યા છે કે,
તેઓ અમારું રાજ્ય ઝુલવી લેવાની ઇચ્છા રાખે છે અથવા તેમના
વડે અમારા સ્વાર્થને ધક્કો લાગે છે.

બમવાન અરિષ્ટનેમિની બાળતમાં પણ એવો જ ભ્રમ થયો.
જે કે જન અરિષ્ટનેમિ શ્રી કૃષ્ણના બાઈ હતા. તેમને રાજપાટની
ચાહના ન હતી અને કદાચ ચાહના હોત તો પણ તેઓ પોતાના
અનંત બલ વડે આખા જગતના સમ્રાટ બની શકતા હતા; છતાં
પણ શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમાં તેમના પ્રત્યે એવો સંદેહ થયો કે, તે કાઈ
વખતે મારી પાસેથી રાજ્ય તો છીનવી નહિ લ્યે ?

સ્વા
મુદ્
શત્રુ
તે રા
મોદ

તથા ખંડ પૃથ્વીના સ્વામી હતા. તથા ખંડ પૃથ્વીના
સો વિશાળ ધન વૈભવ હોય છે અને જોડેલી વિશાળ
તે બધી શ્રીકૃષ્ણ પાસે હતી. મુદ્-સામગ્રીમાંથી
મને ત્યાં એક વિશાળ શત્રુ-ભંડાર બનેલો હતો.
તેક પ્રકારનાં શત્રુશત્રુ મોલુદ હતાં. શ્રીકૃષ્ણની
સારંગ શત્રુ શૂન ચક્ર, પંચગવ્ય સંખ
સાવ હતાં. અનેક વીર
મિ, રતા હતા. એક દિવસે,
ફરતા, શ્રીકૃષ્ણના તે
ભાઈ અને સમુદ્ર-
રના રક્ષકે તેમનું નમ્ર-
ગવન ! આજે અચાનક
ઈ યતુને મનુ અદિ

સ્વાર્થ રક્ષણની ભાવનાનો વેગ હોવાથી તેણે, પોતાના મિત્ર અને બા-
બાતપુત્રની હત્યા કરવાનો નિશ્ચય કરી જ નાખ્યો હતો. આવા જ પ્રકારનાં બીજાં અનેક ઉદાહરણો છે. વર્તમાન સમયમાં પણ એવાં અનેક રાજકેદીઓ હતાં
હતાં હતાં છે. વર્તમાન સમયમાં પણ એવા અનેક રાજકેદીઓ હતાં
કે જેમને સરકારે કેવળ આ બ્રમપૂર્ણ શંકાથી કેદ કરી રાખ્યા છે કે
તેઓ અમારું રાજ્ય ઝુટવી લેવાની ઇચ્છા રાખે છે અથવા તેમના
વડે અમારા સ્વાર્થને ધક્કો લાગે છે.

બમવાન અરિષ્ટનેમિની બાબતમાં પણ એવો જ ભ્રમ થયો.
જે કે ભૃગુ અરિષ્ટનેમિ શ્રી કૃષ્ણના ભાઈ હતા. તેમને રાજપાટની
આદના ન હતી અને કદાચ આદના હોત તો પણ તેઓ પોતાના
અનંત બક્ષ વડે આખા જમતના સમ્રાટ બની શકતા હતા; છતાં
પણ શ્રીકૃષ્ણના હૃદયમાં તેમના પ્રત્યે એવો સંદેહ થયો કે, તે કાઈ
વખતે મારી પાસેથી રાજ્ય તો છીનવી નહિ લે ?

શ્રીકૃષ્ણ તથા ખંડ પૃથ્વીના સ્વામી હતા. તથા ખંડ પૃથ્વીના
સ્વામી પાસે, જેટલો વિશાળ ધન વૈભવ હોય છે અને જેટલી વિશાળ
યુદ્ધ-સામગ્રી રહે છે તે બધી શ્રીકૃષ્ણ પાસે હતી. યુદ્ધ-સામગ્રીમાંથી
શસ્ત્ર-અસ્ત્ર માટે, તેમને ત્યાં એક વિશાળ શસ્ત્ર-ભંડાર બનેલો હતો.
તે શસ્ત્ર-ભંડારમાં અનેક પ્રકારનાં શસ્ત્રાસ્ત્ર મોજુદ હતાં. શ્રીકૃષ્ણની
કૌમોદકી મદા, તેમનું સારંગ ધનુષ્ય, સુદર્શન ચક્ર, પંચજન્ય શંખ
અને તમવાર પણ, તે શસ્ત્ર ભંડારમાં રાખેલાં હતાં. અનેક વીર
યોદ્ધાઓ તે શસ્ત્રભંડારનું સાવધાનીથી રક્ષણ કરતા હતા. એક દિવસે,
મિત્રો સાથે ભૃગુ અરિષ્ટનેમિ, સ્વાભાવિક ફરતા ફરતા, શ્રીકૃષ્ણના તે
શસ્ત્રભંડારમાં ગયા. મહારાજા શ્રીકૃષ્ણના વડાલા ભાઈ અને સમુદ-
વિજયના વડાલા પુત્રને આવતા જોઈ, શસ્ત્રભંડારના રક્ષકે તેમનું નમ-
તા પૂર્વકે સ્વાગત કર્યું તથા પ્રાર્થના કરી કે, ભગવન ! આજે અચાનક
આપનું અહિં શા હેતુએ પધારવું થયું ? શુ કેઈ યતુને અન્ય અનિ-

ચૂરા થઈને રજકણ બની જાય. અને મનુષ્યની તો શક્તિ જ રી છે
જેનો ધા સહન કરી શકે! ભગવાન ! આ ધનુષ્યનું નામ સારંગ છે,
તેને પણ મહારાજા શ્રીકૃષ્ણ જ ધારણ કરે છે. આ ધનુષ્યને શ્રીકૃષ્ણ
સિવાય કોઈ ચડાવી શકતું નથી. તેનાં ટંકારનો ધ્વનિ પ્રચંદ મેઘ-
ગર્જના જેવો હોય છે. યત્રુસેનાનો મોટો ભાગ તો તે ધનુષ્યના ધોર
અવાજથી જ ભયભીત બનીને ભાગી જાય છે. તેમાંથી નીકળેલું એક
એક બાણ અચૂક હોય છે અને યત્રુ વગરની પૃથ્વી કરીને જ રહે છે.
પ્રભો ! આ મહારાજા શ્રીકૃષ્ણનો પૂંચજન્ય શંખ છે. આ શંખને
વગાડવાની શક્તિ કેવળ મહારાજા શ્રીકૃષ્ણમાં જ છે, બીજા કોઈથી
તેનું વગાડવાનું તો દૂર રહ્યું પણ તે ઉપડી શકતો પણ નથી. જે
વખતે મહારાજા શ્રીકૃષ્ણ આ શંખ વગાડે છે તે વખતે યુદ્ધક્ષેત્રમાં
ખગભગાટ મચી જાય છે, અને યત્રુસેના ભયભીત બનીને ભાગવા
લાગે છે. પ્રભો ! આ વિશાળ ખડ્ગ મહારાજા શ્રીકૃષ્ણનું છે. આ
ખડ્ગ પાસે વજ્રસીલા પણ નકામી છે. આ જેના પર પડે છે
તેના હુકમ જ કરી નાખે છે. મહારાજા શ્રીકૃષ્ણ ખાસ કરીને આ જ
હથિયારો ધારણ કરે છે.

ભ૦ અરિષ્ટનેમિ, સ્વામાત્રિક આનંદપૂર્વક સત્ત્વભંડારના રક્ષકે
કરેલી શ્રીકૃષ્ણના હથિયારોની પ્રશંસા સાંભળી રહ્યા હતા. સત્ત્વભંડાર-
રક્ષકદ્વારા શ્રીકૃષ્ણના હથિયારોનું વર્ણન પૂરું થતાં, ભગવાન સારંગ
ધનુષ્ય ઉપાડવા માટે નીચા નમ્યા, કે તરતજ સત્ત્વભંડાર રક્ષકે કહ્યું—
ભગવાન ! ઉમા રહો ! આપ શ્રીકૃષ્ણના કોઈપણ હથિયારને ઉપાડવાનો
વિચાર જ ન કરશો. સત્ત્વભંડાર રક્ષકની વાન સાંભળી ભગવાન વિચા-
રમાં પડ્યા. તેમણે સારંગ ધનુષ્ય ઉપાડવાનું પેનાના હાથને રોકી
લીધો અને ઉત્તેજિત બનીને સત્ત્વભંડાર-રક્ષકને પૂછ્યું કે—એમ કેમ ?

સત્ત્વભંડારરક્ષક—ભગવાન ! આ હથિયારો ઉપાડવાની શ્રીકૃષ્ણ
સિવાય બીજા કોઈનામાં શક્તિ નથી. તેને ઉપાડવાની

સત્ત્વભંડાર રક્ષક આ પ્રમાણે વિચારતો હતો, એટલામાં જ ભગવાને ધનુષ્યને હિતારી યથાર્થાન મૂકી દીધું અને પંચજન્ય શંખ ઉપાડીને વગાડવા લાગ્યા. ભગવાને કૂંકેલા શંખથી જે ધ્વની નીકળ્યો તેણે દારિકાનિવાસી લોકોને ભય વિશેષ વધારી દીધો. અનિષ્ટની સંભાવનાએ, સૌનાં હૃદયમાં ખગભગાટ મચાવી દીધો. સત્તામારરક્ષક પણ, ભગવાનને શંખ કૂંકતા જોઈ, ખૂબ વિસ્મય પામ્યો. તેના હૃદયમાં પણ ભગવાનની શક્તિ તથા તેમનું કૌશલ્ય જાણી, અનેક પ્રકારના વિચાર ચલાવ્યા.

સુંદર રીતે શંખનાદ કરીને, ભગવાને પંચજન્ય શંખને યથાર્થાન મૂકી દીધો અને સુદર્શનચક્ર ઉપાડ્યું. તેઓ તે ચક્રને આંગળી પર ધારણ કરીને, ફેરવવા લાગ્યા. વિદ્યુતની જેમ ચમકણું સુદર્શનચક્ર ભગવાનની આંગળીને આધારે, કુંભારના આકાશની જેમ વેગથી ફરી રહ્યું હતું અને તેનાં તેજમાં ભગવાનના મિત્ર તેમજ શત્રુભંડારરક્ષકની આંખો અંતર્ધ રહી હતી. ભગવાનને આ પ્રમાણે કુશળતા પૂર્વક ચક્ર ફેરવતા જોઈને, સત્ત્વભંડાર રક્ષક અતિશય વિસ્મિત થયો. તે પોતાના મનમાં કહેતો હતો કે, ચક્ર ફેરવવાની આવી ક્ષમતા તો સ્વયં મહારાજા શ્રીકૃષ્ણમાં પણ નથી. આ તો તેમનાથી પણ વધારે કુશળ છે. મને તો જગત્માં આવો કોઈ વીરપુત્ર કે ખાતો નથી કે જે આમની શક્તિ અને નિપુણતા પાસે મુદ્દમાં સ્થિર રહી શકે.

ભગવાને, સુદર્શનચક્રને પણ યથાર્થાન ગોઠવીને, કૌમોદની મદા ઉપાડીને તેને ફેરવી. શ્રીકૃષ્ણના આદેય દધિવારેનો પ્રયોગ કર્યા પછી, ભગવાને પાંચમું દધિવાર-નવરાત્રને પણ ઉપાડી અને પ્રશમન-દાયકારીની જેમ તેને પણ ફેરવવા લાગ્યા. ભગવાનનો મિત્ર તેમજ શત્રુભંડારરક્ષક, પહેલાં નિહાળ્યેલું એવું ભગવાનનું ખગ-કૌશલ્ય ચૂપચાપ માં ઉમ. જોઈ ગયા હતા અને સત્ત્વભંડારરક્ષક, મનમાં તે મનમાં

ભગવાન—હું આપના આ કથન સાથે કદાપિ સદમત થઈ શકતો નથી. પોતાની રાજ્યવિસ્તાર પૂર્ણ કરવા માટે, બીજાઓને દુઃખમાં નાખવા, બીજાઓની સ્વતંત્રતા લૂંટવી, તેને હું સર્વથા અનુચિત, અન્યાય અને અધર્મ સમજું છું. એટલા માટે હું, આપની આ આરા પાળવા માટે અસમર્થ છું. તે માટે આપ મને ક્ષમા કરો.

શ્રીકૃષ્ણ—તો પછી તમે તમારા બળનો શો ઉપયોગ કરશો ?

ભગવાન—મહેલું બળ, બીજાઓને કષ્ટ આપવા માટે નથી, પણ તેનો ઉપયોગ, બીજાઓને મદદ કરવા, બીજાઓની રક્ષા કરવા અને બીજાઓને સુખ આપવામાં જ કરવો જોઈએ.

શ્રીકૃષ્ણ—પરન્તુ માત્ર એ જ નીતિનું અવલંબન લેવાથી રાજ્ય કેવી રીતે ચાલી શકે ?

ભગવાન—જો આ નીતિથી રાજ્ય ન ચાલી શકે, તો બીજાઓને દુઃખ આપવાથી પણ રાજ્ય ચાલી શકતું નથી. અને કદાચ, બીજાઓને દુઃખ આપવાથી રાજ્ય ચાલી શકતું હોય અને એમ ક્યાં વિના ન ચાલી શકતું હોય, તો એવા રાજ્યને ત્યજ દેવું એ જ શ્રેયસ્કર છે. એવું રાજ્ય કદી કમ્પાલ્સરી થતું નથી, જેને કારણે બીજાઓ પર અન્યાય-અત્યાચાર કરવો પડે.

ભગવાનનો આ જવાબ સાંભળીને, શ્રીકૃષ્ણને પોતાની નીતિની અસફળતાથી બારે નિરાશા થઈ. તેઓ ભગવાનને વિશેષ કંઈ દલીલ કહ્યા નહિ. અંતમાં તેમને એમ કહેવું પડ્યું કે, જો આપની ઇચ્છા દિગ્વિજય અર્થે જવાની ન હોય તો હું તમને બળાત્કારે મોકલવા ઇચ્છતો નથી. એમ કહીને, પાદો સહિત શ્રીકૃષ્ણ પોતાના મહેલે ગયા અને બંન્ન અરિષ્ટનેમિ પોતાના મહેલે ગયા.

આ ઘટનાને કેટલાક દિવસો પીતી ગયા. એક દિવસે મદારાજ શ્રીકૃષ્ણ તે નાગમાં ગયા કે જ્યાં નાગમાં દિ કરવા માટે આપનારો.

કરેલું કે, તમે પોતે પોતાને અધિક બલવાન સાબીત કરવા માટે બલ પ્રયોગ નથી કરતા, પણ મારા કહેવાથી જ બલપ્રયોગ કરો છો. આપણે ક્ષત્રિયો છીએ, આપણને એક ખીજના બલની ખબર પડે એ જરૂરી છે, જેમાં કાઈ વખતે શ્રમ ન થાય અને જરૂર પડતાં ચોગ્ય કાર્યનું ધ્યાન રહે.

ભગવાન—એ આપનું આ કથન બરાબર હોય તો પણ, બળનું માપ કાઢવા માટે મસ્લયુદ્ધ કરવું જરૂરી નથી. બળનું માપ તો મસ્લયુદ્ધ કર્યા વગર પણ નીકળી શકે છે. એક ખીજનો હાથ નમાવવાથી પણ એ જાણી શકાય છે કે કાનામાં વધારે બળ છે !

શ્રીકૃષ્ણ—આ ઉપાય પણ સારો છે. ચાલો, આ ઉપાયથી જ બક્ષાબલનો નિર્ણય કરીએ.

શ્રીકૃષ્ણ અને ભ૦ અરિષ્ટનેમિ અખાડામાં ઉતર્યા. શ્રીકૃષ્ણે અરિષ્ટનેમિને કહ્યું કે, તમે તમારો હાથ લંબાવો, હું તેને નમાવું છું. ભગવાને જવાબ આપ્યો—નહિ, તમે મોટા છો એટલે પહેલા તમે જ તમારો હાથ લંબાવો, હું તેને નમાવું.

શ્રીકૃષ્ણે પોતાનો હાથ લંબાવીને, ભગવાનને કહ્યું—હા, નમાવો. શ્રીકૃષ્ણનું અનુમાન હતું કે, અરિષ્ટનેમિ મારો હાથ નમાવી નહિ શકે, પરંતુ તેમનું અનુમાન જોડું હતું. કાળા પત્રના અંશુકા માત્રથી મેરુ પર્વતને હલાવનાર ભગવાન અરિષ્ટનેમિ માટે, શ્રીકૃષ્ણનો હાથ વાળવો, શું મુશ્કેલ હતું ? ભગવાને શ્રીકૃષ્ણનો હાથ પકડીને, કાઈ પણ જાતના શ્રમ કે મુશ્કેલી વિના એવી રીતે નમાવી દીધો કે, જેમ મહમત્તા હાથી પોતાની સૈંદ વડે પકડીને ચાંસને નમાવી દે છે. ભગવાનનું આ પરાક્રમ જોઈને. ત્યાં દાગજી રહેલા સહજા મનુષ્યો વાહ, રાહ અને ધન્ય, ધન્ય બોલવા લાગ્યા. શ્રીકૃષ્ણને પણ ભગવાનનું આ જોઈને, મારે અત્યર્થ થયું. નેમના હૃદયનો ભય વધી ગયો અને મને પોતાનું જગ પ્રાપ્તે કાંઈક નિરંજન પણ થઈ. હવે નેઓ એમ

સ્વીકૃતિ આપ્યા વિના.

દુઃખ અને પાપનું મૂળ, પરિમલ જ છે. પરિમલનો અર્થ, સાંસારિક વસ્તુ (ધન, ભૂમિ, મનુષ્ય આદિ) પરમમત્ત્વ ભાવ હોવો એ છે. જગતની કોઈપણ વસ્તુ પરનો મમત્ત્વ તે જ પરિમલ છે, અને જે પરિમલ છે તે દુઃખ અને પાપનો ઉત્પાદક છે.

જગતના જીવો. પરિમલને સુખરૂપ સમજે છે. પરંતુ પરિમલથી ન તો કોઈ કદી સુખી થવા છે કે કદી સુખી થઈ શકે છે. પરિમલ કસે મળ્યો હોય કે ન મળ્યો હોય, પણ બંનેય દશામાં દુઃખ અને પાપનું જ કારણ છે. બંનેય દશામાં માનસિક સંતાપ રહ્યા જ કરે છે. કોઈપણ સમયે શાંતિ નથી રહેતી, તેમ કોઈ પર વિશ્વાસ પણ રહેતો નથી; બંદુ, વિશ્વાસપાત્ર મનાતા પિતા, પુત્ર, બાઈ, સ્ત્રી, બહેન, માતા અથવા અન્ય સંબંધી તરફથી પણ ભય તથા સંદેહ રહ્યા કરે છે અને આ કારણે, તેમની હતા સુધ્ધા પણ બધા કરવામાં આવે છે, અથવા તેમને યક્ષિતિન બનાવવાની પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવે છે. મજેસા પરિમલના રક્ષણ અર્થે જ, કસે પોતાના પિતા ઉમસેનને અને ઔરંગઝેબે પોતાના પિતા શાહજહાને કેદખાનામાં નાખ્યા હતા. રાજમૃદિ-નૃપ કોણિકે પોતાના પિતા મહારાજા કોણિકને પણ આ કારણે જ કેદખાનામાં પૂર્ણ હતા. દુર્યોધને પણ આ માટે જ પોતાના ભાઈઓ-પાંડવોનો નાશ કરવાનો ઉપાય કર્યો હતો અને ઔરંગઝેબે પોતાના બાઈઓને મારી નાખ્યા હતા. આ પ્રકારે, મજેસા પરિમલ પણ દુઃખ તથા પાપ

ભાઈ કૃષ્ણનું રાજ્ય લઈ લેવાની જરૂર થા માટે હોય ! પરંતુ શ્રી-
કૃષ્ણના વિચારમાં આ વાત ન આવી; એથી તેમના હૃદયમાં, બ-
અરિષ્ટનેમિ પ્રત્યે સંદેહ યઈ જ ગયો. પરિમહ હોવાથી, એમ બનવું
સ્વાભાવિક છે.

અખાડામાંથી પાછા ફરતા, શ્રીકૃષ્ણ એવા વિચારમાં પડી ગયા કે
ભાઈ અરિષ્ટનેમિ તરફથી નિર્ભય બનવા માટે 'કયો ઉપાય કરવો !
જ્યારે તેઓ પોતે કાઈ નિશ્ચય ન કરી શક્યા ત્યારે તેઓ પોતાના
મોટા ભાઈ બલદેવજી પાસે ગયા અને તેમને કહેવા લાગ્યા—ભાઈ !
ભાઈ અરિષ્ટનેમિ મારા કરતાં પણ વધારે બળવાન અને પરાક્રમી છે.
તેમણે મારા હાથ કેવી સરળતાથી નમાવી દીધો અને હું કેટલું બળ
વાપરવા છતાં પણ તેમનો હાથ નમાવવામાં સમર્થ ન થયો એ બાબત
આપે જોઈ છે. તે સાથે જ આપે તેમનું શસ્ત્ર કૌશલ્ય પણ જોઈું છે.
તેમનું બળ તથા શસ્ત્ર-કૌશલ્ય જોઈને મારા હૃદયમાં એવો ભય પેદા
થયો છે કે, કાઈ વખતે તે વિદોહી બનીને મને રાજ્યમ્હત્તા ન કરી
દે ! ને તેઓ વિદોહ મથાવે તો આપણામાંથી કાંઈતી પણ એવી
શક્તિ નથી કે જે તેમને પરાજિત કરી શકે. મેં, તેમને એમ કહ્યું
કે, તમે મારી સેના લઈને જાવ અને જાંબૂદીપના બચેલા ખંડ છત્તી
આવો. મેં ધાયું હતું કે ને તેઓ તેમ કરવાનો સ્વીકાર કરે તો,
તેમના તરફનો ભય પણ કાંઈક ઓછો થાય, તેમનું બળ પણ વધવા
ન પામે અને સામાન્યની પણ શક્તિ થાય, પરંતુ તેમણે મારી આ
વાત ન માની. દવે શો ઉપાય કરવો કે જોથી મારો આ ભય ટળે !

શ્રીકૃષ્ણની વાતના ઉત્તરમાં, બલદેવજી હસીને તેમને કહેવા લાગ્યા
કે, ભાઈ અરિષ્ટનેમિ તરફથી, મારે આ જાનનો જરા પણ ભય ન
ગમવો જોઈએ. માના શિવાદેવીએ તેમના ગર્જ સમયે જે ચૌદ
મહારાજા જોવા દયા, તેથી ગ્રાહ્ય છે કે, ભાઈ અરિષ્ટનેમિ, વિલોક
પૂર્વ મનશાન તીર્થકર જે, જે જમનમાંથી અંધમાંનો નાશ કરાવી,

પ્રકાશકનું વક્તવ્ય અને આભાર.

શ્રીમદ્દેનાચાર્ય પૂજ્ય શ્રી જ્ઞાનદિગ્દાવજી મહાગુરુથી લવ-
અભિષ દિવસ સ્થા. લેનો સુપરિચિત છે, તે સાથે તેમના
વ જ્ઞાનથી પણ જનના સુપરિચિત છે. તેઓશ્રી કાઠીવાસમાં
થી અને રાજકોટની મહાગૌર લેન જાનોદય સોસાયટીએ તેમના
આપ્તો ગૂજરાતી જાવામાં ઉતારી ત્યારે તો ગૂજરાતી જનતાના
આગળ આપ્તો તેમના પુસ્તકો પ્રત્યે ખૂબ જ વધુ, પરિણામે
તેમની વાણીનો પ્રસાર અને પુસ્તકો દ્વારા પરાય ખૂબ
હોયો.

સ્વદામના શ્રી સાધુભાઈ લેન પૂજ્ય શ્રી વૃક્ષીચંદ્ર મ. ની
વત્તા હિન્દુશ્રી આપકે મંડળે પૂજ્યશ્રીના આપ્તોને અનેક
દ્વારા બહાર પાડ્યા છે, તે પૈકી અમને 'સતી રાજેમતી'
કે.કે. સાંચપ્રસિદ્ધ કથાપુસ્તક ખૂબ જ વધુ, અને તેને ગૂજરાતી
જાવામાં પ્રમદાવવા અને અમારા સ્થા. લેન પવના માલકોને એટ
પણ તરફ અમારું મન લલચાવ્યું.

અમને કહેતાં હતાં થાય છે કે, આગળથી આકર્ષક પહેલાં ફિલ્મ
આપામાં પ્રગટેલ આ પુસ્તક ગૂજરાતી જાવામાં કાઢવાની પરવાનગી
માગતાં, કોઈ પણ જાતના બદલા સિવાય મંડળના સેક્રેટરી શ્રીયુક્ત
બાલચંદ્ર શ્રીશ્રીમાલ સાહેબે અમને પ્રમદ કરવાની મંજૂરી આપી
છે તે મદદ અમે તેઓશ્રીનો ખૂબ જ અંતઃકરણપૂર્વક આભાર
માનીએ છીએ.

પરવાનગી આપવાની સાથે તેમણે વિશેષ વિવેચન કરવાની
પણ અમને છૂટ આપી હતી, પરંતુ એકાદયક એક એક વિષયને
પૂજ્યશ્રીએ એટલો તો સુંદર રીતે બજાવ્યો છે કે તે પર વિશેષ વિવે-
ચન કરવાની અમરો દિનમ આગવી નહિ, એટલે હિન્દી જાવાનો આ
અનુરસ અનુવાદ છે.

અચાલ શુદ્ધિ ર ભુવન
સ. ૨૦૦૧

}

સ્વનસાધ સંઘનો

ભાઈ કૃષ્ણનું રાજ્ય લઈ લેવાની જરૂર યા માટે હોય ! પરંતુ શ્રી-
કૃષ્ણના વિચારમાં આ વાત ન આવી; એથી તેમના હૃદયમાં, બન-
અરિષ્ટનેમિ પ્રત્યે સંદેહ થઈ જ ગયો. પરિમલ્લ હોવાથી, એમ બનવું
સ્વાભાવિક છે.

અખાડામાંથી પાછા ફરતા, શ્રીકૃષ્ણ એવા વિચારમાં પડી ગયા કે
ભાઈ અરિષ્ટનેમિ તરફથી નિર્ભય બનવા માટે 'કયો ઉપાય કરવો !
ન્યારે તેઓ પોતે કાઈ નિશ્ચય ન કરી શક્યા ત્યારે તેઓ પોતાના
મોટા ભાઈ બલદેવજી પાસે ગયા અને તેમને કહેવા લાગ્યા—ભાઈ !
ભાઈ અરિષ્ટનેમિ મારા કરતાં પણ વધારે બળવાન અને પરાક્રમી છે.
તેમણે મારો હાથ કેવી સરળતાથી નમાવી દીધો અને હું કેટલું બળ
વાપરવા છતાં પણ તેમનો હાથ નમાવવામાં સમર્થ ન થયો એ બાબત
આપે ભ્રમ છે. તે સાથે જ આપે તેમનું યત્ન કૌશલ્ય પણ નોંધવું છે.
તેમનું બળ તથા યત્ન-કૌશલ્ય ભ્રમને મારા હૃદયમાં એવો ભય પેદા
થયો છે કે, કાઈ વખતે તે વિદોહી બનીને મને રાજ્યમ્હ તો ન કરી
દે ! ને તેઓ વિદોહ મચાવે તો આપણામાંથી કાઈની પણ એવી
શક્તિ નથી કે જે તેમને પરાજિત કરી શકે. મેં, તેમને એમ કહ્યું
કે, તમે મારી સેના લઈને જવ અને જન્મદ્રોષના બચેલા ખંડ છત્તી
આવો. મેં ધાતુ હલ્લું કે ને તેઓ તેમ કરવાનો સ્વીકાર કરે તો,
તેમના તરફનો ભય પણ ઠાંધક ઓછો થાય, તેમનું બળ પણ વધવા
ન પામે અને સામાન્યની પણ વૃદ્ધિ થાય, પરંતુ તેમણે મારી આ
વાત ન માની. હવે શા ઉપાય કરવો કે નેથી મારો આ ભય ટળે !

શ્રીકૃષ્ણની વાતના ઉત્તરમાં, બલદેવજી હસીને તેમને કહેવા લાગ્યા
કે, ભાઈ અરિષ્ટનેમિ તરફથી, તમારે આ જાનનો જરા પણ ભય ન
લાવવો ભ્રમ છે. માત્રા ધિર-દેવીએ તેમના મન સમયે જે યોદ્ધા
પરાક્રમ ભ્રમનાં હૃદય, નેથી ગ્રપ્ત છે કે, ભાઈ અરિષ્ટનેમિ, વિદોહ-
જય બલવાન તીર્થકર છે, જે જન્મરમયી અર્ધમનો નાશ કરાવી,

બળદેવજીના સમગ્રવવાથી, શ્રીકૃષ્ણનો સંદેહ દૂર થયો. તેઓ સંતુષ્ટ બનીને પોતાના મહેલે પાછા ફર્યા.

આ વાતને કેટલાક દિવસો વહી ગયા. બીજી તરફ મહારાજ સમુદ્રવિજય અને મહારાણી સિવાદેવી ભગવાનને વિવાહ કરવાની મંજૂરી દેવા માટે વારંવાર આમ્રહ કરતા હતા, છતાં ભગવાન તેમના આમ્રહનો હમેશાં ઈન્કાર કરતા હતા. ભગવાન દ્વારા સ્વીકૃતિ મેળવવામાં પોતાને અસફળ તેમજ ભગવાનનો વિવાહ જોવાની પોતાની ઇચ્છાને અપૂર્ણ જોઈ, ભગવાનના માતા-પિતાએ આ બાબતમાં શ્રીકૃષ્ણની મદદ લેવાનું ઉચિત માન્યું. તેમણે વિચાર્યું કે, અમારા કહેવાથી તો અરિષ્ટનેમિ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરતા નથી, તેથી હવે શ્રીકૃષ્ણ મારફત તેમને સમગ્રવવા સિવાય બીજો માર્ગ જ શોધી શકાય છે કે, પોતાના મોટાભાઈ, સમસ્ત વાદવોના સ્વામી તથા દ્વારકાના મહારાજા શ્રીકૃષ્ણના સમગ્રવવાથી અરિષ્ટનેમિ માની જાય અને વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરે. આ પ્રમાણે વિચાર કરી, એક દિવસે તેમણે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું—વત્સ ! તમારા નાના ભાઈ અરિષ્ટનેમિ હવે પૂર્ણ મુવક બની ગયા છે, છતાં પણ હજી સુધી અવિવાહિત જ છે. આટલી ઉંમર સુધી અવિવાહિત રહેવાથી કોણ જાણે ભોલો તેમના વિષે શું શું અનુમાન કરતા હશે ! સાથેજ, ત્રણ ખંડના માલીકના ભાઈ આટલી ઉંમર સુધી અવિવાહિત રહે, એ પણ એક વિચારણીય બાબત છે, અને અમારા તરફથી તો અરિષ્ટનેમિને વિવાહ કરવા માટે અનેકવાર આમ્રહ કર્યો, પરંતુ તેમણે અમારા આમ્રહનો હજી સુધી સ્વીકાર કર્યો નથી. સંભવ છે કે, તે આપનો આમ્રહ તરછોડી નહિ શકે અને વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરે. એટલા માટે આ બાબતમાં તમે પ્રયત્ન કરો તો સારું.

બંનેનું કથન સાંભળીને, શ્રીકૃષ્ણે વિચાર કર્યો કે, જો કે ભાઈ અરિષ્ટનેમિની બાબતમાં, ભાઈ બલદેવજીએ કાંઈ બીજું જ કહ્યું છે,

ભાર સત્યભામા વગેરે પર નાખી દેવો ઉચિત છે. આ પ્રમાણે વિચાર કરીને, સત્યભામાના કથનના જવાબમાં શ્રીકૃષ્ણ કહેવા લાગ્યા કે, હું જે બાબત પર વિચાર કરી રહ્યો છું તે બાબત એક દષ્ટિએ તો બહુ જ સાધારણ છે, છતાં બીજી દષ્ટિએ બહુ જ મહત્વપૂર્ણ છે. હું ભાઈ અરિષ્ટનેમિના લગ્ન બાબતમાં વિચાર કરી રહ્યો છું. એમ તો આ કાંઈ વિચારણીય બાબત પણ નથી, છતાં બીજી રીતે વિચાર કરતાં, બાબત બહુ ગંભીર છે. ભાઈ અરિષ્ટનેમિ હવે પૂર્ણ મુવક બની ગયા છે. તેમની ઉંમરના કાંઈપણ યાદવકુમાર અવિવાહિત નથી, છતાં તે અવિવાહિત છે. મારો ભાઈ અરિષ્ટનેમિ આટલી ઉંમર સુધી અવિવાહિત રહે, એ મારા માટે વિશેષ સરમની બાબત છે. હું આજે જે જ બાબતમાં વિચાર કરી રહ્યો છું.

સત્યભામા—સ્વામિન! તેમાં ચિંતા અથવા વિચાર કરવા જેવી શી બાબત છે? તેમની સાથે લગ્ન કરવા માટે અનેક રાજકન્યાઓ આકર્ષિત હશે.

કૃષ્ણ—હા, એ તો ખરાખર છે, પરંતુ મુસ્કેલીની બાબત તો એ જ છે કે, ભાઈ અરિષ્ટનેમિ જ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરતા નથી. જો તેઓ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરી લેતા, તો તો વિચારવાની બાબત જ થી હતી? કાકાશ્રી વગેરેએ ભાઈ અરિષ્ટનેમિ પાસે વિવાહનો સ્વીકાર કરાવવા માટે બહો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ સફળતા ન મળી. તમે તો આ વિષે બીજાકુશ નિશ્ચિંત જ જણાવો છો. જો નિશ્ચિંત ન હોત અને પ્રયત્ન કરતા હોત, તો ભાઈ અરિષ્ટનેમિ પાસે વિવાહની સ્વીકૃતિ મેળવવી એ કાંઈ અસંભવિત બાબત ન હતી.

સત્યભામા—આવા કામમાં આપની આજ્ઞા વગર અમે કાંઈ બાબતો પ્રયત્ન શી રીતે કરી શકીએ.

કૃષ્ણ—એમાં આજ્ઞાની કેઈ જરૂર ન હતી.

રેવતિગિરી પર પહોંચીને, સધળાં સ્ત્રી-પુરુષો વસંતોત્સવ ઉજવતા હતા. કાંઈ પત્નીએ, નરવિકસિન સુગંધિત પુષ્પોની માળા બનાવીને, પોતાના પતિને ગહેરાવી અને કાંઈ પતિએ પોતાની પત્નીને પહેરાવી. કાંઈએ કામગ આશ્રમજરી પાંતિને બેટ કરી અને કાંઈએ પત્નીને બેટ કરી કેટલીક સ્ત્રીઓ મધુર સ્વરે વસંતઋતુને પ્રત્યક્ષ ગીત ગાતી હતી, કેટલીક વાગ્ગિત્ર વગાડતી હતી અને કેટલીક જો ટોળાં મળી નૃત્ય કરતી હતી. પુરુષો પણ પરસ્પર વિનોદ કરતા, ટીચોની કીકાને બોઈ આનંદ પામતા હતા અને પોતે પંથુ કીકામાં ગીતો લેતા હતા.

આ પ્રમાણે સધળાં સ્ત્રી-પુરુષો, લાંબા સમય સુધી વસંતોત્સવ ઉજવતા રહ્યા. વચ્ચે વચ્ચે કૃષ્ણની રાણીઓ, બં અરિષ્ટનેમિને માર્ગની જેમ બચ્ચ જરી વાતો સંભળાવી દેતી હતી, અને કાંઈ કાંઈ વાર તેમની ચારે બાજુ ઉભી રહીને, આપસ આપસમાં અનેક પ્રકારની એવી વાતો કરતી હતી કે જે સાંભળીને, બં અરિષ્ટનેમિના હૃદયમાં વિવાદ કરવાની ઈચ્છા ઉત્પન્ન થાય. સાથે સાથે તેઓ બમ્બાનને એમ પણ પૂછતી જતી હતી કે, દિવસ ! આવતા વસંતોત્સવ વખતે તો તમે પણ પત્ની સહિત જ હશો ને ? પરંતુ બમ્બાન તેમના આ ભાવના પ્રશ્નો કાંઈ ઉત્તર આપતા ન હતા. તેઓ એ પ્રકારે નિશ્ચય હતા કે જે પ્રકારે સાધારણ પવન સામવાથી, મંદરાચલ પર્વત વિચલિત થતો નથી, પણ નિશ્ચય જ રહે છે. એમ તો કામ-વિકારથી સાંસારિક પ્રાણીઓ બધા બની ગય છે, પરંતુ તેઓ જ બોધ, જેઓ પે.નાન.માથી. કામવિકારને પૂર્ણ રીતે દૂર કરી શક્યા ન હોય.

જે મહાપુરુષોના હૃદયમાં વિચિત્ર પણ કામવિકાર નાકી રહ્યો નથી, તેમની પાસે કામ-પાદક સધળાં એવંટાઓ અર્થાત્ બમ્બાન

આ પ્રમાણે તે બધી સ્ત્રીઓ, ભગવાનને વારંવાર કહેવા લાગી, છતાં ભગવાન પર, તેમનાં કથનનો ઠાઈ અનુકૂળ પ્રભાવ ન પડ્યો. ભગવાનના વિચારોમાં જરાપણ પરિવર્તન ન થયું. ભગવાનને આ પ્રમાણે દૃઢ જોઈને પણ, તે સ્ત્રીઓએ પ્રયત્ન ન હોડ્યો. તેઓ ભગવાનને બરાબર આગ્રહ કરતી જ રહી. તેમનો દૃઢ ઉપરાંત આગ્રહ જોઈને મોહની સ્થિતિનો વિચાર કરતા થકા, ભગવાન હિતેજિત બન્યા. ભગવાનને હિતેજિત થયેલા જાણીને, કૃષ્ણની રાણીયો બોલવા લાગી:-
જસ, જસ, કાર્ય સફળ થઈ ગયું; દિવરજીએ અમારો આગ્રહ માનીને, વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કરી લીધો.

કૃષ્ણની રાણીઓએ, સાની આગળ એ પ્રસિદ્ધ કરી દીધું કે, દિવર અરિષ્ટનેમિએ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે. તેઓએ કૃષ્ણ પાસે આવીને તેમને પણ એ જ કહ્યું કે, અમે દિવરજી પાસે વિવાહનો સ્વીકાર કરાવી આયા. હવે આપ વિવાહ કરી નાખો. કૃષ્ણ, ચોતાની રાણીઓની આ વાત સાંભળીને ખૂબ પ્રસન્ન થયા. બળદેવ પ્રમુખ બીજા પાદવો પણ આ સમાચાર જાણીને ધણા આનંદિત બન્યા.

સમસ્ત પાદવો અને પાદવનારીઓ સહિત, ઓકૃષ્ણ દેવતામિત્રી દ્વારકામાં આયા. તેમણે વસુદેવ, દેવણી, સમુદ્રવિશ્વ, સિવાદેવી વગેરેને પણ સમાચાર સંભળાવ્યા કે, બાઈ અરિષ્ટનેમિએ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે. એ બધાને પણ આ શુભ સમાચાર સાંભળીને ખુબ જ આનંદ થયો.

ખૂબ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ જ્યારે તેઓને સફળતા ન મળી ત્યારે તેઓએ, ભગવાન ઉત્તરિત બનતાં જ, સાચી ખોટી એવી વાત ફેલાવી દીધી કે, શ્રી અરિષ્ટનેમિએ લગ્ન કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે.

જો કે, 'અરિષ્ટનેમિએ લગ્ન કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે' એ તફાત ખોટું જ જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું, છતાં મહાપુરુષો ખોટા-માંથી સાચું જ તત્ત્વ તારવે છે. તે પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણની રાણીયોએ એવી ખોટી ખબર ફેલાવવા છતાં પણ, જાન અરિષ્ટનેમિ મૌન જ રહ્યા અને તેમની આ ખોટી જાહેરાતનો ખુલ્લો વિરોધ ન કર્યો. તેઓ તો વિચારતા હતા કે, આ જો બધું યકરવું છે તે મારા ઉદ્દેશની સિદ્ધિમાં સહાયક જ થશે.

દેવતમિરિથી પાછા ફરીને શ્રીકૃષ્ણ વામુદેવ મહારાજ સમુદ્રવિજય અને મહારાણી સિવાદેવી પાસે ગયા. તેમણે મહારાજ સમુદ્રવિજય અને મહારાણી સિવાદેવીને કહ્યું કે, આપે મારાં પર જે કાર્યભાર મુક્યો હતો તે આપના આદીવાસી સફળ થયેલ છે અને બાઈ અરિષ્ટ-નેમિએ લગ્ન કરવાનો સ્વીકાર કર્યો છે. હવે તેમને અતુરપ થોડા કન્યા રોધીને, જલ્દી તેમનો વિવાહ કરી નાખવો ઉચિત છે. વિલંબ કરવાથી સંભવ છે કે કદાચ બાઈ અરિષ્ટનેમિનો વિચાર બદલાઈ જાય અને મંત્રુરી મેગવવામાં કહેલો પ્રયત્ન નિષ્ફળ જાય.

શ્રીકૃષ્ણનું કથન સાંભળીને, મહારાણી સિવાદેવી અને મહારાજ સમુદ્રવિજય હજી પ્રસન્ન થયા. તેઓ આનંદિત બનીને 'અમારા લાંબા વખતનો મનોરથ પૂરો થશે અને અમે પુત્ર અરિષ્ટનેમિનો વિવાહોત્સવ જોઈને, અમારી આંખોને સફળ કરીશું' વગેરે સુંદર ભવિષ્યનો કલ્પના કરવા લાગ્યા. પછી પ્રસન્નતાનો આવેશ ઓડો યતાં, તેમણે શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે, વત્સ! તમારા જેવા પુરુષને નીનિત અને કાર્ય કુસંગ વ્યક્તિને માટે કોઈ પણ કાર્ય કઠિન નથી. અરિષ્ટનેમિ પાસેથી

શ્રીકૃષ્ણ—એમ માનવાનું કાંઈ કારણ નથી. દરેક માણસ ખાસ કરીને પોતાના પૃથ્વી માણસોને જ ઓળખે છે. તે ખીજાઓને ક્ષી રીતે ઓળખે ? આ રીતે કાંઈ પણ કન્યા કાંઈ જતાવશે તો પણ તે કાંઈ ને કાંઈ રીતે, જતાવનારના પૃથ્વી જ હશે. જો બધા માણસો તમારી માફક આવો વિચાર કરે તો કાંઈ પણ બ્યક્તિ અરિષ્ટનેમિને યોગ્ય કન્યા ન જતાવી શકે; એટલા માટે એ વિચાર છોડો અને કંઈ કન્યા છે તે જતાવો. જો કન્યા યોગ્ય હશે તો તમારો સ્વાર્થ હોવા છતાં પણ તેમાં કાંઈ ખોટું નથી, અને જો કન્યા જ યોગ્ય ન હોય તો તમારો સ્વાર્થ હોવા છતાં પણ તે કાંઈ કામની નથી.

સત્યભામા—મારા માનવા પ્રમાણે, મારી બહેન રાજેમતી દિવરજીને યોગ્ય છે.

સત્યભામાની વાતનું, મહારાણી સિવાદેરી, દેવકી વગેરેએ પણ સમર્થન હતું. સમળી ઓઝો એમ કહેવા લાગી કે, બરાબર રાજેમતી બધી રીતે અરિષ્ટનેમિની પત્ની બનવા માટે યોગ્ય છે. તે અપ્રતિમ સુંદર પણ છે અને ગુણધણ્ય સંપન્ન પણ છે. તેની જેટલી પ્રશંસા કરવામાં આવે તેટલી ઓછી છે.

શ્રીકૃષ્ણે વિચાર કર્યો કે, પહેલા તો રાજેમતી, આ બધાના કહેવા પ્રમાણે, દરેક રીતે અરિષ્ટનેમિને યોગ્ય છે જ. ખીલું, રાજેમતી, માતા દેવકીની બહેન હોવાથી મારી માસી થાય છે; અને સત્યભામાની બહેન હોવાથી, મારી સાગી થાય છે. તે, માતા તથા પત્ની એ બંને તરફથી મારા સંબંધમાં છે જ, વળી ત્રીજો સંબંધ બધુ-પત્નીનો થશે. આ ત્રણે સંબંધોને કારણે, રાજેમતીના હૃદયમાં કાંઈ પણ સમયે મારી વિરુદ્ધ વિચાર થશે નહિ, અને જો રાજેમતીના હૃદયમાં મારી વિરુદ્ધ વિચાર ન આવે તો તે, અરિષ્ટનેમિના હૃદયમાં પણ મને અનુકૂળ-એરાજ આવ કરશે, વિરુદ્ધ આવ ઉત્પન્ન જ થવા દેશે નહિ. આ પ્રમાણે અરિષ્ટનેમિ તરફથી મારી વિરુદ્ધ વિરોધ

માણસોને તેમજ ખાસ કરીને મહારાજ સમુદ્રવિજય તથા મહારાજ
 શિવાદેવીને કહેવા લાગ્યા કે, બાપ અરિષ્ટનેમિના વિવાહ માટે હું
 વિલંબ કરવો હીક નથી. આ કાર્યમાં જોટલો ઉતાવળ થાય તેટલો
 સારી છે; છતાં રાજેમતીની યાચના કરવા માટે, ઉમસેનને ત્યાં કાઢ
 બીજી બ્યક્તિ જાય અને ઉમસેન તથા રાજેમતી કાઢ બીજો જ
 જવાબ આપે તો સ્વાભાવિક રીતે વિલંબ થાય. એટલા માટે હું એ
 હીક માનું કે ઉમસેનને ત્યાં કાઢ બીજાને મોકલવાને બદલે હું
 જાતે જ જઈશ. મારા પ્રિય બાપને માટે, હું યાચક બનીને ઉમસેનને
 ત્યાં જઈ તેમાં કાઢ પ્રકારનું ખોડું નથી; અને જ્યારે હું પોતે યાચક
 બનીને જઈશ ત્યારે ઉમસેનને મારી યાચના પૂરી કરવી જ પડશે. જો
 ઉમસેન અથવા રાજેમતી આ બાગતમાં કાઢ વાત ઉપાડશે તો હું
 તેનું સમાધાન પણ કરી શકીશ.

નીતિય કૃષ્ણની વાતનો કાણુ અસ્વીકાર કરે ! સૌએ તેમના
 આ કથનનું પણ સમર્થન કર્યું. પોતાની વાત સાથે સૌને સહમત
 થયેલા જોઈ, શ્રીકૃષ્ણ પણ જ પ્રસન્ન થયા અને સભા વિસર્જન થઈ.

શ્રીકૃષ્ણ, ઉમસેનને ત્યાં પહોંચ્યા. મહારાજ ઉમસેન, પોતાના
 જમાઈ અને ત્રણ ખંડના સ્વામી કૃષ્ણને અત્યંત પોતાને ત્યાં આવેલા
 દેખી, કથા જ પ્રસન્ન થયા. તેમણે કૃષ્ણનો બારે સ્વામત-સત્કાર
 કર્યો. કૃષ્ણે પણ તેમનું ઉચિત અભિવાદન કર્યું. કુલજ પ્રશ્નો પૂછ્યા
 પછી, કૃષ્ણ, ઉમસેનના અંતઃપુરમાં પોતાની સાસુને મળવા માટે ગયા.
 પોતાની સાસુને મળીને શ્રીકૃષ્ણે ખૂબ પ્રસન્નતા જાણી. તેઓ ઉમ-
 સેનના અંતઃપુરમાં ખાસ કરીને રાજેમતીને જોઈ માટે જ ગયા હતા.
 તેમનો આ હેતુ પૂરો થવામાં વાત ન જાતી રાજેમતીએ જ્યારે એમ
 જાણ્યું કે, શ્રીકૃષ્ણ આવ્યા છે અને રાજા પાસે જોડા છે ત્યારે તે
 પોતાની માતા પાસે, શ્રીકૃષ્ણને મળવા માટે આ તો તેણે શ્રીકૃષ્ણને
 જોઈ અને શ્રીકૃષ્ણે તેને આશ્ચર્ય અર્પે. રાજેમતીને દેખીને

કૃષ્ણ—આપના શુભ આશીર્વાદથી, મારે ત્યાં વસ્તુઓની તો કમી નથી, ને કમી છે તો માત્ર એક માનવી (છી) ની, અને તે કમી ત્યાં સુધી આપ હાતા ન જનો ત્યાં સુધી પૂરી થઈ શકતી નથી.

ઉગ્રસેન—આપને ત્યાં ઓઝોની કમી ! આપ આ શું કહી રહ્યા છો !

કૃષ્ણ—હું મારા માટે નહિં, પરંતુ મારા નાના ભાઈ અરિષ્ટ-નેમિને માટે, તમારી પાસે રાજેમતીની માગણી કરું છું.

કૃષ્ણની વાત સાંભળીને, ઉગ્રસેન અત્યંત પ્રસન્ન થયા. તેમના શમ શમ વિકસિત થઈ ઉઠ્યા. તેમની પ્રસન્નતા, તેમની આકૃતિ પર જગજગ લાગી. ચતુર કૃષ્ણને, ઉગ્રસેનની પ્રસન્નતા જાણીને, પોતાનો ઉદ્દેશ પૂરો થયેલો સમજવામાં જરાપણ વાર ન લાગી.

પ્રસન્નતાને દબાવી, ઉગ્રસેન કૃષ્ણને કહેવા લાગ્યા કે શાસ્ત્રજ્ઞ ! આપે કેવળ માત્ર બૌદ્ધ વધારવા માટેજ, મારી પાસે રાજેમતીની માગણી કરી છે, અને આપ પોતે યાચક બનીને આવ્યા છો; અને તે પણ ચરમચરિરી ભગવાન અરિષ્ટનેમિને માટે. સાચે જ તમે મારા પર મહાન ઉપકાર કર્યો છે. રાજેમતીને કારણે, મને જે સન્માનને પાત્ર બનાવવામાં આવ્યો છે, તેનું વળૂંન થઈ શકે તેમ નથી. જાન અરિષ્ટનેમિને માટે, આપ રાજેમતીની માગણી કરો અને હું તેનો અસ્વીકાર કરું એ કેમ સંભવિત હોય ? આવો સુયોગ જોવાની પ્રાપ્તિ મૂર્ખતા કરે ! હું તો ખજા પખતથી જાન અરિષ્ટનેમિ સાથે રાજેમ-તીનો વિવાહ કરવાની વાત વિચારી રહ્યો હતો, પરંતુ મેં સાંભળ્યું હતું કે જાન અરિષ્ટનેમિ વિવાહ કરવાનો સ્વીકાર જ નથી કરતા. એ જ કાંજો, મેં મારો વિચાર પૂરો કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો ન હતો; પરંતુ સદ્માગ્યે મને આ દુર્લભ સુયોગ આપવા માટે, આપે પોતે પધારતાની દૃશ કરી છે. ને કે આજની આ મંડા આ જ સમયે

સતી-રાજેમતી

૧

કથારંભ

ભારતની કાષ્ઠપિણ્ડ વ્યક્તિને, યદુવંશનો પરિચય આપવો બ્યર્થ છે, કારણકે યદુવંશ પોતે જ સુવિખ્યાન છે. એમ તો યદુવંશ પહેલેથી જ સુપ્રસિદ્ધ હતો, પરંતુ જગવાન શ્રી અરિષ્ટનેભિ અને મદા-રાજા શ્રી કૃષ્ણનો જન્મ આ કુળમાં થવાથી, તેનું ગૌરવ અતિસમ વધી ગયું હતું. પોતાના વચનની રક્ષા માટે, પોતાના સંતાનને મારી નાખવા માટે દુષ્ટ સ્વભાવી કંસના હાથમાં સોંપનાર સત્યવાદી મદારાજા વસુદેવનો જન્મ પણ આજ કુળમાં થયો હતો. ત્રિસોડમાં સર્વોત્તમ અને અદ્વિતીય માતા તરીકે મનાતી મદારાણ્ઘી દેવકી જેની પતિવ્રતા અને પતિ પરાયણા સીરતને પણ માદવકુળમાં જ જન્મ લીધો હતો. ખરાબર યુવાવસ્થામાં અને લગ્નની તૈયારી વખતે, આ વિનાશી જગત્પી વિરક્ત બનીને દીક્ષા સેનાર તથા મસ્તક પર આગ બજતી હોવા છતાં પણ, વૈયં ન હોડતાં, અનુપમ સુમાનો પરિચય આપનાર, તેમજ જે દિવસે દીક્ષા લીધી તે જ દિવસે મોક્ષ પ્રાપ્ત કરનાર મુનિશ્રી મજ્જસુ-કુમારે પણ આ કુળમાં જન્મ લઈને તેને ગોત્રાન્વિત કર્યું હતું. પાદ-વકુળની ખ્યાતિનાં આ બધાં કારણો સિવાય એક કારણ-તેની અતિ-સમ શક્તિ અને વિનાશ પણ છે જનસખ્યામાં વાન્ધવકુળ જેટલું વધ્યું હતું તેટલું ખીણું કાઢી કુળ વધ્યું હોય તેનું વર્ણન ક્યાં મળતું નથી.

સકું, પરંતુ જ્યારે જાન અરિષ્ટનેમિ મારે ત્યાં જાન જોડીને આવશે અને હું તેમની સાથે રાજેમતીને પરણાવું ત્યારે જ રાજેમતી મારે ત્યાંથી તમારે ત્યાં આવશે.

કૃષ્ણ—એમ કરવામાં તમે શો લાભ જુઓ છો ?

ઉમ્મસેન—હું ઇચ્છું છું કે, આપ તો મારે ત્યાં ગાયક જનીને જ આજ્ઞા છો, જાન અરિષ્ટનેમિ પણ મારે ત્યાં ગાયક જનીને આવે અને હું તેમને કન્યાદાન આપું. આ સિવાય, રાજેમતી મારી સૌથી નાની રમ્યા છે. મને તેના પ્રત્યે ખૂબ જ સ્નેહ છે. હું તેના વિવાહ ધામધૂમપૂર્વક કરવા ઇચ્છું છું. અને વરને મારે ત્યાં બોલાવી, તેમના દાયમાં રાજેમતીનો દાય સેવિવા ઇચ્છું છું. એટલા માટે આપને એવી પ્રાર્થના કરું છું કે, જેવી રીતે આપે રાજેમતીની ગાયના કરીને મને ગૌરવાન્વિત કર્યો છે તેવી જ રીતે મારી આ પ્રાર્થના પણ સ્વીકારશો.

કૃષ્ણ—આપની આ વાત માનવામાં મને શી હરકત છે ? હું આપની આ વાત આનંદપૂર્વક સ્વીકારીશ. હું તો ઇચ્છીતો જ હતો કે કોઈ એવો હાતા મળે કે જે પોતાને ઘેર બોલાવી કન્યાદાન આપે; પરંતુ અજર નથી પડતી કે કોઈ કેમ એ રીતે બોલાવતા નહિં હોય ! સંજવ છે કે, સોડા, મારો વિશાળ પરિવાર રેખીને, અને તેનું સ્વાગત કરવામાં પોતાને અસમર્થ માનીને જ, અમને કોઈ પોતાના ઘેર બોલાવતા નહિં હોય ! આનંદની વાત છે કે આપે આ સાહસ કયું.

ઉમ્મસેન—આપને ધન્ય છે. આપની કૃપાથી કંઈ બાબતની ઈચ્છા અપૂર્ણ રહે !

કૃષ્ણ—એ આપની ઉદારતા છે, કે આપ મારે માટે આ પ્રમાણે કહે છે.

કૃષ્ણને એસાડી, ઉમ્મસેન પોતાના અંત પુનઃમા આજ્ઞા. તેમણે પોતાની ર.ણી, પોતાના કુટુંબીઓ અને સ્નેહીઓને પોતાની પાસે બેલાવ્યા.

વિવાહ-સંબંધ સ્વીકારી લેવો તે તો અનુચિત અને અન્યાય ગણાય.
રાજેમતીની સ્વીકૃતિ મળ્યા પછી જ, વિવાહ સંબંધ સ્વીકારવો જોઈએ.

રાણી—આપનું કયન ન્યાયસંમત છે. આપ થોડીવાર બેસો,
! હમણાજ રાજેમતીની સમ્મતિ જાણી લઉં છું.

એમ કહીને રાજેમતીની માતા, રાજેમતીના જવનમાં ગઈ.
માતાને પોતાના મહેલમાં અચાનક આવેલા જોઈ, રાજેમતીને કાંઈક
આશ્ચર્ય થયું. તેણે માતાને વંદન કર્યાં, અને કહેવા લાગી—માતા !
આજે તમે અચાનક આવ્યા તેથી તેમજ આપની પ્રસન્નતાથી જણાય
છે કે, તમે કાંઈ ખાસ કારણે જ આવ્યા છો.

માતા—રાજેમતી ! આજ હું એક શુભ કાર્ય માટે તારી સંમતિ
તેમજ સ્વીકૃતિ લેવા આવી છું.

રાજેમતી—હું તો મને તેને થોડું સમજતી નથી. હું આપને
કાંઈપણ જાણતમાં સંમતિ કે સ્વીકૃતિ આપવા માટે બીલકુલ
થોડી નથી.

માતા—તારી આ વાત હૃદયને આલ્લસિત કર્યા વગર રહેતી
નથી. એક ક્ષુધ્રીમાં પોતાના માતા-પિતા પ્રત્યે આદરનો જે ભાવ
હોવો જોઈએ તે તારામાં સારી રીતે બરેલો છે. હું અમારી આરાતું
કાંઈપણ ઉલ્લંઘન નહિ કરે એવો વિશ્વાસ છે, છતાં પણ જે જાણ-
માં તારી સ્વીકૃતિ જરૂરની છે, તેમાં તો તારી સ્વીકૃતિ
વીજ જોઈએ.

રાજેમતી—એવી કદ જાણન છે કે જેને માટે મારી સ્વીકૃતિ
જરૂરી છે !

માતા—એ જાણત વિવાહની આ જાણનમાં તારી સ્વીકૃતિ ન
તે અન્યાય છે, એટલા માટે મહાન્યાયને મને તારી પાસે મોકલી

પણ રાજેમતીની સ્પષ્ટ સ્વીકૃતિ લેવી જરૂરની છે, એમ માની તેણે
 રાજેમતીને કહ્યું:-પુત્રી! હું તું હજી સુધી આ બાબતમાં વિચાર
 કરી શકી નહિ! જો તારો વિચાર હમણા અપૂર્ણ હોય તો હું ફરીથી
 આવું. મહારાજા મારી તારા જોઈને બેઠા છે એટલે મારે જરૂરી જવું
 જરૂરી છે.

રાજેમતી—માતા! આ બાબતમાં મારે વિચાર જ શો કરવાનો
 છે? તમે કોઈપણ પુરુષ સાથે મને મોકલી દો, તેમાં આપની આગા
 રાનવાનું મારું કર્તવ્ય છે; છતાં તમે તો મને એક એવા પુરુષની
 હિચારણી બનાવો છો કે જેના સમાન જગતમાં બીજો કોઈ પુરુષ
 છે જ નહિ; અને જેઓ મારા હૃદયમાં પહેલેથી જ પરિચિત સ્થાન
 ધરી ચૂક્યા છે. આપની એ ઉદારતા છે કે, તમે એવા મહાપુરુષ
 સાથે મને સોંપવા ઇચ્છો છો; છતાં પણ મારી સ્વીકૃતિ મંગી છે!
 જ્યાં ઉચિત કાર્ય કરવા છતાં પણ તમે મને, મારા અધિકારના
 પરોગથી વંચિત નથી રાખતા, અને એ પણ વિશ્વાસ છે, કે મારી
 સ્વીકૃતિ ન મળતાં, આ અત્યુત્તમ કાર્યને પણ ન કરો, તમારાં જેવી
 તો માટે એ ઉચિત પણ છે. તમે માતૃ-કર્તવ્યને ફરી રીતે જાણે
 તથા તેનું પાલન કરો છો.

માતા—હા, તો સ્પષ્ટ કહે કે તને બાં અરિષ્ટનેમિત્રી
 આવું મંજુર છે કે નહિ?

રાજેમતી—માતા, એ તો હું પહેલેથી જ સ્પષ્ટ કહી ચૂકી છું.
 એવા મહાપુરુષને ચોનાના પતિ બનાવવાનો અભિપ્રાય
 અભ્યર્ચના ઉચ્ચ પ્યેય પર અવસ્થ પડેલગરા
 ની સહાયતાથી. એવો પુરુષ બગવાન અગ્નિ
 હોઈ શકે. હું તો તમારી મારફત દારકા
 મા જ ક'વાણુ સમજું છું.
 રાજેમતીનો મંજુરી મેગતીને, રા

ઉમસેન—લગ્નનો અમુક દિવસ તો નક્કી કરવો જ જોઈએ, અને તે જ દિવસે જાન આવે તે ઠીક કહેવાય.

શ્રીકૃષ્ણ—હા, એજ હું તો કહું છું. અમુક દિવસ મુકરર કર્યા વિના, સગવડતા નથી થતી. એટલા માટે તે દિવસ પણ હમણા જ નક્કી થાય તો સારું.

ઉમસેન—આપે બરાબર કહ્યું. શુભ કામમાં બીન જરૂરી વિલંબ પણ શા કામનો ? હું હમણા જ જ્યોતિષી વગેરેની સમ્મતિથી વિવાનો ચોક્કસ દિવસ નક્કી કરી લઉં છું.

શ્રીકૃષ્ણને આ પ્રમાણે કહીને, ઉમસેને જ્યોતિષીઓને બોલાવ્યા, અને તેમની તથા કુટુંબીજનોની સમ્મતિથી, રાજેમતી અને અરિષ્ટ-નેમિના લગ્નની તૈયારી શરૂ થઈ. ની નક્કી કરવામાં આવી. શ્રીકૃષ્ણે પણ નક્કી કરેલી વિવાહતીથીને ઉચિત જણાવીને, તેનો સ્વીકાર કર્યો. અને આ બધું પતી જ્યાં પછી, તેઓ પ્રસન્નતાપૂર્વક પોતાના મહેલમાં પાછા ફર્યા.

પણ સિદ્ધ થતી નથી, અને જનતા તે દાર્પને આદર્શરૂપ માની
અપનાવતી પણ નથી.

દારકામાં વસ્યા પછી, યાદવો શ્રીકૃષ્ણના અનુયાયનમાં રહીને,
દિન પ્રતિદિન ઉત્તતિની ટાચે પહોંચ્યા હતા. તેમનો ગૌરવ-સૂર્ય
મધ્યાન્હે તપી રહ્યો હતો. જન, ધન, ધણ, વૈભવ આદિ કાંઈ પણ
આખતમાં, તેમની બરોબરી કરનાર કાંઈ ન હતું, છતાં ઉત્તતિમાંથી
અવનતિ અને અવનતિમાંથી ઉત્તતિ એ તો જગતનો સ્વાભાવિક
નિયમ છે. જે અતિશય વધે તે પડે પણ છે અને જ્યારે પડવા
લાગે છે ત્યારે પડે જ જાય છે. જગતના આ નિયમથી યાદવો પણ
શી રીતે બચી શકે ? તેમનામાં પણ, અવનતિનું કારણ ધર કરી ચૂક્યું
હતું. યાદવોનો મોટો ભાગ જુગાર રમવો, માંસ ખાવું, દારૂ પીવો અને
ધરદારાગમનમાં જ પોતાનું જીવન સાર્થક માનવા લાગ્યો હતો. આ
દુર્વ્યસનોમાં તેઓ વધારે ને વધારે ફસાયા જતા હતા. વિવાહાદિ અવસરો
પર તો એ દુર્વ્યસન અતિશય વધી જતું હતું. આવા પ્રસંગોએ હજારો
અને લાખો પશુ-પક્ષોનો નિર્દયતાપૂર્વક સંહાર કરી નાખતા હતા.
જો કે શ્રીકૃષ્ણ પોતાના કુટુંબમાંથી, આ દુર્વ્યસનોને કાઢી, તેમને અવનત
તથા નષ્ટ થતાં બચાવવા ઈચ્છતા હતા, પરંતુ તેઓ એમ કરવામાં
અસમર્થ રહ્યા. તેમની રાજસતા, પોતાના કુટુંબી જનોમાંથી નાશકારક
દુર્વ્યસનો પૂર્ણ રૂપે ન કાઢી શકી.

જગતનો એ પણ નિયમ છે કે, તબક્કાલીન મહાન કહેવાતા પુરુષો
જે દાર્પ કરે તે તે દાર્પને સામાન્ય જનતા પણ અપનાવી લે છે.
પછી ભલે તે દાર્પ સાફ હોય કે ખરાબ. સાધારણ જનતા એ આખતનો
ચિત્તાર કરી નહીં. તે તો, જે તેમની દૃષ્ટિએ જગતના મહાપુરુષો
આપે તે વધુ. કામોને સાધવા અને તે વિજિત કરવાની દાર્પની
ઉત્તતિને નિરૂપક અને ધન મેળવવાને કારણે દાર્પને
મહાપુરુષોને નાશકારક માનતા અભિનંદન આપીને તેમની પાસેથી,

ભગવાન અરિષ્ટનેમિ મહાપુરુષ હતા, તીર્થ કરતા. તેમનામ જન્મથી જ અનંત શારીરિક, માનસિક, બૌદ્ધિક અને આધ્યાત્મિક શક્તિ વિવિધમાન હતી. તેમના માટે કોઈ કાર્ય અસંભવિત કે મુશ્કેલ ન હતું. તેઓ લોકો દ્વારા ચતી જીવિંદ્રિયા, કોઈ પણ જાતનું દુઃખ મોઝવ્યા વિના તેમજ ત્યાગ કર્યા વિના પણ રોકી શકતા હતા. તેઓ બ્રજપૂર્વક પણ દિંસા બંધ કરાવો શકતા હતા, પ્રયત્ન વડે પણ દિંસા રોકી શકતા હતા, અને મન તથા આત્મા દ્વારા જનતાને મંત્ર-મુગ્ધ બનાવીને પણ, દિંસા-રિમુખ કરી શકતા હતા, છતાં આ પ્રકારે અટકાવેલી દિંસાનું મહત્ત્વ એક જાદુગરના બેધથી વધારે ન ગણાય. જે રીતે જાદુગર જનતાના મોઢા મોઢા અને હેરત પમાડે તેવા પદાર્થો દેખાડી આપે છે, પરંતુ તે પદાર્થો થોડી જ વાર સુધી દેખાય છે, તે જ રીતે ઉક્ત ઉપાયો વડે રોકવામાં આવેલી દિંસા પણ વધારેમાં વધારે બંધ અરિષ્ટનેમિના જીવનકાળ સુધી જ રોકાઈ રહેત, વધારે સમય સુધી રોકાઈ ન રહેત; કારણ કે લોકોનાં હૃદયમાં સૂક્ષ્મ રૂપે તો દિંસા વિવિધમાન જ રહેત, નિર્મૂળ ન થાત અને તેનું મૂળ હોવાથી, કોઈ વખત વિશાળ વૃક્ષ થવું સંભવિત છે. જ્યાં સુધી અદિંસાનું મહત્ત્વ સમજવામાં ન આવ્યું હોય ત્યાં સુધી દિંસાના સૂક્ષ્મ સંસ્કારો કદાપિ હૃદયથી સદંતર ખસતા નથી. બંધ અરિષ્ટનેમિએ, અદિંસાનું મહત્ત્વ જાણીને જ, દિંસા નિવારવાનું ઈષ્ટ માન્યું હતું. આ જ કારણે, તેમણે દિંસા રોકવા માટે પોતાની ખાસ શક્તિનો પ્રયોગ ન કર્યો. કેમકે અદિંસાનું મહત્ત્વ લોકો પર ત્યારે જ પ્રભાવશાળી બને, જનતા અદિંસા આગળ ત્યારે જ નવ મસ્તક બને, કે જ્યારે તેનો પ્રવર્તક સંધારણ પુરુષની જેમ તેનું મહત્ત્વ સિદ્ધ કરે અને તેને માટે કેટલોક નામ પણ કરે.

બંધ અરિષ્ટનેમિએ, અદિંસાનું મહત્ત્વ જાણીને, દિંસાને રોકવા માટે સૌથી પહેલું ક્ષેત્ર તેમજ કુટુંબના સંજ્ઞાઓની લીલા તેમણે આ જ હિંદુત્વથી કરી હતી. તે લીલાને કારણે, સમગ્ર વાદ્યો

આઠ ભવોમાં મારી સહચારિણી રહી છે. તે આઠ ભવમાં તેણે મારી સાથે સર્વ પ્રકારનો સહયોગ આપ્યો છે. તે, સુખ દુઃખમાં મારી સાથે રહી છે. હવે આ નવમા ભવમાં, હું મારું તો કત્યાણ કરી લઉં અને તેને આ સંસારગળમાં જ ફસાઈ રહેવા દઉં, એ ઠીક નહિં. કમમાં કમ, હું તેને સાવધાન તો કરું. એમ તો મુચિત કરે કે હું, સંસાર-વ્યવહાર છોડીને, આત્માનું કત્યાણ કરવા અને અણપ સુખ પ્રાપ્ત કરવા ભઈં છું; એટલે જો તું આ ભવમાં પણ મારાથી સહયોગ કરવા ઇચ્છતી હો તો જો માર્ગને હું પકડું છું તે માર્ગને તું પણ અપનાવ. આ વિચારથી પણ જાન અરિષ્ટનેમિએ, લગ્નની તૈયારીમાં અસહમતિ પ્રકટ કરી ન હતી.

ઉમસેનને ત્યાંથી પાછા આવીને, કૃષ્ણે રાજેમતીનું સૌંદર્ય, તેની નમ્રતા, સરલતા તથા પોતાની સફલતા, અને ઉમસેને મોકેલી જાન બાબતની શરતનું વૃત્તાંત, એ બધું કહી સંભળાવ્યું. તે સાથે જ તેમણે વિવાહતિથિથી પણ સૌને પરિચિત કર્યાં. કૃષ્ણે કહેલું વૃત્તાંત સાંભળીને, સધળા માણસો ખૂબ જ ખુશ થયા અને કૃષ્ણને ધન્યવાદ આપવા લાગ્યા.

વિવાહતિથિ લક્ષમાં રાખીને, કૃષ્ણે વિવાહની તૈયારી કરવાની આજ્ઞા આપી. આખીયે દારિકાનગરી સજ્જારવામાં આવી. રથો રથો આમંત્રણપત્રો મોકલાયાં. રાજમહેલમાં સ્ત્રીઓ મંજગીત ગાવા લાગી. વાજિત્રો વાગવા લાગ્યાં અને યાદવો જાન અરિષ્ટનેમિની જાનમાં જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

બીજી તરફ, ઉમસેન પણ વિવાહ તથા જાનને સત્કારવાની તૈયારીમાં લાગી ગયા હતા. ઉમસેનને એ ચિંતા હતી કે, મેં મારા રથ પર ૫૨ જમીંગણ કામનો બોજો લીધો છે. કૃષ્ણનો પરિવાર ખૂબ એટલે છે તે કૃષ્ણ પણ ખડના મ.લીક છે. અનેક રાજાઓ પણ તેમની સથે રહે.

ખની રહ્યાં છે, અને ક્યાંક કરીયાવરમાં આપનામાં આવનાર અન્ય સામગ્રી બ્યવસ્થિત થઈ રહી છે.

હાનતીથી નજીકમાં મળીને, ઔલાખવતીઓ રાજેમતીને પીડી ચોળવા લાગી. ઔઓ મંમજગીત ગાતી ચક્રી, રાજેમતીને તેલ ખાલવા તથા માથું ગૂંચવા લાગી. રાજેમતીના હૃદયમાં તે વખતે ધણે જ આનંદ હતો. તે પોતાના હૃદયમાં, ભવિષ્યની ન માણુમ, કંઈ કંઈ દેશપતાઓ કરી રહી હતી. હાનનો દિવસ જેમ જેમ નજીક આવતો હતો તેમ તેમ રાજેમતીનો આનંદ પણ વધતો જતો હતો.

જેમ કરતાં, હાનનો દિવસ પણ આવી ગયો. જાનની તૈયારી મવા લાગી. હાથી, ઘોડા, રથ, પાવણ આદિ ચતુરંગી સેના ચણુ-મારવામાં આવી. માદનો, મૂંઝવાન વસ્ત્રાભૂષણો પહેરીને, પોતપોતાનાં વાહનો પર સવાર થયા. પ્રસ્થાન વખતના મંમજગામિન્નેર વાગવા લાગ્યાં. માપકો મંમજગીતો ગાવા લાગ્યા અને જાંદીઓ વચકીતિ બોલવા લાગ્યા. જાં અરિષ્ટનેમિને પણ વરરાજા તરીકે ચણુમારવા લાગ્યા.

૧૦૮ સોનાના, ૧૦૮ ચાંદીના અને એટલા-એટલા જ માટી, રત્ન, સોના-ચાંદી, રત્નસ્વર્ણ, તાંબા-ચાંદી વગેરેના ધાતુઓનું પાણી એકત્રિત કરવામાં આવ્યું. તે એકત્ર કરેલા પાણીમાં, અનેક પ્રકારની ઔષધિઓ નાખીને, તે ઔષધમિશ્રિત પાણીથી જાં અરિષ્ટનેમિને નવકાઢ્યા. પછી તેમને, મુંદર તથા ખલુમત્ત વસ્ત્રાભૂષણોથી અલંકૃત કર્યા અને મુંદર પર મોર બાંધ્યો. વરરાજા-વેસધારી જાં અરિષ્ટ-નેમિ ક્ષત્રી ગોજામમાન દેખાતા હતા. તે જતાવતા માટે કોઈ ઉપમા જ નથી. તેમ વણી કે લેખિતીમ, વર્ણન કરવાની શક્તિ જ નથી.

જગતને રત્ન, જાના રૂપમાં જોઈને, મદાન, છો સિવાદેરી અને મદાન ન સુન્દરિજનતા દર્શાવે પર ન દેને. તેઓ પે ત.ના હૃદયમાં

કોઈ હાથીઓની, કોઈ ઘોડાની, કોઈ રથોની, કોઈ સેનાની અને કોઈ બવસ્યાની પ્રશંસા કરતા હતા. કોઈ શ્રીકૃષ્ણનો વૈભવ જોઈને ચક્રિત થતા હતા, કોઈ શરવીર યાદવોના હુકારોની પ્રશંસા કરતા હતા અને કોઈ યાદવોના વિશાળ પરિવાર પર આશ્ચર્ય પામતા હતા. કોઈ બોલતા હતા કે, વર ધણો જ સુંદર છે. આવો સુંદર વર તો આજ સુધીમાં કોઈ પણ કન્યાએ મેળવ્યો નહિ હોય. કોઈ કહેતા હતા કે, વરનો રૂપ-રંગ શ્રીકૃષ્ણના રૂપ-રંગ સાથે ધણો ખરો મળતો આવે છે. કોઈ અપરિચિત વ્યક્તિ તો બનેને જોઈને, સહોદર ભ્રાતા જ માને. કોઈ કહેતા કે, બનેય છે તો બાઈને! સહોદર બાઈમાં અને કાકાના દીકરા બાઈમાં અંતર જ રું છે! કોઈ કહેતા કે, શ્રીકૃષ્ણ પોતાના આ બાઈ પ્રત્યે ધણો રોહ રાખે છે. પોતાના બાઈને માટે તેઓ પોતે જ યાચક બન્યા હતા. કોઈ કહેતું હતું કે રોહ હોવો સ્વાભાવિક જ છે. ચોખ્ખો બાઈ પ્રત્યે કોણ રોહ ન કરે!

આ પ્રમાણે સમગ્ર લોકો, જન તથા વરને જોઈને, આનંદ પામતા અને પોતપોતાની દષ્ટિ અને શુદ્ધિ અનુસાર ભિન્ન ભિન્ન અભિપ્રાય બહેર કરતા. જનપાઓ પણ ભારે ઉમંગપૂર્વક જોનારાઓની વાતો સાંભળતા, અને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરતા ચાલતા હતા. કોઈ મહાવત, પોતાના હાથીને અંકુશ મારી, મુલાવતા જતા હતા. કોઈ ઘોડેસ્વાર ઘોડાને એકી લગાવી, તેમને નચાવતા કુદાવતા જતા હતા. કોઈ રથી, પોતાની મૂંછો મરડતા પોતાના અને હાથ આગળ કરીને એકા હતા. વાગ્ગ વગાડનારા માણસો પણ, ઉત્સાહથી નવા નવા રંગ વગાડી રહ્યા હતા. ગાયક-ગણ પણ નવાં નવાં બનાવેલાં ગીત ગાતા જતા અને અંદીજનો પણ ઉચ્ચસ્વરે વચગાન સંભળાવતા જતા હતા.

જાન અરિષ્ટમેચિની જન ઉચ્ચસ્વરે મહેલ નગર જઈ ગઈ હતી વિમલેશ્વરે. એસીને દેવતાને નહીં જનની જેવા નિહાળે રહ્યા

કરુણા

મહાપુરુષ અથવા મોટા માણસમાં અને સાધારણ પુરુષ કે નાના માણસમાં શું અંતર છે, એ બાબતનો વિચાર કરવાથી, અનેક એવી બાબતો જાણવા મળશે કે, જે બંને વચ્ચેનું અંતર ૨૫૫૮ કરે. જેમ મનુષ્યો તો બંનેય એણીના છે, પરંતુ એકમાં કાર્મિક વિશેષતા હોય છે અને બીજામાં કાર્મિક ન્યૂનતા હોય છે. શુરતા અને લઘુતાનું કારણ એજ છે. જેનામાં વિશેષતા છે, તે મહાપુરુષ અથવા મોટા માણસ ગણાય છે, અને જેનામાં વિશેષતા નથી, પરંતુ ન્યૂનતા છે તે સાધારણ કે નાના માણસ ગણાય છે.

હવે જોવાનું એ છે કે, કઈ વિશેષતાઓને કારણે મનુષ્ય મહા-પુરુષ કે મોટા માણસ ગણાય છે અને કઈ ન્યૂનતાને કારણે સાધારણ કે નાના માણસ ગણાય છે. દૃષ્ટિબેદને કારણે શુરતા અને લઘુતાના કારણોમાં પણ ભેદ પડી જાય છે. કાર્મિક માણસ તેને મોટો માને છે કે જેનામાં ધારીરિક બલ-પરાક્રમ વધારે હોય અને તેને નાનો માને છે કે જેનામાં તેની કમીના હોય. કાર્મિક માણસ તેને મોટો માને છે કે જે વધારે બુદ્ધિશાળી હોય, અને કાર્મિક તેને નાનો માને છે કે જે બુદ્ધિહીન હોય. કાર્મિક માણસની દૃષ્ટિમાં મોટો માણસ એ છે, જે ધન-વૈભવસંપન્ન હોય અને જેની પાન ધન-વૈભવ નથી તે નાનો માણસ છે. આ પ્રમાણે બુદ્ધિ બુદ્ધિ માણસો, શુરતા અને લઘુતાને કારણે પણ બુદ્ધિ બુદ્ધિ માને છે; પરંતુ ધર્મને જાણનારા માણસો શુરતા અને લઘુતાના જે કારણો માને છે તેઓ એ કારણોથી સર્વથા

કંસના મૃત્યુ પછી, મદારાજ ઉચ્ચસેનને ત્યાં એક કન્યાનો જન્મ હતો, જેનું નામ રાજેમતી હતું. રાજેમતી અતિ સ્વસ્થતાન હતી. તેનાં રૂપસૌંદર્યનું વર્ણન કરતાં, મધુસૂદને પશુ તેને માટે 'મધુપ્રભા અને વિદ્યુત્કલા'ની ઉપમા આપી છે. સ્વસ્થતા દેવાની સાથે જ, રાજેમતી ગુણવતી, સુદક્ષણા અને બુદ્ધિમાન પણ હતી. તેની સારીરિક રચના, આકૃતિ, બુદ્ધિ અને તેનાં ગુણ તથા સ્વભાવથી લોકોને પુણ્યોપાર્જન કરવાની શિષ્ટા મળતી હતી. રાજેમતીને જોનારા એમ કહેતા હતા કે, તેને જેવી કશ્ચિ મળી છે તેવી અતિશય પુણ્યસંપદા વિના કદાપિ મળી શકતી નથી, આ જ રાજેમતી આ કથાની નાવિકા છે.

રાજેમતી વિવાહ યોગ્ય થઈ. તેનાં અગ્રોપાત્ર પૌત્રના આત્મ-મનથી વિદ્રસિત થતાં લાગ્યાં. તેનું રૂપ-લાવણ્ય કમલપુષ્પ સમાન ખીલવા લાગ્યું. રાજેમતીના માતા-પિતા રાજેમતી માટે અનુપમ વરની શોધમાં રહેવા લાગ્યા; પરંતુ અનુપમ સૌંદર્યવાન રાજેમતીને યોગ્ય વર તેમની નજરમાં આવ્યો નહિ. રાજેમતીને યોગ્ય વર તેમની નજરે માત્ર બગવાન અરિષ્ટનેમિ જ દેખાતા હતા. જે પ્રકારે સમકાલીન કન્યાઓમાં રાજેમતી અપ્રતિમ સુંદરી હતી, તે જ પ્રકારે બગવાન અરિષ્ટનેમિ પણ અપ્રતિમ સુંદર હતા. બગવાન તીર્થંકરની સારીરિક સુંદરતા બાળતમાં તો આચાર્ય માનવુંનું આ કથન ખતાવી દેવું બસ

હતો. કંસના મૃત્યુ પછી મધુરાનું રાજ્ય ક્ષીણે ઉચ્ચસેનને આપ્યું હતું, એથી ઉચ્ચસેન પણ જરાસંધની વફાદારિ દેવાનો સંભવ હતો અને જો કારણે કૃષ્ણાદિની સાથે ઉચ્ચસેન પણ મધુરા છાડીને દ્વારકામાં રહેતા દેવ એ બનવા યોગ્ય છે. કૃષ્ણની સાથે ઉચ્ચસેન પણ દ્વારકામાં રહેવા હતા અથવા મધુરામાં જ રહેવા હતા તે વિષયનું અનુસંધાન કરવા માટે કેવલાક અંચ, સાત્ર અને તેની યોગ્યો જોઈ, પરંતુ કયાય પણ કોઈ સ્પષ્ટીકરણ દર્શિ-નોચર થયું નહિ. તે માટે 'કેવલી બલે' એમ કહીને જ સંતોષ માનવો પડે છે. કયાતા અનેક પ્રસંગોથી તો એમ જણાય છે કે, ઉચ્ચસેન પણ તે સમયે દ્વારકામાં જ રહેતા હતા.

કરુણા

મહાપુરુષ અથવા મોટા માણસમાં અને સાધારણ પુરુષ કે નાના માણસમાં શું અંતર છે, એ જાણતો વિચાર કરવાથી, અનેક એવી જાણતો જાણવા મળશે કે, જે બને વચ્ચેનું અંતર ૨૫૪૬ કરે. જેમ મનુષ્યો તો બનેય એવીના છે, પરંતુ એકમાં કાંઈક વિશેષતા હોય છે અને બીજામાં કાંઈક ન્યૂનતા હોય છે. શૂરતા અને લઘુતાનું કારણ એજ છે. જેનામાં વિશેષતા છે, તે મહાપુરુષ અથવા મોટા માણસ ગણાય છે, અને જેનામાં વિશેષતા નથી, પરંતુ ન્યૂનતા છે તે સાધારણ કે નાના માણસ ગણાય છે.

હવે જોવાનું એ છે કે, કઈ વિશેષતાએને કારણે મનુષ્ય મહા-પુરુષ કે મોટા માણસ ગણાય છે અને કઈ ન્યૂનતાને કારણે સાધારણ કે નાના માણસ ગણાય છે. દષ્ટિભેદને કારણે શૂરતા અને લઘુતાના કારણોમાં પણ ભેદ પડી જાય છે. કાંઈ માણસ તેને મોટા માને છે કે જેનામાં શારીરિક બળ-પરાક્રમ વધારે હોય અને તેને નાનો માને છે કે જેનામાં તેની કમીના હોય. કાંઈ માણસ તેને મોટા માને છે કે જે વધારે બુદ્ધિશાળી હોય, અને કાંઈ તેને નાનો માને છે કે જે બુદ્ધિહીન હોય. કાંઈ માણસની દષ્ટિમાં મોટા માણસ એ છે, જે ધન-વૈભવસંપન્ન હોય અને જેની પાન ધન-વૈભવ નથી તે નાનો માણસ છે. આ પ્રમાણે જુદા જુદા માણસો, શૂરતા અને લઘુતાને કારણે પણ જુદા જુદા માને છે, પરંતુ ધર્મને જાણનારા માણસ શૂરતા અને લઘુતાનાં જે કારણો માને છે તેઓ એ જાણનારો સર્વ

વિશેષતા હોય છે અને એ વિશેષતાને કારણે જ, તે જનતાના પર પોતાનું આધિપત્ય જમાવે છે.

ભગવાન અરિષ્ટનેમિ, રાજકુમારી રાજ્યેમતી સાથે લગ્ન કરવા નોંધાય છે. તેમણે અનેક વસ્ત્રાલંકાર ધારણ કર્યા છે, તેમના પર મહારાજ તેમની પાછળ ચાલી રહ્યા છે, અનેક રાજ, પ્રસંગ મહા ગૌરવવાંત હોય. બાવી સુખ ભાગ્યમાં, અનેક પ્રદારની દૃષ્ટનાઓ કરવાનો હતો. અને આનંદની આગળ સઘળું બૂલી જવાનો હતો; પરંતુ લં અરિષ્ટનેમિ, સાધારણ પુરુષ ન હતા, જેઓ આ કારણે દયા, કરુણા, સહૃદયતા વગેરેને બૂલી નહ. તેઓ તો, આ પ્રસંગને મરુણાનું મંદસ્ત્ર જતાવવા માટે અત્યધિક અનુકૂળ સમજ્યા હતા. બંદે મા અનુકૂળ પ્રસંગ મેળવવા માટે જ તેમણે લગ્નની તૈયારીના વિશેષ કર્યો ન હતો; પણ સમીન તેમાં ભાગ લેના હતા. આવો અમૂલ્ય પ્રસંગ તેઓ કેમ જવા દે ? જો લગ્નના આનંદમાં તેઓ આ પ્રસંગને બૂલી નહ, તો તો તેમની ગણના મહાપુરુષમાં ન થાત અને તેમના શુશ્રુષાન માવાનું કોઈ કારણ પણ ન હતું.

લં અરિષ્ટનેમિની જાન તોરણદાર તરફ આવી રહી હતી. તે, વાકા અને પાંચરાની પાસે આવી કે જેમાં અનેક પશુ-પક્ષીયોને રાધ કરવા માટે પૂર્યા હતાં. સ્વતંત્રતા હુંડાવાથી, મરવાના ભયથી અને પૂર્વે નદિ સાંભળેલ એવા નાદથી, તેમજ જનતાના કોલાહલથી તે પશુ પક્ષીઓ: વ્યાકુળ બની રહ્યાં હતા, તે પોતાની બાપામાં 'અમારાં' આદિ શબ્દ વડે વિલાપ કરી રહ્યાં હતાં; જતાં તે વખતે, બીયાગઝોના વિલાપ પર ખ્યાન આપવાની, તેમના પર કરુણા વાની અને તેમને અવમુક્ત કરવાની કૃપા અને હતી. સ મહુમે પોતપોતાની પુનઃ મરણ હતા. સાધારણ પુરુષ અને પુરુષની પડકારો સમય પણ આ જ હોય.

ઓને સુખ આપવા માટે, પોતાનો સ્વાર્થ છોડી દે દેવડું,
માથુસો તો એવા પણ નીકળશે કે જેઓ કાઈ જાતનો સ્વાર્થ
હોવા છતાં પણ બીજાને દુઃખ આપે છે. વિવેકહીન ગણાતાં પણ
પણ, વિના કારણે કાંઈને તુકસાન કરવા તૈયાર થતા નથી, પરંતુ
વિવેકસંપન્ન મનુષ્ય, કોઈ કોઈ વાર પશુઓથી પણ હમણાં જ
ભય છે અને વિના કારણે જ બીજાને તુકસાન કરે છે. આ વિચાર
ભર્તૃહરિએ પણ કહ્યું છે કે:—

एके सत्पुरुषाः परार्थघटका स्वार्थ परित्यज्यये ।
सामान्यास्तु परार्थमुद्यमभृतः स्वार्थाधिरोधेन ये ॥
तेऽमी मानुष राक्षसाः परहितं स्वार्थाय निजन्ति ये ।
ये निजन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानी महे ॥

ભાવાર્થ:—જે લોકો પોતાના સ્વાર્થનો ખ્યાલ ન કરતાં
બીજાનું બહું કરે છે, તેઓ અવશ્ય સત્પુરુષ છે, અને જેઓ બીજાના
બલ્લાની સાથે સાથે પોતાનું પણ બહું કરે છે તેઓ સાધારણ પુરુષ
છે. જેઓ પોતાના બલ્લા માટે બીજાનું કામ બગાડે છે તેઓ મનુષ્ય
રૂપે રાક્ષસો છે અને જેઓ વગર કારણે જ બીજાઓને તુકસાન કરે
છે તેમને શું કહેવું તે મારી સમજમાં આવતું નથી.

સંસારનાં સધળાં પ્રાણીઓ સુખ માટે છે, દુઃખ કોઈ ચાહતું
નથી. બધે, સધળાં લોકો દુઃખથી બચવાનો અને સુખ મેળવવાનો
ઉપાય ક્યાં કરે છે. મૃત્યુ, જરા, વ્યાધિ અને માનસિક વગેરે દુઃખોથી
સધળાં જીવો દોડા રહે છે, અને એવા દુઃખોથી રક્ષણ મેળવવાની
શોધમાં ગમે તે એ વાત જુદી છે. સુખની પ્રાપ્તિ અને દુઃખનો
નાશ માત્ર દોડા જાતના પશુ, કાદવ મમવચ વિપરીત માર્ગ મદ્ય
પ્રાપ્તિ સાથે ઉદ્ધવ ને સુખ મેળવવાનો જ ઉપાય છે. એમ હોવા

૪ વાર તો બીજાના સુખની ઈર્ષ્યા કરે છે, અથવા બીજાને દુઃખી
રાજ થાય છે. તેઓ એમ નથી વિચારતા કે, દુઃખ અમને જેવું
લાગે છે તેવું બીજાને પણ જૂઠું લાગતું હશે. જો સંસારના સર્વ
યો પોતાનાં સુખદુઃખ સમાન જ બીજાના સુખદુઃખ માનવા
જે, તો સંસારમાંથી હિંસા, જૂઠું, ચોરી, બિચાર અને મમતરતું
પ જ ચાલ્યું જાય.

ભગવાનની જાન માંહેના પણા લોકો ભગવાનની આગળ જ
હતા, છતાં પણ તે દીન પશુ-પક્ષીઓના કરુણ આકંઠથી તેમનું
હૃદય દ્રવિત ન થયું. સંભવ છે કે, એ પશુપક્ષીઓના હૃદયદ્રાવક
ચોક્કર તરફ કોઈએ ધ્યાન જ ન આપ્યું હોય અથવા કોઈનું ધ્યાન
કદાચ તે તરફ ગયું હોય તો તે એવા વિચારથી આનંદ પામ્યા હોય
કે અમને આ હૃદય-પુષ્ટ પશુ પક્ષીઓનું માંસ ખાવા મળશે. નીતિ-
કારોનું કથન જ છે કે, માંસમગ્ન થઈને કરનારમાં દયા તથા મદિરાપાન
કરનારમાં પવિત્રતા હોતી નથી. આવી દશામાં તે લોકોનું હૃદય કઈ
રીતે દ્રવિત થાય? જનમાં આગળના ભાગમાં જેટલા જેટલા માણસો
હતા તેઓ બધાં ઉમ્મસેનના મહેલ તરફ આગળ ને આગળ જ વધતા
ગયા, પરંતુ ભગવાન અરિષ્ટનેમિ આગળ ન વધ્યા. કોઈ બીજાઓએ
તો તે પશુ-પક્ષીઓ પર દયા ન કરી, પરંતુ ભગવાન તેઓની ઉપેક્ષા
કેમ કરે? ભગવાનનું હૃદય, તે ભયગ્રસ્ત જીવોની કરુણાથી ભરાઈ
ગયું. ભગવાને, તે વાગ-પાંજરાની પાસે આવતા જ, સારથીને પૂછ્યું:-
સારથી! આ બિચારા સુખાનિલાથી પશુપક્ષીઓને બંધનમાં કે
નાખ્યા છે?

જો કે જાન અરિષ્ટનેમિ, અનિશ્ચય જાતી હોવાથી, આ
મજાતા હતા કે, આ પશુ-પક્ષીઓને માંસ માટે મરી નાખવા
જનનમાં નાખ્યાં છે; છતાં, તેઓ પોતાના આ જાનના આધાર
પશુ-પક્ષીઓ પર કરુણા દર્શાવીને, તેમને જ વનમુક્ત કરાવ

જનના માણસો તથા બીજા માણસો, પશુપક્ષીને બધેનમુખ મરવાનું કારણ ન સમજી શકતા, અને જે ઉદ્દેશ લગવાન પૂરો કરી દેવા હતા તે પૂરો ન થાત; એટલા માટે લગવાને, આ ને જાણતા હોવા છતાં પણ સારથીને આ પ્રશ્ન થયો.

લગવાનના પ્રશ્નના ઉત્તરમાં, સારથી કહેવા લાગ્યો—હે પ્રશ્ન! આ સમજા ભદ્ર પ્રાણીઓ, આપનાં લગનના કારણે જ એકાંકરવાદ આપ્યાં છે અને વાડા-પિંજરામાં પૂરવામાં આવ્યાં છે. તેમનો વધ કરીને, આપના લગ્નપ્રસંગમાં, લોકોને તેમના મનિષ્ય બોલન કરવામાં આવશે.

સારથીની વાતના ઉત્તરમાં લગવાન કહેવા લાગ્યા—જુઓ તે, આ ગરીબ જીવો મરણના બચથી કેવાં દુઃખો યથા રહ્યાં છે! તુલ્ય ફલ વગેરેથી નિર્વાહ કરનાર અને કાઈને તુલ્યતા ન પહોંચાડનાર આ જીવોનો સંહાર મારા લગ્નને કારણે થશે! જો મારું લગ્ન ન થાય, તો આ બિચારા પશુપક્ષી આ જાતના બધેનમાં કેમ પડે અને તેઓને મરણબચથી કેમ દુઃખિત થવું પડે! મારા નિમિત્તે થનારી આ જીવોની હિંસા, મને પરસોડામાં એવરકર થશે નહિ. હું તો હિંસાને સર્વથા અનુચિત સમજું છું.

વાડા-પિંજરામાં પૂરાયેલાં પશુ પક્ષીઓની હિંસા લગવાન ચોતે કરતા ન હતા, તેમ બીજા પાસે કરાવતા પણ ન હતા. આ તે પશુ-પક્ષીઓનું માંસ નહોતું, અનુમોદનના પશુ બચના હતા. આમ હોવા નિમિત્ત કામજી પે. નાને જ માન્યું. તેમણે કહ્યું કે, આ સમજે છે કે, કાઈ ન કરીને જમ, અમને પાપ ન થાય. આમ તેમની પ્રજા કે પગલ પ્રજા જ તે કાર્ય તેમને માટે જ કેમ ન કરાવતા.

તે કાર્યના પાપથી મુક્ત સમજે છે, અને તે માત્ર આ કારણે, કે તેમણે તે કાર્ય પોતાના હાથથી ક્યું ન હતું. ઉદાહરણાર્થ:-“પીનના માંસ વેચનારાઓ પોતાની દુકાનો પર પાટીયું લગાવેલું રાખે છે કે, ‘વિશ્વાસ રાખો, આ છવ આપના માટે મારવામાં આવ્યો નથી.’ આતું બોલે હાથેલું લોવાથી, ત્યાંના જોદો માંસ ખરીદીને ખાવ છે અને પોતાને પાપથી મુક્ત તથા અદિનિશ્ચય સમજે છે. તેઓ એમ વિચારતા નથી કે, જો અમે માંસ ન ખરીદીએ, તો માંસને માટે કાઈ છવને શા માટે મારવામાં આવે? અમે માંસ ખરીદીએ છીએ એટલા જ માટે માંસ વેચનારા છવોને મારે છે અને એવી રીતિમાં અમે પાપમુક્ત કેમ થઈ શકીએ ?

પીનના જોદોની જેમ, અદિનિશ્ચય અનેક જોતો પણ પોતે પોતાને કાઈ કાર્યના પાપથી એટલા જ માટે મુક્ત સમજે છે કે, તે કાર્ય તેમણે પોતાના હાથથી ક્યું ન હતું, પરન્તુ પોતાના નોકરો પાસે અથવા કાઈ બીજા પાસે કરાવ્યું હતું. કેટલાક ધરોની ઓઝો તો, એટલા જ માટે રસોઈ બનાવવા, પાણી ગળવા, પાણી મરમ કરવા, સોટ દળવા, પશુઓને ધાસચારો આપવા વગેરે કાર્યને માટે નોકર રાખે છે અને સમજે છે કે, જો કામ તો નોકરે ક્યું છે, એટલા માટે અમને એ કામની કિંમત ન લાગી. તેઓ એમ નથી સમજતી કે, જે કામ અમે જ કરાવ્યું છે, અમારે માટે જ થયું છે અને જે કરવામાં અમારી પ્રેરણા છે, તે કાર્યની કિંમતથી અમે શી રીતે બચી શકીએ? ઉદાહરણ:- બીજાઓ મારફત કામ કરાવવાથી તેઓ વધારે પાપ કરી છે. જો નોકર દ્વારા કરાવેલું કામ તેઓ પોતે કરે તો તેઓ

બાબત તરફ તેમનું ધ્યાન જોડે, તો તે ક્ષી રહે છે, તે
 મેં થોડું જ ક્યું છે! જોણે ક્યું તે તેનું ફળ બોમવશે! પ
 કાચું કાના માટે કરવામાં આવ્યું અને જેના માટે કરવામાં
 તે તેનાં પાપથી સ્ત્રી રીતે બચી રહે, તે વાત તેના ધ્યાનમાં
 નથી. ધણા માણસો દયા કરીને પોતાની બોજન સામગ્રી કોઈ
 અથવા કોઈ બીજા પાસે બનાવરાવે છે, અને સમજે છે કે, અમે
 કાચું ક્યું નથી, માટે અમે પાપથી મુક્ત છીએ. પણ બલેને
 નાના ચૂલાને બાલે એક મોટી બઢીનો આરંભ કેમ ન થયો હો
 તેઓ તો પોતાને આરંભના પાપથી બચેલા જ માને છે. એ
 માણસો માટે કેમ કહેવાય કે તેઓ ધર્મને સમજ્યા છે? સંજ
 છે કે, બં અરિષ્ટનેમિતા વખતમાં પણ કેટલાક લોકો એવા વિચાર
 ધરાવતા હોય અને તેમને બોધ આપવા માટે જ બં અરિષ્ટનેમિ
 આમ ક્યું હોય કે, મારા નિમિત્તે થનારી આ હિંસા, પરભોક્તા માટે
 માટે એવરકર થનારી નથી.

ભગવાનને, પીંજરામાં પૂરાયેલાં પશુપક્ષીયોને માટે આ પ્રમાણે
 કરુણાર્થ દેખીને, સારથીએ તે બધામાં પડેલાં સમસ્ત પશુપક્ષીયોને
 બધનમુક્ત કરી દીધાં. બધનમુક્ત થતાં જ, તે પશુપક્ષીયો આનંદિત
 બનીને પોતપોતાનાં સ્થાને નાસી છૂટ્યાં. તે સમયે તેઓ કેટલાં
 હર્ષિત થયાં હશે તે બાબત તો તેઓ જ બાણી શ્રેષ્ઠ કે જે જીવેને મારી
 નાખવા માટે બાંધવામાં આવ્યાં હોય અને કોઈ એવા જ કારણે
 મુક્ત બન્યાં હોય

સારથીના આ કાચથી ભગવાન ધણા જ સનુષ્ટ અને પ્રસન્ન
 થઈ તેઓ એવા પુરુષોમાંના એક ન હતા. ક નાત મેંથી વાહ
 હ અથવા ધનવાદ આપીને જ એના ને તેના બનાવના હતા કે,
 માત્રી વાહવાદ કે ધનવાદ જ લીધા... સંસ્કૃત... કાર્યમાં
 વળી નથી. મોહાને... સંસ્કૃત... કાર્યમાં

રી શકતો નથી, તેમ મોટાના ધન્યવાદથી તેને આનંદ પણ થતો નથી. પેટલા માટે ભગવાન તે સારથી પર માત્ર ખૂંચ યમને ન રહ્યા પરંતુ મજા, પોતાના શરીર પર ધારણ કરેલાં કુંકલ, કંદોરો વગેરે કિંમતી મલકંદોરો ઉતારીને સારથીને ઈનામ તરીકે આપી દીધાં. તે કિંમતી મલકંદોરો મળવાથી, સારથી પણ કેટલો આનંદ પામ્યો હશે તેનું મનુમાન તો જન્મતના સધગા મનુષ્યો પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સારથીને, પોતાના અલકંદોરો ઈનામમાં આપીને, ભગવાને તેને કહ્યું:-મિત્ર! હવે હું આગળ જવા ઈચ્છતો નથી, માટે મને પાછો પાછળ ભગવાનનો આ હુકમ સાંભળીને, સારથીને ભારે આશ્ચર્ય થયું. તે ઘોડી વારને માટે મૌન રહ્યો અને પછી કહેવા લાગ્યો, હે આપુ-ભગવાન! જો કે આપના હુકમનું પાલન કરવાનું મારું કર્તવ્ય છે, આપના હુકમ વિરુદ્ધ કંઈ પણ કરવાનો કે કહેવાનો મને અધિકાર નથી, છતાં પણ હું આપને એ પ્રાર્થના કરવા ઉચિત માનું છું કે, આપ એકવાર આપના હુકમ પર પુનઃ વિચાર કરવાની કૃપા કરો. બરાબર લગ્નના પ્રસંગ પર, તોરણ દ્વારા આમળથી પાછા ફરવું તે ઠીક નથી, તેમ જ શ્રી કૃષ્ણ પ્રમુખ માનનીય પુરુષો એમ કરવા પણ નહિં દે.

ભગવાન—હું મારું કર્તવ્ય બરાબર જાણી-વિચારી ચૂક્યો છું. એટલે તમારે કંઈ પ્રકારની ચિંતા કરવાની જરૂર નથી. તમે તો હું કહું છું એ જ કરો.

સારથી ખીજાં કાંઈ એલવાનું સાદસ કરી શક્યો નહિ. તેણે જે વાદન પર ભગવાન મિરાલ્યા હતા તે વાદનને પાછળની બાજુ મરડ્યું. ભગવાનને પાછા કગ્તા જોઈ, આખીયે જનમાં કાલા-દલ મચી ગયો.

ખીજા તરફ ઉચ્ચેનના મહેલમાં = જેમનીની સખીઓ = જેમનીને ધીરજ આપતી હતી. તેઓ કહેતી હતી કે, સખી = જેમની તમે બરાબર નહિ, ખીજા = એ, જન્મણાં એ. એ અને એ એ એ.

મહા. રાજેમતીના માતાપિતાના હૃદયને, રાજેમતીની મૂર્છાના માધ્ય-
મમાયાર સાંભળીને, ભારે દુઃખ થયું અને રાજેમતીની મૂર્છા દૂર
કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

ઉત્તરેનના મહેલમાં તો, રાજેમતીની મૂર્છાથી ખગલગાટ મચ્યો
હતો અને જનમાં, બા. અરિષ્ટનેમિના પાછા ફરવાથી ખગલગાટ
મચ્યો હતો. વરપક્ષ તથા કન્યાપક્ષ બંનેમાં અચાન્તિ ઉત્પન્ન
થઈ હતી. બંનેય તરફનો પરિવાર ચિંતાગ્રસ્ત બની ગયો હતો, પરંતુ
બા. અરિષ્ટનેમિના હૃદયમાં અચાન્તિ ન હતી, તેમ ચિંતા પશુ
ન હતી; તેઓ તો પહેલાની જેમ આનંદિત જ હતા.

૭

ઉપદેશ

મહાપુરુષોનો એ સ્વભાવ હોય છે કે તેઓ જે કાર્યને એકવાર
ખોદું સમજી લે છે તેને તેઓ તો દમીચને માટે છોડી જ દે છે,
તે સાથે જ બીજાઓને પણ તે કાર્યનું અનિષ્ટ સમજાવી, તે છોડવાનો
ઉપદેશ આપે છે. એવી જ રીતે, તેઓ જે કાર્યને એકવાર સારું મને છે
તેને તેઓ દમીચને માટે અપનાવી લે છે અને બીજાઓને અપનાવી
લેવાને સતત ઉપદેશ આપ્યા કરે છે તેઓ, કેઈપણ સાચા કે

ભગવાનનું વાહન પાછું ફર્યું. શ્રી કૃષ્ણ, બલ્લદેવ, સમુદ્રવિન્ધ્ય
ગેરે પ્રમુખ યાદવો ભગવાન પાછા ફર્યાનું કારણ સમજી શક્યા નહિ.
જો, ચિંતાનુર હૃદયે દોડીને ભગવાનના વાહનની પાસે આઘ્યા
મને સારથીને વાહન પાછું ફરવાનું કારણ પૂછવા લાગ્યા. સારથીએ,
રાક્ષા-પિંજરામાં પૂરાયલાં પશુ-પક્ષિઓ પર ભગવાનનું કુરુષાર્દ બનવું,
તેમની મારફત તે પશુ-પક્ષિઓને બંધનમુક્ત કરવાં, અને ભગવાનનું
પ્રસન્ન થઈને પોતાને ઈનામ આપવું વગેરે હાજીકત સંભગારીને,
ભગવાનની એ આઘા પણ સંભગાવી કે, જે અનુસાર સારથીએ વાહન
પાછું ફેરવ્યું હતું. સારથીની વાત સંભગીને, શ્રી કૃષ્ણ પ્રમુખ યાદવો
કહેવા લાગ્યા કે, અરિષ્ટનેમિએ તે પશુ-પક્ષિઓ પર કુરુષાર્દ દર્શાવી
અને તેમને બંધનમુક્ત કરનારને પોતાનાં આમૂષ્યો ઈનામમાં આપી
દીધાં, તે તો ઠીક છે, અને તે અનુચિત કહેતા નથી, પણ તે પછી,
તોરણદ્વાર તરફ ન જતાં, પાછા ફરવાનું શું કારણ ? અરિષ્ટનેમિને
પાછા ફરતા દેખીને, બધા લોકો શું કહેશે ? મુદ્દર્તના કામના વખતે,
આ રીતે પાછા ફરવું એ શું ઉચિત હતું ? જે યયું તે યયું, પણ
હવે વાહન ફરીથી તોરણદ્વાર તરફ ચલાવો. તોરણદ્વાર પર પહોંચવાને
સમય વીતી જાય છે.

બધા માણસો, બા. અરિષ્ટનેમિના સારથીને આ જ વાત કહેવા
લાગ્યા. ત્યારે બા. અરિષ્ટનેમિ, શ્રી કૃષ્ણને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યા:-
બાઈ ! હવે આપ મને જવા જ છો, રોકો નહિ.

શ્રી કૃષ્ણ—એમ કેમ ? શું તમે લગ્ન કર્યા વગર જ પાછા ફરશો ?
અને કદાચ આપ એમ હચ્છતા પણ હશે, નો પણ અને તમને પર-
ણાઆ વગર કેમ જવા દેવું ? તમે લગ્ન કર્યા વગર જાઓ તે લોકો
તમને તથા અમને શું કહે ? રાક્ષાકુમારી ગાંધીમનીની સી મનિ યાચ

ભગવાનને ચાર નંકુથી ઘેરીને, યાદવ નાનકડાં અને રમેરે ભગવાન
તથા શ્રી કૃષ્ણની જાન સંભળવા લાગ્યા. બગવાને ઉપદેશ કરવા

આપનાર વ્યક્તિના કાર્યને અન્યાયી અથવા અનુચિત કાર્ય કરનાર કહી શકો છો તો પોતાના સુખને માટે જેઓને દુઃખમાં નાખવામાં આવે છે તે જીવો શું પોતાને દુઃખ આપનારાના કાર્યને અન્યાયી અથવા અનુચિત કાર્ય કરનારા નહિં કહેતા હોય ! જે બાબત પોતાને ખૂરી લાગે છે તે શું બીજાને ખૂરી નહિં લાગતી હોય ! જે કાર્યથી પોતાને દુઃખ થાય છે તે કાર્યથી બીજાને દુઃખ શું નહિં થતું હોય ! અવશ્ય થાય. પરન્તુ લોકો પોતાના સ્વાર્થમાં આ વાત ભૂતી જાય છે અને એ જ કારણે માંસને અર્થે અનેક પશુપક્ષીઓની હત્યા કરી નાખે છે. જે મંત્રજાદુ મનાય છે તે લગ્નાદિ પ્રસંગો પર ફેટલા જીવોનું અમંગળ ચર્ચ જાય છે, ફેટલા જીવોની નિર્દયતાપૂર્વક કિંસા કરવામાં આવે છે, એ કહી કોઈએ વિચાર્યું છે ખરું ? પોતાનું તો મંત્રજાદુ ઈચ્છતું અને બીજાનું અમંગળ કરવું, એવો કોઈ ન્યાય છે ખરો ? જો તે જીવો વધારે સામર્થ્યવાન હોત અને જેવો વ્યવહાર લોકો તેમની સાથે કરે છે તેવો જ વ્યવહાર લોકોની સાથે તે જીવો કરે તો શું લોકોને દુઃખ થાય કે નહિં ?

બંધુવર્ધ ! આ મનુષ્યજન્મ મહામુશ્કેલીથી મળે છે તેની પ્રાપ્તિ પહેલાં, કાષ્ઠ જાણે ફેટલાયે કાળ સુધી વનસ્પતિ, કીડા, મીઠાડા આદિની ચોનિયોમાં રહેવું પડ્યું હશે અને કાષ્ઠ જાણે ફેટલી વાર, એ જાતના પશુપક્ષીઓનાં શરીરમાં રહેવું પડ્યું હશે કે જે જાતના પશુપક્ષીઓને લોકો પોતાનો જાદુ માનીને મારી નાખે છે. આ પ્રમાણે અનેક જન્મો સુધી કષ્ટો ભોગવ્યા પછી જ, આ મનુષ્ય શરીર પ્રાપ્ત થયું છે. હવે શું આ મનુષ્યશરીરને એવાં કાર્યોમાં જોડવું ઈચ્છે છે કે જેને કારણે ફરી પાછો નરક, તિર્થંચ વગેરેની ચોની ભોગવવી પડે, કે એવા કાર્યમાં જોડવું જોઈએ કે જેથી ફરી સંસારમાં વારંવાર જન્મ પામવું કરવાનું મહા દુઃખ ઉડાવતું ન પડે ? જે મનુષ્ય, પોતાના જન્મને. ઉદ્ધાર વિચિત્રાગ જ માને છે અને એ કરણે અધિકાધિક વિષયભોગન. પ્રવૃત્તિ અને તે તે પોતાના માટે, વરંનાર જન્મ મરણ

